

Universitetet i Bergen

Institutt for informasjons- og medievitenskap

MEVI350 Masteroppgave i medievitenskap, 1. februar 2012

Noe i luften

**En historisk-kvalitativ studie av den uavhengige journalistikken i
Russland og journalistenes erfaring av sin egen situasjon.**

Av Hilde Sofie Pettersen

Sammendrag

Temaet for denne oppgaven er den uavhengige journalistikken i Russland. Russisk media er generelt sett ikke fri, og det eksisterer en stor grad av sensur og selvsensur. Med utgangspunkt i en teoriramme rundt hva uavhengig journalistikk er, samt en forankring av disse i en russisk kontekst analyseres intervjuer med russiske journalister utført spesielt for denne oppgaven. Målet er å belyse særlig hvilke eventuelle utfordringer journalistene står ovenfor. Flere av intervjuobjektene har opplevd at deres kolleger har blitt drept. Er de villige til å risikere sin egen trygghet? Sine egne liv?

Forord

«Wind of change» sang balladerockerne i Scorpions etter at de helt på tampen av åttitallet hadde besøkt Moskva og kjent på hva som lå i luften. Arbeidet med denne oppgaven startet i utgangspunktet en gang i min relativt unge barndom i en ektefølt begeistring for det partiet i sangen hvor de synger: «Let your balalaika sing what my guitar wants to say». Det er imidlertid først nå jeg kan si at jeg har utviklet en forståelse av strofens potensielle meningsinnhold, en forståelse som har hatt sitt utspring i det hermeneutiske prinsippet om at forståelse handler om å utfordre sine fordommer. Den er drevet frem av fordommer om det russiske samfunnet og en jevnlig konfrontasjon av disse fordommene.

«Forskjellige kulturer kan innebære ulike former for samspill med ukjente mennesker, både med hensyn til initiativ, direktehet, spørreformer og liknende. (...) En intervjuer av en fremmed kultur må ta seg tid til å bli fortrolig med den nye kulturen», heter det hos Steinar Kvale (2009:156). Fra jeg høsten 2004 begynte å studere russisk språk ved UiB har jeg hatt flerfoldige studieopphold i Moskva og St. Petersburg. Våren 2010 tilbrakte jeg ved Helsinki Universitet hvor jeg tok emner knyttet til russisk kultur og historie. Altså ikke fag direkte knyttet opp mot temaet for denne oppgaven, men som likevel utgjør viktige byggesteiner for tolkningen og forståelsen av informantenes erfaringer.

I arbeidet med denne oppgaven er det en hendelse som har ligget i bakhodet mitt. Da jeg våren 2009 tok et masteremne i sammenlignende politikk ved MGIMO i Moskva, fikk jeg høre følgende av den eldre herremannen som bevoktet studenthjemmets vaskeri: «Jasså, du kommer fra Norge? Ja, der kan man ikke akkurat gjøre hva som helst!». Det tok meg nokså lang tid å forstå hva han mente med dette – jeg hadde jo tenkt på det som omvendt! – men han hadde selvsagt helt rett i sin observasjon: Frihet er et relativt begrep, og i Russland stenger ølsalget aldri.

Jeg skylder en stor takk til min veileder Lars Nyre som har vært en uunnværlig motivator og akademisk støtte. Takk også til Fritt Ord for midler slik at den empiriske innsamlingen i Moskva kunne finne sted, og til venner og familie for alt det øvrige.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	5
1.1	Problemstilling	5
2	Hva er uavhengig journalistikk?	9
2.1	Hva er journalistikk?	10
2.2	Samfunnsoppdrag og samfunnskontrakt	14
2.3	Hva er så uavhengig journalistikk?	18
3	Journalistikken i Russland	23
3.1	Historisk bakgrunn	23
3.2	Situasjonen i dag	32
3.3	Hva er utfordringene?	38
3.4	Forvirring rundt den journalistiske profesjonen	43
4	Metode	45
4.1	Utvalg	45
4.2	Planlegging og utføring av intervju	47
4.3	Analysemetode	48
5	Intervjuanalyse	52
5.1	Introduksjon av intervjuobjektene	52
5.2	Personlig	53
5.3	Redaksjonelt	58
5.4	Sosialt	66
6	Avslutning	78
7	Litteratur	81

1 Innledning

«Ingen kan være gode mennesker lenge, om godheta ikke er etterspurt» skreiv Bertold Brecht (Brecht og Berg, 2003). Ingen kan være gode journalister lenge, om god journalistikk ikke er etterspurt, kunne man parafrasert. Dette utsagnet rommer mange av de spørsmålene som stilles i denne oppgaven.

En «god journalist» er, om man legger vestlig teori til grunn, en uavhengig journalist. Russiske medier er generelt sett ikke frie. Russland er på fjerdeplass på lista til The Committee to Protect Journalists over land med flest drepte journalister siden 1992 (CPJ, 2011). Flertallet av russiske journalister anser korrupsjon for å være en del av profesjonen (Pasti, 2010, Gerasimov, 1998), og er så partiske at man i liten grad kan skille dagens journalistiske praksis fra den sovjetiske (Juskevits, 2007). De ser generelt mediene som politiske spillere, ikke observatører (Zassoursky, 2004). Noen hevder at man i Russland knappest har kunnet snakke om journalistikk før etter oppløsningen av Sovjetunionen (Jones, 1992), mens andre hevder at den største forskjellen på Sovjet før Gorbatsjov og dagens Russland er tilgangen på informasjon utenfra (Oates, 2006). En stor kløft har åpnet seg mellom de journalister som lar seg kjøpe, og de som har bevart sin journalistiske integritet (Pasti, 2010, Gerasimov, 1998), hvorav sistnevnte er en klar minoritet. Ifølge den russiske journalisten Roman Shleinov (2008) blir opposisjonell presse ignorert både av folket og av makta, noe som speiler en vanlig antagelse (se bla. Arutunyan, 2009, Zassoursky, 2004, Schudson, 2003).

Hvordan kan det så ha seg at det eksisterer en uavhengig journalistikk i et klima hvor det å etterstrebe idealjournalistikken går på bekostning av både økonomisk gevinst og egen trygghet? Vitner ikke det om at vi i aller høyeste grad kan snakke om en journalistisk profesjon og en sterk profesjonsmoral? Og vitner det ikke om den «frie journalistikken» *blir* hørt, når dens representanter utsettes for represalier i så stor grad? Målet med denne oppgaven er å undersøke hvordan situasjonen er for de uavhengige journalistene i Russland, og hvilke utfordringer denne står ovenfor.

1.1 Problemstilling

Problemstillingen for denne oppgaven er tredelt. Første del består av en journalistikkteoretisk analyse av hva som menes med journalistikk og uavhengig journalistikk. Andre del er en samtidshistorisk utforskning av den russiske journalistikken. Tredje del er en kvalitativ,

intervjubasert analyse av hvordan arbeidssituasjonen er for journalister i uavhengige russiske medier, med utgangspunkt i intervjuer med journalister og medieanalytikere. Intervjuene er utført av meg som empirisk grunnlag for oppgaven, og tolkes ut fra den teoretisk og historisk konteksten de to første delene omhandler. Det er et gjennomgående fokus på hvilke utfordringer uavhengig journalistikk i Russland i dag står ovenfor, med utgangspunkt i den diskusjonen rundt uavhengig journalistikk som gjøres i kapittel 2.

Det hermeneutiske perspektivet er noe som gjennomsyrrer mitt prosjekt. Det filosofiske grunnlaget for hermeneutiske studier er utviklet av de tyske filosofene Wilhelm Dilthey og Hans-Georg Gadamer (Grønmo, 2004:273). En hermeneutisk analyse tar utgangspunkt i informantenes selvforståelse, men fortolkningen gjøres på et bredt grunnlag og med fokus på kontekst og større sammenheng. All forståelse bygger på en forståelse, understreker Tove Thagaard med henvisning til Geertz, som mener at ideen til tolkning alltid vil hentes fra en annen, tidligere litteratur, og ikke fra dataene selv (Thagaard, 2009:39). «Uten fordommer ingen forståelse», poengterer Søren Kjølrup (1996:277). Dette betyr dog ikke at forskeren skal være fordomsfull, men snarere at forskeren skal søke å forstå sitt materiale ut fra en større sammenheng, og en del av denne vil nødvendigvis være forskerens tidligere erfaringer: «Tolkningen av intervjutekster kan ses på som en dialog mellom forsker og tekst, hvor forskeren fokuserer på den mening teksten formidler» (Thagaard, 2009:39). For at dette skal være mulig må forskeren foreta en stor grad av selvrefleksjon. Jostein Gripsrud illustrerer dette med et sitat fra Georg Johannesen: «For å forstå hva som foregår i Grieghallen under en festspillkonsert, må en forestille seg alle deltakerne iført bastskjørt» (2007:142). Altså må man «underliggjøre det selvsagte» (ibid.).

Markku Kivinen & Pekka Sutela hevder i innledningen til antologien *Russia: More different than most* at studenter som orienterer sine studier i retning Russland tenderer mot å understreke unikheten av sitt studieobjekt, samtidig som de konkluderer med at «in all probability the old wisecrack will remain relevant: all nations, all countries, all states, all people are different, but Russia is more different than most» (Kangaspuro, 1999:12). Dette er et viktig poeng. Alle kulturer har særtrekk, men det tar ikke bort muligheten for fellestrekk med andre. Et fenomen – og spesielt forståelsen av fenomenet – vil nødvendigvis avhenge av den historiske kontekst det eksisterer i, men fokuserer man kun på særtrekk kan mange viktige perspektiver gå tapt. For denne oppgaven er det et viktig poeng at de russiske forholdene ikke eksisterer i et vakuum adskilt fra resten av verden. Ulike ideer og teorier vi oppfatter som vestlige kan kunne brukes også som tolkningsramme for russiske forhold. Det er imidlertid ikke det samme som å si at de vestlige teoriene er de «riktige».

Samtidig er det nødvendig å se på hva som er spesielt for russiske forhold, med russisk mediehistorie og russisk kultur som viktige perspektiv. For det er til syvende og sist ikke til å komme bort fra at Russland er nettopp «more different than most», og da må man av og til ty til balalaika slik Scorpions måtte.

Svetlana Pasti forsket gjennom sin doktorgrad ved Universitetet i Tampere på utviklingen av den journalistiske profesjonen i Sovjetunionen og Russland. Hun holder frem en egen type journalister som en motsats til de sensasjonsorienterte, kommersielle journalistene som hun fant var i et klart flertall (2010:57). For kommersialiseringen av russisk media angår ikke bare medieorganisasjonene, men også i aller høyeste grad deres journalistiske aktivitet (Korkonosenko og Ruschin, 2011). Disse journalistene kaller Pasti eksperter, og karakteriserer dem ved de jobber for media orientert til kvalitetsinformasjon, utviser skepsis ovenfor offisielle kilder, samt har mulighet til å trykke potensielt kontroversielt materiale (Pasti, 2010:61-65). Med kvalitetsinformasjon mener Hun: «balanced coverage of events, presentation of different points of view including critical opinions(...)» (ibid.:Pasti, 2010:62), og journalistene som driver med dette utgjør en klar minoritet.

Det er nettopp journalister som inngår i denne «ekspert»-kategorier som utgjør forskningsobjektene for denne oppgaven, sammen med to medieanalytikere som arbeider for å bedre journalistenes situasjon. Hvordan erfarer uavhengige journalister i Russland sin arbeidssituasjon? Hvordan argumenterer man som journalist for sitt journalistiske virke når det potensielt medfører en stor risiko, samtidig som virkets potensielle påvirkningskraft er tilsynelatende minimal? Og hvordan oppleves situasjonen generelt? Denne oppgaven søker å diskutere kvalitetsjournalistikken i Russland gjennom fortolkning av journalistenes erfaringer, særlig med tanke på potensielle hindre for fri journalistikk som sensur i ulike former. Dette vil gjøres med en teoretisk basis i norsk og vestlig journalistikkteori og russisk mediehistorie og journalistikkteori.

I et land hvor internettdekningen ikke er høyere enn rundt 43 % (IWS, 2010), har aviser, fjernsyn og radio særdeles sterk påvirkningskraft, sterkere enn i Norge hvor de fleste har tilgang på internett i dagliglivet. Journalistene som har blitt intervjuet i denne sammenheng har sin base i aviser og radio, ettersom russisk fjernsyn generelt sett er under direkte statlig kontroll (se Arutunyan, 2009:39-47). Dette fordi det viktigste kriteriet for utvalg av journalister er at de opererer innen det uavhengige mediefeltet, mens type media har vært mindre relevant.

Oppbygging av oppgaven

I kapittel 2 spørres det om hva uavhengig journalistikk er, og det vil det bli gjort rede for teoretiske betraktninger rundt hva journalistikk er og bør være, og forsøkt forklart gjennom diskusjon av begrepene profesjon, samfunnsoppdrag og profesjonsmoral.

I kapittel 3 fortsetter diskusjonen fra kapittel 2 i dialog med en historie- og samtidsorientert redegjørelse av den russiske konteksten, med det mål å beskrive hvilke faktorer som særlig trer frem som potensielle utfordringer for journalistikken og journalister i Russland.

I kapittel 4 gjøres det rede for den metodiske tilnærmingen med særlig vekt på intervjuanalysen.

I kapittel 5 utføres det en analyse av intervjuene med diskusjonen fra kapittel 2 og 3 som ramme.

I kapittel 6 foretas det avsluttende betraktninger rundt det som har kommet frem gjennom analysene. Det presenteres også forslag til videre forskning.

Intervjuguiden er vedlagt.

2 Hva er uavhengig journalistikk?

I dette kapittelet vil det bli gjort rede for primært norsk og vestlig teori rundt hva en journalist er og hva journalistikk er og bør være, samt hva som menes med uavhengig eller fri journalistikk. Dette med tanke på å ha et godt fundament for å tolke situasjonen for den uavhengige journalistikken i Russland i dag særlig med hensyn til hvilke utfordringer den står ovenfor. Hvorfor ta utgangspunkt i vestlig teori når det er russisk journalistikk som er temaet, kan man så spørre. Den frie journalistikken i Russland eksisterer etter en vestlig modell. Dette betyr ikke at det russiske mediasystemet som sådan er vestlig, men selve grunnlaget og ideen om den frie pressen, pressen som en potensiell fjerde statsmakt og pressens samfunnsoppdrag, er vestlige fundamentert og baserer seg på ideer som spenner tilbake til opplysningstiden, og som ble videre utviklet under den industrielle revolusjonen. Dermed synes vanskelig å skulle ta for seg den uavhengige journalistikken i Russland uten å gå i dialog med ulike vestlige teoretiske betraktninger rundt hva journalistikk er og bør være.

Yassen Zassoursky, som fra 1965 til 2007 var rektor for fakultetet for journalistikk ved Moskvas statlige universitet, har foreslått to ulike tilnærminger til profesjonell journalistikk: «Journalism as a tool of the political authority (the communist countries with communist ideology) and journalism as the fourth estate (the capitalist West with liberal ideology) (Sitert fra Pasti, 2007:30). I denne sammenhengen er det helt klart journalistikken som en potensiell fjerde statsmakt som utgjør perspektivet.

Internasjonaliseringa av den journalistiske profesjon er et vanskelig og ladet tema. Det er ikke et poeng i denne oppgaven å sette noe likhetstrekk mellom den norske, vestlige eller den Anglo-amerikanske mediemodellen og den russiske profesjonen. Ei heller er det et poeng å skulle kunne dra konklusjoner om hvordan den russiske profesjonen *bør være*. Som Daniel Hallin og Paolo Mancini (2004) har påpekt er det viktig å unngå å gjøre den amerikanske profesjonsmodellen til en universell norm.

Den idealjournalistikk det her vises til er riktig nok idealjournalistikk ut fra en vestlig orientering, men ettersom den frie journalistikken i Russland bygger på vestlig journalistikkteori vil man måtte søke i den vestlige teorien etter idealet også for denne. Men dette er kun et perspektiv for tolkning, og tolkningen skjer i møte mellom vestlig teori, sovjetisk teori, russisk teori samt historisk og kulturell kontekst. Og det er altså den *uavhengige* journalistikken i Russland det handler om her,

ikke den russiske journalistikken som helhet. Men før vi kan si noe om uavhengig journalistikk må vi altså ha litt klarere for oss hva som menes med begrepet journalistikk. Dette vil gjøres rede for i kommende delkapittel.

2.1 Hva er journalistikk?

Man kan dele journalistikk opp i to kategorier: Journalistikk som virksomhet og journalistikken som institusjon, hevder Martin Eide (2011:13). «Begrepet journalistikk referer på norsk både til en tekstform og til en praksis», hevder Paul Bjerke (2011:28). Mens Eide definerer journalistikk bredt, definerer Bjerke den smalere: Tekstform og praksis angår begge deler journalistikken som virksomhet, som det her først og fremst skal handle om, og da i form av praksis fremfor tekstform. Men som Eide (2011:13) påpeker: Journalistikken som virksomhet er ikke så mye verdt uten det institusjonelle perspektivet. For å si noe om profesjonsmoralen må man ha klart for seg hva profesjonen innebærer; hva det vil si å være journalist. Definisjonen av hva en journalist er vil nødvendigvis være avgjørende for hvilke samfunnsmessige vilkår som er nødvendige for nettopp journalistikken som profesjon, og også hvilke krav som stilles til journalister. Dette vil altså avhenge av den journalistiske institusjonens plass i samfunnet og avhenge av både interne og eksterne faktorer.

Journalist er ingen beskyttet tittel i verken norsk eller russisk sammenheng. Samtidig har for eksempel norsk journalistlag bestemte krav til sine medlemmer, som at de arbeider «på grunnlag av retten til fri informasjon og hensynet til faglig integritet i samsvar med Vær varsom-plakaten og Tekstreklameplakaten» (ibid.:16). Man har også i Russland en tilsvarende forening med tilsvarende krav, som blant annet fastsetter: «A journalist is always obliged to act on the basis of the principles of the professional ethics laid down in this Code, the approval, acceptance and maintaining of which is an absolute condition for his membership in Russian Federation of Journalists» (EthicNet, 2011).

Hvem som helst kan imidlertid kalle seg journalist selv om det ikke er hvem som helst som kan få medlemskap i et journalistlag. I dagens medieverden fungerer for eksempel mange bloggere som en form for journalister. Innledningsvis i boken som bærer samme navn som dette avsnittet, *Hva er journalistikk*, antyder Eide en generell definisjon: «Journalistikk er en moderne institusjon som innhenter, bearbeider og formidler informasjon som gjør krav på å være sann, og som kan være demokratisk relevant» (2011:10). Denne generelle definisjonen kan imidlertid ikke stå alene. Uten nærmere utdyping kunne definisjonen like snart angå for eksempel noen av de ansatte ved statistisk

sentralbyrå. Journalister arbeider i media. Samtidig er det også slik at begrepet sannhet i denne sammenhengen må tolkes ut fra den sammenheng at en journalist som regel tolker det materiale han eller hun presenterer. «We are reporters, not repeaters» skal Steve Weinberg, en av grunnleggerne av den amerikanske organisasjonen Investigative Reporters and Editors (IRE), ha uttalt (Østlyngen og Øvrebø, 1999). Når man likevel bruker begrepet sannhet i denne sammenhengen, er det fordi retningslinjene innenfor den profesjonelle journalistikken tilsier at en journalist ikke skal undertrykke fakta, men presentere upartisk informasjon. Dette er noe som går igjen i journalisters etiske retningslinjer verden over. Journalister skal være «uavhengige» av alle eksterne interesser (Roppen, 2010:79).

Olof Petersson skiller mellom journalistikk og journalisme hvor journalistikk er yrkesnormene, mens journalisme er en ideologi. Ifølge denne ideologien, hevder han, er det verste som kan skje at «makthaverna lämnas ensamma med det oskyldiga folket» (Edwardsen og Petersson, 1994:31). Dette sitatet rommer mye. For det første sier det noe om at journalistens jobb er å bringe informasjon ut til folket som «kan være relevant», slik Eide uttrykker det i tidligere nevnte generelle definisjon av journalistikk. For det andre sier det noe om den åpenhet som kreves for at jobben skal kunne utføres. Og den sier noe om viktigheten av en velfungerende journalistisk arena. Jovisst frembringer journalistikken, slik Eide (2011) også poengterer, mer enn kun den informasjonen som er åpenbart viktig for samfunnet. Mediene skal overleve, enten det vil kreve at de er lønnsomme eller at de delvis kan finansiere egen eksistens. Og om kjendisnytt holder liv i valg-spesial er også den en del av mediens rolle som demokratiets tjenere i et samfunn hvor kapitalen tross alt rår over mye.

En definisjon av journalistikk som tar utgangspunkt i den vestlige ideen om den journalistiske institusjonens rolle som en fjerde statsmakt eller Public service-journalistikk, blir dermed snarere en definisjon av *idealjournalistikk*, ettersom den vil innebære «krav» som ikke vil måtte være innfridd for at man skal kunne kalle seg journalist. Eide avslutter sitt forsøk på å definere journalistikk med «ti bud for en oppegående journalistikk» (ibid.:119-129). Disse «budene» kunne kanskje like greit vært navngitt «ti bud for idealjournalistikk». Journalistikken som fag og aktivitet «må ha en forankring i den journalistiske institusjonen, slik den for eksempel er begrepsfestet i fagets kanoniske tekster: Vær varsom-plakaten og Redaktørplakaten», hevder Eide (ibid.). Her er det fristende å bytte «må» ut med «bør». Det er til syvende og sist i stor grad idealjournalistikk det her handler om. Eller er det sånn at den journalistiske profesjon som helhet er tuftet på en forankring av journalistikken som institusjon? For å se nærmere på den journalistiske profesjon er det nødvendig å definere begrepet profesjon.

Hva er en profesjon?

Bjerke definerer profesjonalisering som «*sosiale strategier for å oppnå kontroll over en kunnskapsform som igjen kan benyttes til å etablere autonomi på og makt over et samfunnsmessig område*» (2009:56, 2011:49). I «makt over et samfunnsmessig område» ligger det et troverdighetskrav til den journalistiske profesjonen. Max Weber definerte makt som menneskers mulighet til å få igjennom sin egen vilje i et sosialt samkvem, «og det selv om andre deltakere i det kollektive liv skulle gjøre motstand». (Weber, 1990:53). Mye av kommunikasjonen som finner sted i samfunnet i dag skjer nettopp gjennom mediene. Mediene utgjør vår mest sentrale arena for meningsutveksling av både politisk, kulturell og økonomisk karakter. Dermed er mediene et viktig felt også for maktkamp, samtidig som mediene i seg selv også innehar makt i form av potensiale til påvirkning. Muligheten til påvirkning vil igjen avhenge av troverdighet i form av evne til å frembringe tillit hos publikum.

I det russiske sosiologiske encyklopedi beskrives profesjon som: « The kind of labour activity, occupations determined by production-technological division of labour and its functional content» og som « a big group of people uniting in a common kind of occupation, labour activity» (Filippov 1998 sitert fra Pasti, 2007:20). I en slik definisjon er profesjonen nært knyttet til (kropps-)arbeid og produksjon, noe som er nært knyttet til Russlands historie som sovjet-stat. Som Kivinen påpeker var profesjonens etos ikke knyttet til kunnskap og kompetanse, men til «endless discussions about high-flying ideas, lofty goals, the future of Russia» (Kivinen, 2002-125). Pasti (2007:21-22) foreslår at det kan være mer fruktbart å forstå denne definisjonen som en sovjet-profesjon hvor arbeid for partiet er grunnlaget for alle under-profesjoner. Hun går langt i å hevde at det stadig er snakk om en underutviklet forståelse av profesjonalitet hvor arven fra Sovjet henger med som et fødselsmerke (Pasti, 2007:23).

I den vestlige diskursen har man ikke en klar definisjon av hva en profesjon er, selv om det ikke skorter på *antallet* definisjoner. Kaarle Nordenstreng (Brants et al., 1998:125-126) skiller mellom to ulike tilnærminger innen den sosiologiske diskursen om profesjon i form av funksjonalistisk og neo-Weberiansk. Fra det funksjonalistiske perspektivet brakte profesjonene en nødvendig sosial kohesjon og ny morallære inn i moderniseringsprosessen i form av kunnskapsmessig spesialisering og «social service». Fra det negative neo-weberianske perspektivet derimot, anses profesjoner som bastioner med en snever og elitistisk interesse som i det moderne samfunnet fungerer som undertrykkende mekanismer som undergraver demokratiet og gjør aktive borgere til passive konsumenter. Han foreslår at den journalistiske profesjonens evolusjon er et skolebokeneksempel på den funksjonalistiske tilnærmingen.

I denne oppgaven er det Bjerkes nevnte, klart funksjonalistiske, definisjon som legges til grunn for forståelsen av profesjon. Med det stadfestet vil det neste avsnittet ta nærmere for seg den profesjon som i denne sammenheng er mest interessant: den journalistiske.

Den journalistiske profesjon

Det er en nokså utbredt holdning at journalistikk *ikke* er en profesjon, eller at det i beste fall er en halvprofesjon. En slik definisjon avhenger både av hvordan man igjen definerer profesjon og hvordan man definerer journalistikk. Ett argument har vært at journalistikken mangler et klart kunnskapsmonopol, slik som for eksempel legestanden kan vise til. Men det finnes flere områder innen journalistikken man kan hevde utgjør nettopp et slikt monopol: En ting er det å stille spørsmål, altså kunnskap om det å stille spørsmål, eller man kunne sagt at kunnskapsmonopolet er kunnskap om hvordan produsere journalistikk, kunnskap om den journalistiske formen.

Ifølge Denis McQuail oppsto behovet for profesjonalisering av journalistikk som et respons på «the perceived failings of the mass newspaper press, especially its commercialism but also its lack of political independence» (2005:173). Med start i USA var «the movement towards codifying journalistic practice» (ibid.) noe som raskt spredte seg i Europa. Hallin og Mancini (2004) har identifisert tre vestlige mediemodeller i form av «the Mediterranean or Polarised model», «the Democratic Corporatist model» og «The North Atlantic or Liberal model». Disse har sine særtrekk, men også et fellestrekk i form av en (vestlig) forståelse av profesjonalitet som objektiv og uavhengig journalistikk.

Innen mediefeltet opererer mange ulike aktører som bruker og nytter hverandre i konkurransen om makt og innflytelse. Media utøver makt, men er også selv under innflytelse fra andre områder. Den politiske, økonomiske, og kulturelle konteksten mediene opererer i vil være avgjørende. For delvis eller fullstendig reklamefinansiert media gjelder dette nokså direkte gjennom det faktum at forventninger om publikumstall har konsekvenser for annonseinntektene, slik at publikums antatte valg vil få konsekvenser for redaksjonelle prioriteringer. Dette kom i norsk sammenheng nokså sterkt til uttrykk i forbindelse med kommune- og fylkestingsvalget høsten 2011, da TV 2 valgte å sende sine vanlige programmer på hovedkanalen i stedet for å ha en rendyrket valgdekning på valgdagen slik de har hatt tidligere år, med den begrunnelse at det har vært dårlige seertall i forbindelse med lokalvalg tidligere (Ramnfjell, 2011).

Gudmund Hernes skreiv i 1978 om «det medievidde samfunnet» (Rasmussen, 2004), og poengterte at nyhetsmedia er et selvstendig område som har makt til å påtvinge andre områder sine logikker. En forutsetning for å kunne «påtvinge andre områder sine logikker» vil i mediens tilfelle være å legitimere denne ovenfor sitt publikum. Det er gjennom publikums anerkjennelse at makten utøves. Det er i anerkjennelsen makten ligger. For å si det med Pierre Bourdieu virker den symbolske makten nettopp gjennom at den oppfattes som *legitim* og ikke som maktutøvelse (Thompson, 2002:23). Eide beskriver mediene som en «legitimitetens kampsoner» (2011), og peker dermed på det samme. Ifølge Sigurd Allern (Roppen, 2010), vil aktører som disponerer ressurser av økonomisk eller kulturell art kunne øke sin makt og sosiale status om det de disponerer blir opphøyet eller ansett som viktig. Nettopp dette synes å ha vært tankegangen da mediebaronen Murdoch opprettet Sky News, slik Brian McNair beskriver det (1998:110). Innen journalistikken er det altså en kamp om legitimiteten, om det å fremstå som sannferdig og dermed inneha overtalelsesevne. Den journalistiske etikken er således viktig ikke bare som et gode for samfunnet men også som maktredskap for mediene.

Behovet for selvregulering springer ikke bare ut fra behovet om autonomi, men også ut fra det faktum at en tilstrekkelig kunnskap om journalistikken befinner seg internt, og dermed må hentes der for å sikre kunnskapsrike kontrollinstanser. Således er det i stor grad kunnskapen om seg selv og sitt virke som utgjør journalistenes kunnskapsmonopol. Noe som leder frem til det Bjerke peker på når han skriver at det er «en svært nær sammenheng mellom journalistikkens dominans i mediene og den journalistiske profesjonens makt over kommunikasjonen. Det er gjennom å kontrollere kunnskapen om et tekstformat at profesjonen har tatt kontroll over mediene. Og kunnskap om tekstformatet er genuin profesjonell kunnskap» (Bjerke, 2009). Nettopp behovet for den etiske kodeksen og selvkontrollering innen journalistikken kan også brukes som argument for journalistikk som profesjon. Ifølge Lars Arve Røssland (2007) gjør den lave graden av formell profesjonalisering det viktigere å fokusere på andres grupper forståelse av egen gruppe.

2.2 Samfunnsoppdrag og samfunnskontrakt

Mediene omtales ofte under begrepet den fjerde statsmakt. Begrepet rommer pressens potensielle rolle som vaktbikkje ovenfor myndighetene, samt mediens potensielle rolle som bindeledd mellom folk og stat – som en informasjonsbru hvor info om begge leire passerer. Mediene har potensiale til å løfte opp (enkelt-)saker fra grasrotnivå som representerer feil og mangler i systemer myndighetene er ansvarlige for, og på den måten tvinge frem en reaksjon fra myndighetens side. Media har

potensiale til å løfte frem kritikkverdige aspekter ved makta av både politisk eller økonomisk art, men har også en viktig rolle når det gjelder et generelt fokus på lovbrudd som bunner i ideen om at omtale fungerer preventivt.

Helge Østbye (2009) definerer kjernen i mediene som tredelt: Utfra informasjonsfunksjonen skal mediene spre kunnskap om viktige ting som skjer. Ut fra vaktbikkjefunksjonen skal de være en fjerde statsmakt, og ut fra arenafunksjonen skal de fungere som arena for og deltaker i samfunnsdebatten. Østbye peker også på at samfunnsoppdraget er noe mediene selv har påberopt seg, samtidig som det etterhvert har blitt akseptert også av myndighetene som noe de må *verne* om. Dette gjelder også for russiske myndigheter om man ser på lovgivningen. Når dette vernet ikke forekommer i nevneverdig stor grad, så skyldes det at loven ikke stemmer overens med de faktiske samfunnsforholdene og dessuten motsies av andre lover på flere punkter, noe kapittel 3 vil ta nærmere for seg.

Samfunnsoppdraget er det altså mediene selv som i stor grad har definert. «I voksende grad anses det som utidig innblanding om myndighetene skulle ha bestemte oppfatninger om mediens samfunnsrolle. (...) Samfunnsoppdraget gis av mediene», skriver Terje Rasmussen (2004:129). Dette samfunnsoppdraget fungerer som en form for selvlegitimering. Ofte når en mediebedrift er klaget inn for PFU er det medias «plikter» som brukes som argument for å rettferdiggjøre de saker man er klaget inn for (Brurås i Roppen, 2010). Slike «plikter» er det altså media selv som har pålagt seg. Samfunnsoppdraget fungerer som en nøkkel til legitimering og integritet, samtidig som legitimering og integritet er nødvendige for at samfunnsoppdraget skal kunne utføres.

Som nevnt er intervjuobjektene i denne oppgaven journalister med sin base i «quality press» ut fra Pastis definisjon om at dette er «media oriented to quality information», som utviser skepsis ovenfor offisielle kilder og har mulighet til å trykke – og trykker – potensielt kontroversielt materiale (Pasti, 2010:61-65). En mulig måte å definere kvalitetspresse på i norsk sammenheng vil dermed kanskje også være: Presse som søker å overholde sitt ansvar i forhold til samfunnskontrakten.

Man kan si at norsk media har en uformell samfunnskontrakt med myndighetene. Myndighetene tar utgangspunkt i mediens egen definisjon i sine beskrivelser av mediens oppgave (Bjerke, 2009:47), samtidig som mediene selv ofte refererer til sine oppgaver og plikter. Samfunnskontrakten er imidlertid toveis, og forplikter også myndighetene til å gjøre sitt for å forbedre de forhold som media løfter frem og kritiserer. En tredje rolle i kontraktsforholdet spilles av publikum. Ifølge Røssland (2007) gjør den lave graden av formell profesjonalisering det viktigere å fokusere på

andre gruppers forståelse av egen gruppe. For å kunne påvirke må media ha et publikum som responderer. Slik sett kan man kanskje si at denne kontrakten plikter borgerne til å skaffe seg kunnskap, journalistikken til å informere borgerne, og myndighetene til å ta hensyn til de aspekter journalistikken belyser.

Journalistisk profesjonsmoral

Harald Grimen definerer profesjonsmoral som «normer og verdier som definerer vilkår for samarbeid mellom yrkesutøvere som samhandler gjennom en kollegial organisasjonsform, og som eventuelt setter opp standarder for atferd overfor andre i den komplementære rollen som klient» (2008:145). Den etiske samtalen om mediene skal produsere etiske begrunnelser for at mediene gjør som de gjør, poengterer Rasmussen (2004). Han skriver om den journalistiske moral som en videreføring av allmenmmoralen. Et aktuelt spørsmål blir dermed: Dersom allmenmmoralen er lav, blir da også profesjonsmoralen lav? Etikken er mediebransjens symbolske kapital, hevder Rasmussen (2004:17), og henviser til Bourdieu. Etikkk sees her altså som diskursiv makt. Ut fra en slik tankegang vil en journalistikk som ikke er basert på god profesjonsmoral være mindre mektig. Dette henger sammen med legitimitet som nøkkel til makt, og det at en etisk forsvarlig journalistikk lettere vil oppnå legitimitet.

I sin sosiologiske studie av den journalistiske profesjonsmoralen undersøker Bjerke (2009) moralen i forhold til etiske normer basert på allmenmmoralen og på tanker om det journalistiske samfunnsoppdragets moralske krav. Han hevder at det ikke kan trekkes et skille mellom allmenmmoral og profesjonsmoral, men at sistnevnte må sees som et unntak fra og ikke som en forlengelse av allmenmmoral. I norsk sammenheng vil man finne støtte til Bjerkes resonnement i det faktum at journalisters grenser er spent innenfor forskernes hva angår tilgang til informasjon. Han definerer profesjonsmoral som «del av en sosial institusjon, den presseetiske, som er en sub-institusjon av nyhetsinstitusjonen. Men denne institusjonen er en *sosial konstruksjon*, måten samfunnet forstår og organiserer presseetikken på» (Bjerke, 2009:7). Han skriver også at han «oppfatter profesjonsmoralen som en sosialt eksisterende, underliggende 'mekanisme' som utløser hendinger», og *ikke* som en samling skriftlig formulerte regler eller en etisk kode. «I mer tradisjonelle sosiologiske termer kan man sammenlikne denne underliggende mekanismen med et fungerende, internalisert normsystem eller altså de fungerende 'normer og verdier som styrer journalisters praksis'», poengterer han. (Bjerke, 2009:7).

Svein Brurås (Roppen, 2010) skriver om hvordan norske journalister ofte forklarer sine journalistiske valg ut fra ryggmargsrefleks og magefølelse. Ifølge Bjerke (2011:13) anses imidlertid journalistikkmakten som noe naturgitt innen det (norske) journalistiske feltet. Han kritiserer langt på vei norske journalister for å være for lite ydmyke, og mener de i for liten grad tar seg bryet med å argumentere for sin posisjon. Presseetikk handler om å sikre en moralsk forsvarlig journalistikk (Rasmussen, 2004), og profesjonsmoralen skal ideelt sett utgå fra en slik etikktenkning. Man kan si at journalistikkens kontrollinstanser delvis har som oppgave å ansvarliggjøre redaktører og journalister. Medienes påvirkningskraft er stor, og det fordrer en etisk bevisst journalistikk til det beste for samfunnet.

«Pressens yrkesetikk kan ikke betraktes som et rent personlig prosjekt, men journalistisk integritet har med holdning og karakterfasthet å gjøre», hevder Brurås (Røsland, 2007:73). Når det gjelder moral er det vanskelig å mene annet enn at karakterfasthet nødvendigvis vil påvirke, men når det gjelder profesjonsmoralen er dette en moral hvis grunnprinsipp er eksplisitt definert som for eksempel i den norske vær varsom-plakaten. «Når livsmanifestasjoner ikke trer inn, trenger vi normer. Handlinger vi bør utføre blir plikt. Dyder kan læres.», skriver Røsland (2007:94), og nettopp en slik tanke er det som ligger bak behovet for definerte presseetiske retningslinjer. I forhold til etiske retningslinjer for profesjonsmoralen, er det kanskje slik at når handlinger som *bør* utføres blir plikt er det å velge dem også en mindre bevisst handling. Mangel på sterke normer gir dermed høyere krav til etisk bevissthet om man skal ha noen forutsetning for å kunne utøve noe i retning av idealjournalistikk.

«Det direkte grunnlaget for profesjonsmoraler er det samfunnsoppdraget som profesjonar har. Det direkte grunnlaget for profesjonsmoraler er politisk, og ikkje allmenmoralisk eller religiøst. Det bygger på den politiske legitimiteten til det samfunnsoppdraget som profesjonane er berarar av», skreiv Grimen (Sitert fra Bjerke, 2009:140) Med utgangspunkt i Bjerke og Grimen blir så spørsmålet hvorvidt en god profesjonsmoral kan eksistere uten politisk legitimitet og omvendt. Hva som igjen er en «god» profesjonsmoral kan man diskutere, men det synes naturlig at en definisjon må ligge tett opp til summen av de internasjonale retningslinjer man opererer med innen den journalistiske profesjonen. Det vil altså si internasjonale journalistunioners retningslinjer. Summen av disse utgjør det man kanskje kan kalle den ideelle profesjonsmoral. Altså: Dersom den ideelle profesjonsmoralen strider mot et lands politiske rammeverk for journalistisk praksis, kan den da følges? Eller i tråd med dennes oppgavens interessefelt: Ettersom det russiske samfunn i så stor grad ikke tilrettelegger for utøvelse av idealjournalistikk og dermed den ideelle profesjonsmoral, kan den da

utøves? Dette er som vil bli tatt videre gjennom kapittel 3, etter en nærmere redegjøre for hva som menes med uavhengig journalistikk.

2.3 Hva er så uavhengig journalistikk?

«En fri presse på sitt beste avdekker sannheten» siterer Eide fra Newseum i Washington D.C. (Eide, 2011). Røssland sier det enda sterkere: «Det fundamentale kravet til journalistikk er sannhetskravet» (2007:140). Til syvende og sist blir dette prinsippet beskrivende for en idealjournalistikk. Det å være journalist skal ideelt sett handle om å avdekke sannheten. Samtidig er det, slik Rasmussen argumenterer for, «forskjell på journalistikk og *god* journalistikk» (2004:20), og det også av et mer komplekst årsaksbilde enn journalisters personlige ambisjoner for eget arbeid eller lave etiske standard. En generell definisjon av journalistikk bør derfor ikke kun romme idealjournalistikk. Retningslinjene er krav om hva journalister bør strebe etter i sitt daglige virke. Det ikke nødvendigvis noen forbrytelse mot profesjonen å være en middelmådig journalist, og årsaken til at man ikke fyller idealjournalistiske krav kan ligge utenfor en selv. Fri journalistikk er ikke bare journalistikk som avdekker sannheten, men journalistikk som *har muligheten* til å avdekke sannheten. Man kan kanskje si det slik at det er en differanse mellom idealjournalistikk og fri journalistikk. For dersom en journalist fengsles for sine idealjournalistiske publikasjoner har vedkomne riktig nok bedrevet idealjournalistikk, men det er ikke like lett å konkludere med at vedkomne har bedrevet fri journalistikk. Man vil derimot kunne si at journalistikken har vært *uavhengig*.

En fri journalistikk vil altså kreve samfunnsmessig tilrettelegging. Nordenstreng argumenterer for viktigheten av å ha en konstant debatt rundt frihetsbegrepet i forholdt til media, og fremhever at det er et høyst problematisk begrep hvis fortolkninger ikke er fri for ideologiske konnotasjoner (2007). Dette vil bli nærmere omtalt under punkt 3.4.2. «Ideas that seem fundamental in the west are shared by a realivly small number of people in Russia», skriver Shleinov (2007:9), og peker dermed på noe av det samme som Nordenstreng. Vilåårene for både fri og uavhengig journalistikk vil naturlig nok måtte relateres til samfunnets grad av tilrettelegging for journalisters mulighet til å utøve idealjournalistikk. På den ene siden handler dette selvsagt om lover. Altså hvilke rettigheter som er lovfestet for journalister, men også hvilke rettigheter som er lovfestet for folk flest. Det handler på den andre siden om normer, om kulturelt betingede rom for åpenhet. Og det handler om tradisjonen for å overholde det som eventuelt er nedfelt i lovverket samt tradisjonen for å følge de aktuelle normene. Klimaet for å bringe frem sannheten vil være avhengig av åpenheten i samfunnet, journalisters

etiske standarder, deres profesjonsmoral, samt agendaen til den institusjon journalisten er tilknyttet, være det seg en direkte arbeidsgiver eller utgivelseplattformen. Publikums tiltro til mediene vil også være viktig. Oppgaven vil videre ta opp to viktige temaer i så måte, nemlig eierskap og sensur.

Frihet fra påvirkning fra eiere

McNair (1998) beskrev hvordan mangelen på trykkpresse hindret ideutviklingen frem til dens oppfinnelse. Han hevdet at selv om aviser og kringkastere i stor grad var noen få rikingers eiendom, men at innholdet i disse mediene var så varierte og mangefasetterte at det ville være særdeles vanskelig for en enkelt ideologi å være dominant over tid med mindre den korresponderte med det folk flest oppfattet som «sant». Samtidig er det utviklingsperspektivet han beskriver avhengig av en åpenhet som tillater nettopp en slik form for ideologisk variasjon i mediebildet. Medienes sosiologiske rolle er en «chaotic flow»-modell, mener han (1998:33). Ut fra denne modellen er media et demokratisk system hvor ulike ideer stemmes ut av omløp eller inn i en slags konsensus.

De fleste medieinstitusjoner i dag har som mål å bringe penger på bok til sine eiere. Dette er ikke noe som nødvendigvis er udelt negativt for journalistikkens vilkår. Det vil igjen avhenge av hvilke redaksjonelle retningslinjer som er utarbeidet. Det samme vil gjelde hva angår politikk. Slik Allern og Roppen påpeker, er det i Norge paradoksalt nok slik at staten er den sikreste garantisten for samfunnskritisk TV gjennom NRK, og da særlig Brennpunkt som ikke har noen reell ekvivalent på andre, norske TV-kanaler (2010:28). NRK er i så måte et eksempel på hvordan staten tar på seg oppgaver som tradisjonelt har vært private samtidig som de private interessene sikres i form av organisasjoner integrert i styringen.

Samtidig er et argument som ofte brukes for privatisering av media at det er det «eneste som sikrer frihet fra politikere», ifølge McNair (1998). Han nevner spesielt Russland som eksempel. Schudson (2003:69) bruker Japan som eksempel på at markedet måtte til for å frigjøre journalistikken fra politikken. Som Bjerke (2009:68) påpeker er dette eksempelet også en bekrefting av at journalistikk som moderne tekstform er knyttet til markedet, og et eksempel også på at markedet kan bidra til en positiv utvikling. Eierskapsstrukturer er i følge McNair viktig fordi «the person who pays the piper calls the tune» (1998:102). En eier kan likevel ha politiske intensjoner som ikke nødvendigvis påvirker institusjonen. Ifølge McNair oversettes økonomisk makt gjennom medieoppkjøp til kulturell makt (1998:102). I norsk sammenheng gir imidlertid redaktørplakaten vern mot både eiere og journalister, og sammen med Vær Varsom Plakaten ekskluderer den utgiveren fra å ha rettigheter over

innholdet (Roppen, 2010). Statlige subsidier kan gis kun om det er snakk om fullstendig redaksjonell autonomi (Hallin og Mancini, 2004). McNair poengterer også at en eier med kun økonomiske interesser ikke nødvendigvis vil ha noen interesse av å blande seg inn i bedriftens prioriteringer dersom bedriften går bra økonomisk og/eller nyter respekt i bransjen, ettersom dette igjen kan øke verdien for eierens eventuelle andre bedrifter. Rupert Murdoch startet for eksempel i sin tid Sky Channel som et rent tapsprosjekt nettopp for å øke sin anseelse i bransjen (McNair, 1998:110).

Eierskap i seg selv sier lite om frihet eller påvirkning. Redaksjonell frihet vil uansett avhenge av de lover og regler som gjelder for mediene generelt og for den enkelte redaksjon. Og det vil avhenge av hvorvidt de lover og regler som gjelder opprettholdes, noe som igjen vil avhenge av både forhold internt og eksternt. Dette gjelder også for temaet sensur, som vil bli nærmere diskutert i kommende delkapittel.

Frihet fra sensur

Når man snakker om sensur er det ofte en tendens til at man impliserer at sensuren er noe som påtvinges fra myndighetenes hold. Så enkelt er det ikke. Det synes nokså klart at det presset russiske journalister er under kommer fra flere hold, og da inkludert både sosiale, kriminelle, økonomiske og politiske. Men hva er egentlig sensur? Før man kan si noe om hvorvidt fravær av sensur er et krav for eksistensen av en fri journalistikk, må man være seg bevisst betydning av begrepet sensur.

En hvilken som helst ordbok vil kunne fortelle at betydningen av ordet sensur sammenfaller med betydningen av ordet kontroll. Ordenes konnotasjoner er likevel svært ulike. Sensur er et begrep med negative konnotasjoner mens kontroll kan ha positive - *mangel* på kontroll, derimot, er ofte negativt.

Selvsensur vil i mange tilfeller være en naturlig konsekvens av profesjonsmoraliske vurderinger. Som John Street skriver angående demokrati og sensur: « Certain speech acts should be condemned because of the way they compromise the integrity of an individual's or a groups identity. Democracy, by this account requires censorship» (Street, 2001:265-266). Sensur er et alt for generelt konsept til at man kan ta helt avstand fra det i denne sammenhengen, så «fravær av sensur» er ikke et klart krav.

Samtidig er ikke slik at bortprioriteringer av saker nødvendigvis er direkte uheldig, selv om sakene i seg selv er både oppsiktsvekkende og sanne. Særlig når det kommer til privatlivets fred er det mye

som er «sant» uten at det av den grunn bør være nyhetsstoff. Personvernet bør også spille en rolle i saksprioriteringer, og rom for slikt hensyn vil således også være et viktig vilkår for journalistikken.

Prinsippene om vern av privatlivets fred som på ulike vis er formulert i retningslinjene for pressen både nasjonalt og internasjonalt går ofte på kollisjonskurs med særlig sannhetskravet og informasjonsplikten. «Nettopp her ligger spenningen i presseetikken: Mellom på den ene side samfunnsoppdraget, informasjonsoppgaven, pressens rolle og demokratiske funksjoner, og på den andre siden enkeltmenneskers rett til beskyttelse mot uønsket og skadelig publisitet» poengterer Brurås (Roppen, 2010:51).

En uavhengig journalistikk er ikke ensbetydende med fravær av sensur. I artikkelen «Myths about press freedom» advarer Nordenstreng (2007) mot ideologiseringen av begrepet pressefrihet. Han viser blant annet til hvordan ideen om «a free marketplace of ideas» feilaktig har blitt ansett som en sikkerhet for pressefrihet med basis i original liberal filosofi. Han hevder en slik forståelse er bunnet i kjølvannet etter den kalde krigen, og da særlig den enorme populariteten til Fred Siebers «Four Theories of the Press». Nordenstreng mener, tvert i mot det Siebers hevder, at «a free marketplace of ideas» ikke er i tråd med grunnlaget for liberalismen som fundert av John Milton og John Stuart Mill. Han peker for eksempel på at Mill ikke var dogmatisk angående statens rolle, men tvert i mot hevdet statlig innblanding kunne være nødvendig for å sikre sosial rettferdighet og andre viktige verdier. Pressefrihet, mener Nordenstreng, «is a concept of positive freedom to perform a certain role – not a negative freedom from restraint to do whatever the media may want to do» (Nordenstreng, 2007:27). Snarere enn frihet *fra* sensur må en uavhengig journalistikk innebære frihet *til* å utføre sin journalistiske plikt i forhold til journalistikkens samfunnsoppdrag.

Når åpenhet her er et tema, er det ikke kun snakk om på det politiske planet, men generelt om åpenhet på alle nivåer i samfunnet. For at en journalist skal kunne utføre det vi kanskje kan kalle idealjournalistikk må det være både tilgang på informasjon, men også trygghet knyttet til formidlingen av denne informasjonen. Har samfunnet et klima som gjør noen tema tabu i journalistikken vil man kunne si at det vil være negativt for journalistikkens vilkår, både ved at det vil kunne bidra til problemer med å fylle det ideelle sannhetskravet, samt potensielt forhindre journalistikken fra å overholde samfunnskontrakten. Men snarere enn «fravær av sensur» vil man dermed måtte relatere til en relativ frihet hvor individets rettigheter også har en plass.

I dette kapittelet har journalistikk som begrep blitt diskutert. Det har blitt foreslått at definisjonene man finner innen den vestlige teorien i stor grad innebærer en tolkning av hva journalistikk ideelt sett bør være, og dermed blir definisjoner på idealjournalistikk. Et av de fremste kravene for denne

er uavhengighet fra eksterne interesser, samt etisk rammeverk i form av en profesjonsmoral som har sitt utgangspunkt i samfunnsoppdraget dets iboende krav til mediene om å fylle vaktbikkjefunksjonen, informasjonsfunksjonen og arenafunksjonen. Uavhengig journalistikk innebærer en streben etter å utføre en slik idealjournalistikk. Når det her ikke settes likhetstegn mellom uavhengig journalistikk og idealjournalistikk, er det fordi sistnevnte indikerer at målet er nådd, mens førstnevnte indikerer et forsøk på å nå målet, og dermed har begrepene en vesensforskjell samtidig som de beskriver et ønske om det samme målet.

I løpet av kapitlet har det blitt stilt to spørsmål som i særlig grad vil bli omtalt videre: Dersom allmenmoralen er lav, blir da også profesjonsmoralen lav? Gir mangel på sterke normer høyere krav til etisk bevissthet? Kan en god profesjonsmoral eksistere uten politisk legitimitet og omvendt? Disse spørsmålene og andre betraktninger som har funnet sted skal nå plasseres i en russisk kontekst.

3 Journalistikken i Russland

Bevissthet rundt kulturell kontekst er som nevnt en grunnleggende del av det metodiske rammeverket for denne oppgaven. For eksempel har begrepet sensur, som i denne sammenheng spiller en sentral rolle, en nokså ulik betydning i norsk og russisk kontekst. I dette kapitlet skal vi se nærmere på journalistikken i Russland. Målet er å si noe om hvilke faktorer som er med på å danne vilkårene for den uavhengige journalistikken, slik denne ble definert i forutgående kapitlet, for dermed også å få en innsikt i hva som kan utgjør potensielle utfordringer. Det vil bli gjort rede for et historisk bakteppe som vil bevege seg over i et fokus på situasjonen i dag, før de som tolkes som særlige utfordringer trekkes frem.

3.1 Historisk bakgrunn

Det finnes ingen sannheter i Pravda og ingen nyheter i Izvestija, er en tørrvittig vits fra Sovjetunionen. Pravda og Izvestija betyr henholdsvis sannhet og nyhet/budskap, og var navnene på to av de største dagsavisene. Vitsen sier noe både om mediernes tilstand og måten folk forholdt seg til dem.

Ivan Zassoursky, professor ved fakultetet for journalistikk ved Moskvas Statlige Universitet, deler i sin skjematiske fremstilling av den mediepolitiske historien i Russland etter 1970 utviklingen inn i fem perioder. Første periode går fra 1970-1985 og er altså en ren sovjet-periode med media som propagandamaskin. Den andre perioden, som går fra 1986-1990, er en periode som representerer mange endringer og media som en «glasnostpropagandamaskin». Den tredje perioden går fra 1991-1995 og er en periode så å si uten regjerende makt, med en sterk opposisjon og med frie medier som fungerer som en fjerde statsmakt. Fra 1996 til 2000 beskriver han det politiske systemet som mediert, med sterke regionsledere og «media holdings as political parties», samt mediesystemet som mediepolitisk. Fra 2000 av er systemet sentralisert med fokus på håndheving av loven, opposisjonen er svak og media beskrives som instrumentell og sosialt ansvarlig (Zassoursky, 2004:138-139, samt oppdatert versjon i Nordenstreng og Pietiläinen, 2010).

Det er ikke til å komme fra at russiske medier har gjennomgått nær revolusjonerende omveltninger over kort tid. I løpet av de vel siste to tiårene har det russiske samfunnet generelt vært igjennom

store endringer, og mange av disse skjedde så å si over natta da Sovjetunionen gikk i oppløsning. For mediene grep endringen inn i både de økonomiske forutsetningene for arbeidet, selve formen og også innholdet. Fra å være et redskap for partiet, ble media en slagmark for elitenes kamp om politisk og økonomisk makt, og videre redskap for *legitimering* av makt. Medias maktpotensiale ble dermed brukt først og fremst til fordel for dens eiere og mektige enkeltindivider fremfor til det beste for samfunnet slik tilfellet idealjournalistisk sett bør være i forhold til ideen om media som en potensiell fjerde statsmakt, noe som vil bli nærmere omtalt i kapittel 3. Først skal fokuset rettes mot disse nevnte revolusjonerende omveltninger.

Det var i utgangspunktet et nokså velutviklet mediesystem Russland arvet fra Sovjetunionen. Fra 1950-tallet av var Sovjetisk media blant topp 20 på den internasjonale statistikken hva angikk tekniske fremskritt og rekkevidde (Nordenstreng og Pietiläinen, 2010). Denne arven svant imidlertid i stor grad hen sammen med det sovjetiske systemet. Særlig på grunn av den sterke sentraliseringen var mediene særs utsatt for de kostnadsøkninger som fulgte. Annonsemarkedet var usikkert, produksjons- og distribusjonskostnadene økte (Zassoursky, 2004:43, Voltmer, 2006:210), og de fleste nasjonale, og mange regionale, dagsaviser mistet rundt 90% av sirkulasjonen (Nordenstreng og Pietiläinen, 2010:141). Noe av årsaken lå selvsagt i at man mistet leserne fra det tidligere SSSR (Zassoursky, 2004:43). Overgangen til markedsøkonomi og den dramatiske nedgangen i levestandard som fulgte, gjorde dessuten at aviser ble et luksusgode folk flest ikke kunne unne seg (Pietiläinen et al., 2010:43). Distribusjonsmonopolet kunne fritt diktere prisene (Zassoursky, 2004:43), og opp gjennom nittitallet ble mediene totalt avhengig av økonomisk hjelp utenfra – eller innenfra. Tidlig på nittitallet ble mange av avisene privatisert til redaksjonene, mens fjernsynskanalene ble til hjørnестener i oligarkers medieimperier (Nordenstreng og Pietiläinen, 2010:141). Dette samtidig med at russerne gikk fra å være et lesende folk til å bli et folk av TV-tittere. Avisenes posisjon ble altså svekket, mens fjernsynets ble styrket.

Journalistenes rolle under Sovjet

Tradisjonelt har man i Sovjetunionen og Russland kalt massemediene for *sredstva massovoi informatsii* (SMI), som direkte oversatt betyr «instrument for masseinformasjon». Dette er også betegnelsen man bruker i dag. Tidvis har også «propaganda» vært med i begrepet slik at betydningen har vært «instrument for masseinformasjon og propaganda». Begrepet forteller om media som tekniske instrumenter for informasjonsspredning. Dette er noe den russiske

journalistprofesjonen naturlig nok har speilet. Stalin skal i en tale i 1932 ha uttalt at journalister er menneskesjelens ingeniører (Arutunyan, 2009:3), mens Lenin på sin side skal ha erklært at en avis burde være en «collective propagandist, agitator and organizer» (Koltsova, 2006:24). Det var nettopp en slik tankegang som lå til grunn for mediernes sentrale posisjon i forsøket på å forme det såkalte «homo sovieticus»: det sovjetiske idealmenneske som arbeidet i stedet for å stille spørsmål. Den sovjetiske politiske eliten var åpen om at propaganda for politikken til partiet og staten var den aller viktigste oppgaven for sovjetiske journalister (Koltsova, 2006:24). Det var også dette som var de eneste rettmessige retningslinjene for profesjonelle journalister, også hva angikk selve utdanningen (Pasti, 2007:11). Det å bedrive propaganda var ansett som det sentrale i den journalistiske profesjon. Man kan kanskje driste seg til å si det slik at det dermed fantes en form for ærlighet i mediene i form av ærlighet om uærlighet. Altså at det ikke var noen hemmelighet at mediene var en del av propagandaapparatet. Det er nettopp dette poenget som klinger i bunnen på den gamle tørre vitsen dette kapitlet ble innledet med: Det finnes ingen sannheter i Pravda og ingen nyheter i Izvestija.

Det er forøvrig også verdt å huske på at selv om staten hadde nærmest full kontroll over media, så hadde de liten kontroll på sitt publikum. Kun to ganger i Sovjets historie ble det startet publikumsundersøkelser, og begge gangene ble de stoppet grunnet misnøye med resultatenes retning (Koltsova, 2006:27). Det var først i 1985 at det ble gjort forsøk på å imøtegå publikums preferanser (ibid), men journalisten sto likevel på ingen måte i folkets tjeneste. Ut fra det hermeneutiske fortolkningsperspektivet er dette selvsagt et interessant poeng. For i hvor stor grad kunne egentlig staten begrense folks forståelse av verden?

Men betyr dette at det ikke fantes noe annet enn parti-styrt og parti-tro journalistikk? Nei, hevder Greene (Beumers et al., 2009:57-60), som karakteriserer samizdat' som journalistikk. Samizdat' betyr selv-utgitt, og var under Sovjet en slags forleggervirksomhet som foregikk under jorden. Folk kopierte bannlyste tekster og spredte dem videre. Kopiene ble gjort i nokså liten skala, enten for hånd eller ved hjelp av skrivemaskin. «Samizdat was a grass roots, de-centralised and non-organised initiative», som hadde sitt utspring i dissident-bevegelsen, poengterer Greene (ibid). Om Samizdat' var journalistikk eller ikke, kan dog diskuteres. For en stor del var det snakk om distribusjon av lyrikk. Denne diskusjonen er det dessverre ikke plass til innenfor rammene av denne oppgaven, men fenomenet er uansett interessant i kraft av å ha eksistert som en folkets kilde til (fra statlig hold) sensurert informasjon også under Sovjetunionen.

Overgang til åpenhet

Da Gorbatsjov fremla glasnost (åpenhet) som en ufravikelig betingelse for demokratisk reform (de Smaele i Voltmer, 2006:43), innebar det en radikal endring i retning av pressefrihet som – selv om den fra mange hold var etterlengtet – nok kom vel bardus på. Den russiske loven for pressefrihet fra 12. juni 1990, og i enda større grad i revidert utgave fra 6. februar 1992, åpnet for ytringsfrihet (Sakwa, 2008:346, Koltsova, 2006:31), og forbød sensur (White & McAlister i Voltmer, 2006:201). Dette innebar en fundamental endring i journalistenes oppgaver og av journalistikkens plass i samfunnet. Denne nye plassen måtte journalistene selv finne gjennom sitt daglige virke, i takt med de øvrige endringene i samfunnet.

På denne tiden kjempet pressen generelt for å overleve ettersom deres nyvunne frihet også innebar frihet fra statlige økonomiske subsidier. For mange gikk derfor veien «from peddling lies to pursuing profits» (ibid). Dette var selvsagt ingen situasjon unik for Russland som sådan, men en virkelighet media verden over har erfart og stadig erfarer.

Under glasnost og perestrojka utviklet russerne en viss vilje til å bruke media som et middel for å utdanne massene (i motsetning til den tidligere tidens ønske om å *forme* massene), men ettersom markedskreftene tok over ble målet vel så mye å underholde som å opplyse. Under Gorbatsjov, og under Jeltsins første år, var pressen en genuint uavhengig institusjon med svært mye makt (Zassoursky, 2004:16), og det skulle vise seg at oligarkene også var interesserte i å eie media som økonomisk sett var tapsprosjekt, ettersom politisk profitt kunne veie opp. En kritisk holdning var kun ønskelig i de tilfeller hvor det kunne gagne oligarkene.

Utviklingen etter Sovjets fall

I innledningen til antologien *The-Post Soviet Russian media, conflicting signals* skriver redaktørene at dersom «it leaves the reader unable to draw a single, coherent message from the volume, then we will consider our task successfully completed, for such a situation mirrors the state of affairs prevailing upon the ever-shifting sands of the post-Soviet media landscape» (Beumers et al., 2009:25). Russisk media beveger seg ikke, og har ikke beveget seg, i en klar retning, men i flere. Som Hedwig de Smaele (1999:173) poengterer kunne man under Sovjet dele (den vestlige) medie verdenen inn i

vestlig og kommunistisk. Etter kommunismens fall så det først ut til at den kommunistiske medie-modellen ble erstattet med den vestlige, men i det lange løp har den vestlige påvirkningen i stor grad begrenset seg til å angå markedets inntog.

Som de Smaele tok for seg i sitt bidrag til konferansen «Comparing media systems: West meets East» (Dobek-Ostrowska, 2007), passer ikke Russland helt inn i Hallin og Mancini sine tre mediesystemer: «the merging of the world of politics and business stands out as particularly characteristic for Russia», potengterer de Smaele, og foreslår at det russiske mediesystemet kanskje snarere er en «Polarized Pluralist Model» (ibid.), som en avart av Hallin og Mancinis «Polarised model». Russisk mediesystem er altså nettopp et *russisk* mediesystem, men det utelukker ikke aspekter som er felles med andre systemer.

Elena Vartanova (2010) anser markedet som den viktigste faktoren hva angår endringen av mediesystemet, men det innebærer ikke at media i dag lever av markedet. Den russiske medieanalytikeren Alexej Pankin karakteriserer den russiske mediemodellen som karakterisert av det følgende: Myndighetenes manglende vilje eller evne til å gjennomføre radikale reformer, deres manglende vilje til verken å fullfinansiere mediene eller la dem gå sin egen vei, samt tidlig akkumulering av nasjonal kapital og et over gjennomsnittet høyt korrupsjonsnivå (Nordenstreng og Pietiläinen, 2010:151). «Becoming a part of the political-commercial alliance of the state and business, the media lost the trust of the public and, consequently, the ability to organize a dialogue between all parties: state, business and society», poengterer Pasti (2010:70). Dette innebærer altså at media mistet mulighet til å skulle utføre et samfunnsoppdrag slik dette idealjournalistisk sett skal utføres. Pasti oppsummerer også hvordan staten forsøkte å gjøre noe med dette «in a familiar way by turning journalism increasingly into (pro-)state service» (ibid.). Anna Arutunyan hevder forsøkene på å bedre situasjonen fungerer mot sin hensikt ettersom «a free press in one that is established from the bottom up, not from the top down» (2009:81). Det Arutunyan og Pasti her viser til er nettopp medienes behov for selvregulering, ikke regulering utenfra, som en viktig faktor for å sikre sin autonomi. Og som poengtert i kapittel 2: Tilstrekkelig kunnskap om journalistikken befinner seg internt, og dermed må den hentes der for å sikre kunnskapsrike kontrollinstanser. Mediernes samfunnsoppdrag (som definert i kapittel 2) er det dessuten mediene selv som har definert. I Norge er det altså mediernes egen definisjon av sin oppgave og funksjon som ligger til grunn for lovverket, ikke omvendt. Og nå kan man selvsagt diskutere dette frihetsnivået Norsk presse, men det er en diskusjon som faller utenfor denne oppgaven. Det vil uansett være vanskelig å si noe annet enn at det innen norsk presse er en betraktelig grad av fri journalistikk.

Svetlana Pasti forsket i sin doktograd (2007) på hvordan profesjonen har endret seg for journalister gjennom sovjetisk og russisk historie. I en artikkel med tittelen «A new generation of journalists» (2010:58) fremhever hun to hovedtrender innen medieutviklingen etter Sovjetunionens oppløsning i form av kommersiell presse og kvalitetspresse. Førstnevnte hørte til i sjangeren journalistikk som underholdning først og fremst, mens sistnevnte innebar en tendens til at media gikk i retning av å skulle fungere som en «fjerde statsmakt». For sovjetiske journalister var opplysning og organisering av folket ut fra det regjerende verdisett og ideal betydningen av dette begrepet (Zassoursky, 2004:11), men den radikale liberalisering av lovverket ga rom for en ny genre: undersøkende journalistikk (Pasti, 2007:12). Fra å ha vært nøkkelpersoner i et propagandaapparat, utviklet nå journalistene et nyhetskonsept som etterstrebet objektivitet og som gikk i retning av nettopp «idealjournalistikk» slik denne defineres i kapittel 2.

Den kommersielle pressen på sin side, hadde ikke det samme målet. Sladder, rykter og skandaler av varierende sannhetsgehalt utgjorde en suksessfull oppskrift som straks sikret etableringen av den gule pressen, altså sensasjonspressen. Også kvalitetspressen endret seg i takt med økt tabloidisering, og hadde store utfordringer: «A perception of journalistic production as good as identical to other goods on the market had ethically approved venal journalism for political and commercial ends», skriver Pasti (2007:12). Det eksisterte helt klart en generell forvirring omkring journalistenes og journalistikkens rolle med hensyn til hvorvidt journalistikk i seg selv skilte seg nevneverdig fra en hvilken som helst annen betalt tjeneste, og dette som vil bli nærmere omtalt i forbindelse med dagens situasjon.

Den fjerde perioden i Zassourskys skjematiske fremstilling omhandler tiden etter valget 1996. Han beskriver styresettet i perioden som medie-politisk. Dette utdyper han med at massemedia hadde blitt et prinsipielt middel for politisk kommunikasjon. Jeltsin hadde brukt fjernsynet bevisst for å øke sin popularitet, og etter at han i 1996 ble gjenvalgt var det mediene som fikk æren. Dermed ble også deres makt slått fast, og videre utnyttet. Men viktigst i denne sammenhengen er det at mediernes rolle under valgkampen viste en enorm politisk lojalitet (de Smaele, 1999:177).

Maktkampen som utspant seg på slutten av 90-tallet var mer symbolsk enn institusjonell eller lovgivende, understreker Zassoursky (2004:29), og poengterer at det ikke betød at intensiteten var mindre: «It was simply that the role that might have been played by tanks was assumed by the media holding companies. Instead of people dying in the undeclared war, the victims were reputations, images, political careers, political scenarios, and symbolic constructs of all kinds» (Ibid.). Fenomenet *komproamat*, som går ut på å at man sørger for å få publisert kompromitterende

(svertende) materiale om sine fiender, ble en sentral brikke i informasjonskrigen og er et stadig eksisterende fenomen som gjerne kjendiser, fremstående embetsmenn og politikere utsettes for. Som illustrerende eksempel kan det nevnes at det tre dager før valget i 2000, som Forente Russland og Vladimir Putin vant, ble holdt en «phony press conference of flamboyant homosexuals expressing their support for the Yabloko leader», noe som ble dekket av flere nasjonale TV-stasjoner (Brown, 2001:333). Med til historien hører at det russiske samfunnet var og er nokså homofobt.

Sergey Korkonosenko & Dmitry Ruschin (2011) intervjuet 16 russiske «medieeksperter» i form av journalister fra ulike typer massemedier, samt medieforskere, for å finne tendenser i deres oppfatning av situasjonen i dag mht. russisk massemedias innflytelse med hovedfokus på St. Petersburg. I artikkelen «The dynamic of the influence of Russian mass media» presenterer de sine resultater. Ett perspektiv som er presentert blant ekspertene er troen på at mangfold automatisk blir et faktum ved overgangen til kommersiell media ettersom det er predeterminert av forholdene i markedsøkonomien (Korkonosenko og Ruschin, 2011:206), ikke så ulikt det McNair beskriver med sin *Chaotic flow*-teori som omtalt i kapittel 2. Men mens den i større grad fokuserer på hvilke ytringer eller ideologier som får gjennomslag, er ekspertenes teori at det må presentere noe med særpreg for å overleve, under mottoet «distinction or death» (ibid.). Men som det også påpekes er ikke kvantitativ økning nødvendigvis positivt i seg selv dersom det man anser som positivt er mangfold, ettersom det i praksis ikke nødvendigvis innebærer et reelt mangfold innen annet enn bestemte sjangre, som for eksempel underholdning eller krim. «The print media landscape became more differentiated with regard to ownership, genre and style. However this cannot be considered equal to a politically ‘neutral’ press», understreker de Smaele (1999:177), og peker på at de fleste aviser fortsatt tar politisk parti, og da først og fremst med det regjerende Forente Russland. Generelt synes samtlige i «ekspertpanelet» til Korkonosenko og Ruschin (2011:210) bekymret for utviklingen særlig med tanke på at mediene har fått underholdning som sitt hovedmål, og dermed har mistet sin kritiske og opplysende funksjon. De fleste av dem beskriver både den trykte pressen og fjernsynet som gult. Mangfoldet begrenser seg ifølge disse til i stor grad å eksistere innen en og samme sjanger: underholdning (ibid.).

Putins mediestrategi

Den opptakt til journalistisk frihet som hadde vært, ble nokså raskt innsnevret igjen da Putin kom til makten. Særlig etter Kursk-skandalen skal den da relativt ferske presidenten ha skjønt at han måtte kvitte seg med den uavhengige grenen av media om han skulle slippe unna kritikk for sitt lederskap

(Ševcova, 2007:70-71). Men allerede et par måneder tidligere hadde han begynt, da han sikret statlig overtakelse av den til da Kreml-kritiske kanalen NTV, gjennom en antatt tvilsom prosess (Se Zassoursky, 2004:2011, Arutunyan, 2009:45-49, Koltsova, 2006:193-204, Brown, 2001:291). Olessia Koltsova beskriver det hele som en strategi for å få kontroll over nasjonalt fjernsyn basert på erfaringene fra valgkampen, hvor de ulike TV-stasjonene tok sterke politiske standpunkt. Staten styrket raskt sin rolle ovenfor VGTRK (det statlige russiske fjernsyns- og radiokringkastingsselskapet), svekket den Putin-kritiske oligarken Boris Beresovskijs rolle ovenfor ORT, og tok fullstendig kontroll over den klart opposisjonelle TV-kanalen NTV. Ikke lenge etter at Putin kom til makten var altså nasjonalt fjernsyn atter under statlig kontroll. Helt ut av det blå kom dette imidlertid ikke: Glasnost Defence Foundation har dokumentert en trend av renasjonalisering av russisk media siden 1998 (Koltsova, 2006:41). Man skal dog huske på at det før denne tid ikke var snakk om objektive mediekkanaler, men politiske aktører. Og som Arutunyan (2009:49) presiserer: «The way the media empires were forged relied first on personal relation – including rewards and revenge – making independent commercial growth impossible». Privat media var på ingen måte uavhengig media på dette tidspunktet, men politiske aktører styrt av eiere med en klar agenda. Arutunyan (ibid.) fortsetter: « The government was not so much using its power so suppress free speech, but engaging in a political campaign using the same methods as its opponents.» Selv om dette selvsagt ikke akkurat la gode grunnsteiner for god mediepolitikk, var det altså kanskje ikke til å unngå der og da – omstendighetene tatt i betraktning.

Putin skal ha uttalt om mediene at Kreml «could not control them all even if we wanted to» (Gehlbach, 2010:78), noe som først og fremst er interessant fordi det eneste som avvises i uttalelsen er at staten kontrollerer *all media*. I 2004 skal Putin på en pressekonferanse om pressefrihet ha sagt at «there is a phrase in a famous Italian film – «a real man should always try, while a real woman should always resist» (Pasti, 2007:11). Bortsett fra at det uansett er sexistisk, er det vanskelig å trekke noen slutning ut fra dette sitatet. Er det staten eller media som er kvinne eller mann? Statens posisjon ovenfor media har uansett blitt styrket etter at Putin kom til makten, men ikke i form av *public service* eller pressestøtte. Det man ser i dag er snarere en kombinasjon av markedsstrategisk media og statlig kontroll (Nordenstreng og Pietiläinen, 2010:139). Det er i dag primært tre aktører: VGTRK som er statlig, Gazprom-Media som er både statlig og privat, samt Prof-Media som er privat (Nordenstreng og Pietiläinen, 2010:141-142). Generelt er eierskapsstrukturene nokså vanskelig å få klar innsikt i, noe også uttalelsene fra ekspertpanelet til Korkonosenko & Ruschin viser (2011:213). De synes imidlertid samstemte i synet på at det er svært få eiere som *ikke* blander seg inn i redaksjonelle avgjørelser (2011:214). Så sent som i 2004 beskrev redaktøren for Novaja

Gazeta, Sergei Sokolov, situasjonen på følgende måte:

«There are many newspapers owned by the oligarchs and when these newspapers print criticism it is viewed by the Kremlin as the position of those oligarchs. (...) So there are some papers that cannot afford to be too critical of the Kremlin, particularly on the issue of Chechnya» (Cozens, 2004)

Vladimir Pozner ble internasjonalt kjent da han på klingende amerikansk forklarte Sovjetunionens standpunkter under den kalde krigen. I dag har han sitt eget talkshow på den statlige (i betydningen at mer enn 50 % av aksjene eies av staten), russiske TV-stasjonen Pervyj kanal (Første kanal). I 2006 ble han intervjuet i den da klart fritt-talende (se Zassoursky, 2004:35-57) avisen Nezavisimaja gazeta, hvis navn oversatt betyr «den uavhengige avisen». Pozner sa da:

The state of affairs on Russian Television is, to put it mildly, dismal. And this is because you don't get two points of view. I am referring in this context only to the political element, which has been reduced to a very small part of what happens in television. Everything else has become entertainment (Beumers et al., 2009:43).

På dette tidspunktet var Pozner ikke bare programleder på en av de største statlige TV-kanalene, men også president i det russiske fjernsynsakademiet (akademija rossijskogo televidenija). Videre i intervjuet forklarer han at det ikke er noen sensur på fjernsynet, men snarere en direkte kontroll ovenfra «consisting of meetings and telephone calls in which you are told what you can and cannot do», og en utstrakt bruk av selvsensur «in the manner of Pavlov's dogs» (ibid). Pozner hadde tvilsomt noe å tjene på å uttale seg på denne måten, ettersom han selv altså også på det tidspunktet arbeidet for Pervyj kanal, men han visste nok godt hva han snakket om. John A. Dunn viser til Pozners uttalelse og utdyper: «Since President Putin came to power in 2000, there has been a significant de-politication of Russian Television» (Beumers et al., 2009:44). Dette er samlet sett et viktig poeng i denne sammenheng, ettersom avpolitiseringen har blitt gjort i underholdningens favør og dermed kvalitetsjournalistikkens, eller den kritiske journalistikkens, ufavør. Generelt har kvalitetsjournalistikken fått en marginal posisjon innen fjernsynsmediet. Men det er ikke bare en *nyansert* nyhetsdekning som savnes, men et generelt fokus på samfunnsaktuelle og politiske spørsmål og altså nyhetsdekning generelt. Dunn (Beumers et al., 2009:44) understreker at det ikke betyr at meningsdiversiteten er like monokrom som pre-glasnost, men fremholder at særlig konflikten i Tsjetsjenia er et tema som har blitt så godt som ignorert av nasjonalt fjernsyn, og lister

opp Kreml-kritiske politikere og journalister som har forsvunnet helt fra fjernsynsruten.

Fra å ha vært ansett som et propagandaredskap for makta har altså den russiske journalistikken blitt tilført en alternativ vei i form av undersøkende, kritisk journalistikk. En periode etter oppløsningen av Sovjetunionen var det en nokså forvirret atmosfære. Mange mediebedrifter slet økonomisk, og fra å ha vært redskaper for staten med mange mediers makt videreført til private rikingers forgodtbefinnende. President Putin har tatt grep for å få tilbake kontrollen over media, men etter sin egen oppskrift med internasjonale ingredienser. I det kommende kapittelet blir det gjort nærmere rede for situasjonen i dag.

3.2 Situasjonen i dag

Det er stadig slik at private eiere av den trykte pressen i stor grad bruker mediene til å skape en oppfatning om seg selv og for å fremme egen politisk karriere. Deres innblanding, og deres inkompetanse, gir lavere profesjonelt nivå, hevdes det (Korkonosenko og Ruschin, 2011:207). Dette bidrar naturligvis til en svekking av mangfold og et uniformt preg, og er blant russiske medieeksperter «considered to be a result of a specific state policy» (Korkonosenko og Ruschin, 2011:208). Noen av ekspertene går altså så langt som å hevde at statens mediepolitikk er tiltenkt nettopp å skulle lage et klima av konformitet. Dette, hevder de, har sin bakgrunn i et syn på at «the more limited peoples views are, the easier it is to govern them» (Korkonosenko og Ruschin, 2011:207). Ekspertene hadde ulike meninger om situasjonen for den uavhengige journalistikken i dag. Enkelte hevdet at det på fjernsynet ikke er mulig å gjøre noe som helst med mindre det er fullstendig godkjent av presidentens presseservice, og at det lave nivået av konfrontasjoner generelt beror på at de ulike medieorganisasjonene kjenner sine begrensninger. Dette altså på tross av at sensur er forbudt ved lov.

Nordenstreng og Pietiläinen (2010:150) sammenligner, som nevnt i kapittel 1, situasjonen i Russland i dag med vestlige presidentregimer som Frankrike under de Gaulle og situasjonen i Ukraina tidlig på 90-tallet, og lister opp fire likhetstrekk: Staten har en nøkkelrolle i mediefeltet og legger sterke føringer for offentlig kommunikasjon. Fjernsynet er en nasjonal institusjon som har en viss prestisje, som plikter å presentere et positivt bilde av nasjonen for å fostre nasjonal kohesjon. Staten utøver ikke åpenbart vold mot journalister og tolererer opposisjonelle aviser, men til gjengjeld har presidenten personlig kontroll over fjernsynet (ibid). Visstnok møter lederne for de tre nasjonale TV-nettverkene ukentlig i Kreml for å diskutere nyhetsdekningen for kommende uke med

presidenten og hans rådgivere (Gehlbach, 2010:79, Ševcova, 2007:116).

Likevel eksisterer det altså en frittalende presse. Som blant annet Sarah Oates (2006) peker på, er det er liten grunn til å bry seg om den opposisjonelle¹ pressen på grunn av dens marginale innflytelse. «It is obvious that the Russian state has aimed to marginalize the dissenting views and has been rather successful in doing so», konkluderer Pietiläinen og Nordenstreng (2010:151).

Samtidig fremheves det at medienes positive holdning til situasjonen og makta ikke alltid skyldes tvang, men at det også er en holdning de tjener på (Korkonosenko og Ruschin, 2011:213). Slik Svetlana Pasti også fremhever (2010:12, 2007) fungerer journalisten fremdeles i stor grad som en arbeidskapasitet som fritt byr frem sine tjenester på arbeidsmarkedet. En slik ordning, hvor journalisten ikke nødvendigvis skiller seg i særlig grad fra en tekstforfatter ved et reklamebyrå, har lite tilfelles med ideen om journalistikkens samfunnsoppdrag og media som den fjerde statsmakt. Ytringsfriheten blir for journalisten bestående i muligheten til å velge medier med en annen orientering (Korkonosenko og Ruschin, 2011:217), selv om en slik valgmulighet ikke nødvendigvis er like reell for alle. For mange vil økonomiske hensyn, det i det hele tatt å ha en jobb, måtte gå foran. Og på den måten kan en positiv holdning ikke bare være noe man «tjener på», men dessuten en måte å overleve på. Som Nordenstreng og Pietiläinen skriver: «Formally many media are private and independent but the control mechanisms exist, while journalists are also aware of them and possibly capable of resisting them, or at least understanding their problems» (2010:149).

«The mass media in today's Russia are generally subject to the same tendencies, which are typical of international and European practices», skriver Korkonosenko og Ruschin (2011:202). De peker på etableringen av et vidt forgrenet system for informasjonslovgivning, et bredt spekter av kanaler og publikasjoner, rask assimilering av ny informasjonsteknologi og individualisering av informasjonskonsumet. Men noe som også trekkes frem er at markedspresset fører til kommersialisering ikke bare av medieorganisasjonene på et overordnet plan men også av deres aktivitet. Det er altså ingen tvil om at mye av journalistikken er under sterk kontroll fra eksterne interesser. Denne oppgaven handler likevel om den uavhengige journalistikken i Russland, som vi nå skal se nærmere på.

¹ Opposisjonell må her ikke forstås som partipolitisk.

Finnes det uavhengig journalistikk i Russland, altså?

Tittelen på dette delkapittelet er formulert som en retorisk fordom. Og, som tidligere poengtert: Uten fordommer ingen forståelse. Som en del av den hermeneutiske fortolkningsrammen er det viktig å se på kontekst i så bred skala som mulig. Vi har til nå sett på situasjonen noe generelt, men videre tar oppgaven for seg situasjonen på et noe mer spesifikt grunnlag, og fokuserer nærmere på den uavhengige journalistikken i Russland.

«A truly independent press exists», slår Reporters Without Border fast i sin World Press Freedom Ranking fra 2003 og hevder det samme fortsatt i juli 2011 (RSF), mens Freedom House (2011) har rangert russisk presse som «not free» siden 2004. Heri ligger for så vidt ingen motsetning: Marginaliteten til den frie pressen, og den store graden av sensur i pressen generelt, gjør at den samlet sett ikke kan sies å være fri. Den uavhengige pressens publikasjoner blir knapt lest, og likevel forteller historien at den virker truende nok til at noen reagerer med å true tilbake. Ikke bare er oppslutningen for avisene lav, den er dessuten dalende (Arutunyan, 2009:51). Selv om det i 1998 fantes rundt 600 flere aviser enn i 1990, hadde sirkulasjonen av aviser samlet sett gått kraftig ned. (Zassoursky, 2004:8).

Freedom House sin rangering ble imidlertid kritisert av russiske medieeksperter for å ta for lite hensyn til det som faktisk eksisterer av uavhengig presse, kunne blant andre nyhetsbyrået RIA Novosti melde (2011). For det finnes stadig medier som opererer utfra kravet om redaksjonell uavhengighet. Det er disse som utgjør det som her omtales som «den uavhengige journalistikken i Russland» og «kvalitetspresse i Russland». Og det er journalister praktiserende i disse mediene som utgjør intervjuobjektene i kapittel 4. Det må dog understrekes at det her ikke på noen måte vil bli gitt en fullstendig oversikt over uavhengige medier i Russland. Det ville vært å favne for mye. Mediene som her omtales spesifikt må altså på ingen måte oppfattes som de eneste uavhengige mediene i Russland. Videre vil det nå bli gjort rede for de mediene intervjuobjektene i denne oppgaven arbeider for.

Kommersant

De fleste avisene som ble startet opp rundt Sovjets fall har siden gått dukken, med unntak av Kommersant, flaggskipet til avishuset ved samme navn som også gir ut ni andre nisjepublikasjoner

(kommersant.ru, 2012). Avisen hvis navn tyder «forretningsmann» er i teorien en nasjonal avis med et daglig opplag på rundt 130.000, ifølge egne nettsider (ibid.). Å finne oppdaterte tall for dette andre steder har vist seg vanskelig. Sirkulasjonen skal i 2006 ha vært på 578.000 (Beumers et al., 2009), men det tallet viser mest sannsynlig til avishuset Kommersants utgivelser samlet sett. Ifølge Arutunyan ligger avisen Izvestia på rundt 150.000 daglig, mens hun regner Kommersant for å være en tilsvarende 'leading serious' or quality newspaper» (Arutunyan, 2009:101).

Avisen fokuserer på alt fra politikk til restaurantkritikker, «in an effort to shape business behaviour and lifestyle, offer comment on the economic and political situation, and monitor the financial and other markets» (Pietilainen et al., 2010:43). Profilen har fra starten av vært knyttet til New journalism-begrepet og har en svært vestlig stil (Arutunyan, 2009:28). Etter å ha vært i den Kreml-kritiske oligarken Berezovskijs eie, ble avisen i 2006 kjøpt opp av den antatt Kreml-vennlige billionæren Usmanov. En del bekymring rundt hvorvidt den uavhengige redaksjonelle linjen ville fortsette verserte (Gehlbach, 2010, Abdullaev, 2006), men ble på det sterkeste avvist av Usmanov (Abdullaev, 2006). Så langt synes avisen å ha bevart sin rolle som et klart bidrag til kvalitetspressen: «The twenty-four-page Kommersant of the publishing group Kommersant, once owned by Berezovskii, remains both professionally and in terms of popularity a leading newspaper» (Beumers et al., 2009:21).

Novaja Gazeta

Novaja Gazeta («den nye avisen») er en «ubetinget opposisjonell» (Beumers et al., 2009:60) avis hvor staben eier 51 % av aksjene, mens Mikhail Gorbatsjov og oligarken Aleksander Lebedev eier resten. Avisen er internasjonalt kjent mye takket være Anna Politkovskaja – både hennes journalistikk og hennes død. Da hun i 2006 ble drept under omstendigheter som mange har knyttet til hennes kritiske rapportering fra og om Tsjetsjenia (se bla Arutunyan, 2009:69-70, Beumers et al., 2009:20), skapte det internasjonal oppmerksomhet rundt situasjonen i russisk presse, selv om hun altså langt fra har vært den eneste journalisten som har lidd en tilsvarende skjebne.

Novaja Gazeta omtales gjerne som en «varde» (Beumers et al., 2009:21), eller som «one of the few consistent voices» (Brown, 2001:336) som bedriver kritisk, undersøkende journalistikk. Hva angår sirkulasjon er det en nokså marginal publikasjon: Opplaget er på 127 985. Avisen utkommer tre ganger i uken (pressaudit.ru, 2012), og mye takket være at mange av sakene publiseres også på engelsk og er tilgjengelige på deres nettsider når de et internasjonalt publikum.

Ekko Moskvy

Radiostasjonen Ekko Moskvy « broadly seen as a mouthpiece for anti-Putin democrats» (Beumers et al., 2009:60), har klart å beholde redaksjonell uavhengighet « despite being majority-owned by Gazprom, the state-dominated natural gas monopoly that has, admittedly, kept NTV television on a much shorter leash» (ibid). At Ekko Moskvy ikke er under samme strenge kontroll er helt åpenbart. « Political commentators regularly excoriate the Kremlin on the radio station Ekho Moskvy» , bemerker Gehlbach (2010:79). «Jeg ser jeg har gjort deg opprørt. Jeg ser det i ansiktet ditt. Hvorfor? Jeg blir ikke opprørt når du heller diaré over hele meg fra daggry til skumring», skal Putin ha uttalt under en debatt med sjefredaktør Aleksej Venediktov (Dyrnes, 2012). Stasjonen er også tilgjengelig via strømming på nett uavhengig av lokasjon.

Greene (Beumers et al., 2009:61) poengterer at det i det kontemporære Russland, på tross av eksistensen til Novaja Gazeta og Ekko Moskvy og ulike tilsvarende medier, så er ikke dette tilstrekkelig for å skape et « fritt mediefelt» som sådan: «Their message may stand out, but there is not a logic to them that would separate them from the rest». Dette siteres her av to årsaker: For det første hevdes det her indirekte at Novaja Gazeta og Ekko Moskva representanter for « free media» . For det andre sies det at de er en del av det øvrige medielandskapet, altså ikke isolert. Det er viktig å huske at «den uavhengige journalistikken» som sådan ikke er en størrelse separat fra det øvrige medielandskapet. Det finnes også tilfeller av direkte kritikk mot myndighetene i det som primært fungerer som talerør for myndighetene, slik som Rossijskaja Gazeta og TV-kanalen Kultura. Dette er altså ufrie redaksjoner hvor også kontroversielle synspunkter kommer til uttrykk, men da som unntak, ikke som regel. Det er altså ikke all journalistikk innen den kontrollerte pressen som *ikke* søker i retning av idealjournalistikk.

Når uavhengig journalistikk omtales må også den rene internettjournalistikken av ulike slag nevnes. Den vil ikke bli omgående tematisert her, men hører for en stor del også hjemme under den «frie» eller «uavhengige» fanen. Man skal riktig nok være forsiktig med å uttale seg for sikkert om det internettbaserte mediekonsumet i Russland, ettersom forskningen på dette området generelt er i startfasen (Pietilainen et al., 2010:50). I 2010 skal internettbrukerne i Russland ha utgjort rundt 41,8 % av befolkningen, ifølge Internet World Stats, og 77 % av disse igjen skal ha hatt tilgang til internett hjemme. Ifølge en undersøkelse gjort av Pietiläinen, Fomicheva og Resnianskaia (2010:51) var det i 2007 samlet sett 12,2 % av befolkningen over 18 år som hadde tilgang på internett hjemme.

I Russland opererer man ikke med direkte kontroll over internett i retning av den kinesiske internettmuren, og daværende president Vladimir Putin skal i 2007 ha uttalt at «in the Russian federation there is no control whatsoever over the world wide web, over its Russian segment. I think it would be shortsighted from the point of view of the technological solution to such a problem» (Hutchings og Rulyova, 2009:13). Det har vært tilfeller av rettsforfølgelse av bloggere for konkrete meningsytninger, men noen klar internettensensur har man enda ikke sett opptakt til.

«The other Russia» begynner rett utenfor Moskvas ringvei, og situasjonen for pressen utenfor Moskva og St. Petersburg er helt klart en annen og mye verre enn for hva angår sentralt baserte medier. På den måten er det viktig nok en gang å huske på at det er vanskelig å snakke om russisk journalistikk som en helhet.

Flere forskere på området understreker nødvendigheten av en moderasjon i svartmalinga av situasjonen når det gjelder kontroll versus uavhengighet for den russiske pressen (Zassoursky, 2009:40, Rosenholm et al., 2010:2, Nordenstreng og Pietiläinen, 2010:153-155, Beumers et al., 2009:56). For selv om det politisk sett ikke har vært tilrettelagt for endringer i en idealjournalistisk sett tilfredsstillende grad, tvinges de i stor grad frem av den teknologiske utviklingen. Som Zassoursky (2009:40) poengterer har enhver epoke sin slutt: De nå for lengst avlagte videospillene var for eksempel med på å rive ned det bildet av samtiden Bresjnev forsøkte å skape – for ikke å si *den samtiden* han ville skape gjennom dette bildet. For Zassoursky synes det åpenbart at de kommende generasjoners tilnærming til informasjon vil være fundert på den globale informasjonsutvekslingen internett tilbyr: «The new Russian Empire seems to me like an iceberg melting in the Internet» (ibid). Dette må imidlertid ikke oppfattes som en stadfesting av at en smelteprosess pr. dags dato pågår i storstilt grad, men at smeltingen av statens kontroll over informasjonsflommen til en viss grad er i gang synes nokså åpenbart: Tre dager etter parlamentsvalget i desember 2011 var det store demonstranter i flere russiske byer, men Russlands største nyhetsprogram valgte å fokusere på «en reportasje om Angelina Jolies regidebut og en sak om en russisk kvinne som var arrestert for pengeforfalskning», ifølge NRK (Kanestrøm Trøite, 2011). Og det var sosiale media som Facebook som ble brukt for å arrangere demonstrasjonene (ibid). I den samme artikkelen hevdes det også at de store TV-kanalene generelt ikke nevnte demonstrasjonene i særlig grad. Det er det ingen grunn til å mistenke for å være løgn, men det finnes en annen måte å formulere det på, som den finlandssvenske avisens Hufvudstadsbladets Moskva-korrespondenten gjør samme dag: «Till och med den statskontrollerade Kanal 1 talar nu om att Det enade Ryssland måste ta hänsyn till oppositionen och eventuellt bli tvungen att ingå en koalition.» (Laurén, 2011). For det oppsiktsvekkende med hensyn til tegn på

endring ligger ikke nødvendigvis i at demonstrasjonene ikke nevnes i særlig grad, men at de i det hele tatt omtales.

Som tidligere nevnt er forholdene i russisk media mange fordommer til del. Ifølge Nordenstreng og Pietiläinen (2010:151) er det et utbredt spørsmål hvorvidt utviklingen innebærer en renessanse for det sovjetiske mediasystemet særlig blant vestlige forskere som undersøker det kontemporære medielandskapet. Det er viktig å understreke at Russland og det russiske er noe annet en Sovjetunionen og det sovjetiske. Dette utelukker ikke en mulighet for å benytte kjennskap til Sovjet i sin forståelse av Russland, men er mer en advarsel om å være for dogmatisk i sin tolkning. Videre vil det bli nærmere diskutert hva som mer spesifikt er utfordringer med tanke på å skulle kunne bedrive uavhengig journalistikk i Russland.

3.3 Hva er utfordringene?

Hva er det så som potensielt utgjør utfordringer for uavhengig journalistikk i Russland? Det har blitt poengtert at det i denne oppgaven er et viktig perspektiv å huske at fenomener ikke eksisterer i et vakuum, og potensielle utfordringer for den uavhengige journalistikken er naturlig nok en del av det som definerer den. Det er særlig fire aspekter som peker seg ut som potensielle utfordringer for journalistikk i Russland generelt, og da kanskje for uavhengig journalistikk spesielt, i form av sensur, risiko, troverdighet og forvirring rundt hvilken rolle journalistikken skal spille i samfunnet. Videre skal vil derfor disse aspektene bli nærmere diskutert.

Sensur

Som nevnt er sensur ifølge Freedom House stadig så utbredt at russisk media generelt sett ikke kan regnes som fritt, samtidig som mediesensur er forbudt gjennom den russiske medieloven. Der er sensur definert som «the demands made by officials, state organs, organizations, institutions og public associations that the editors office of a mass medium shall get in advance agreement on a message and materials (...) and also for the suppression of the dissemination of messages and materials» (sitert fra Pietiläinen, 2010).

I Yelena Sheftelevich (2009) sin redegjørelse rundt den russiske medielovgivning konkluderer hun med at lovverket er ufullstendig og i stor grad bestående av døde bokstaver. Hun hevder at

mange av de potensielt uavhengighetssikrende paragrafene innen medieloven overstyres av andre paragrafer og lover. Ifølge Sheftelevich blir loven, sett i en større sammenheng, snarere «an emblem of democratization rather than an actual means of implementation of the ideas that it embodies» (2009:90). Hun peker for eksempel på statens lovmessige rett til å avregistrere mediebedrifter og dermed stenge dem ved bruk av artikkel 16 i medieloven som forbyr «oppmuntring til konflikt». Den russiske medielovgivning inkluderer likevel punkter som potensielt kan beskytte mediene fra de fleste former for statlig innblanding, men samtidig er mediens økonomi avhengig av ulike andre aktører som igjen er avhengig av staten. Vilårene generelt sett gir dermed ikke nødvendigvis rom for opprettholdelse av medieloven, intendert eller ei.

Hva angår mediesensuren i Russland kan den grovt sett oppsummeres som tredelt, ifølge Aleksej Simonov, sjef for Russian Glasnost Defence Foundation: « administrative censorship, economic censorship, censorship resulting from actions by, or threats from, criminals, censorship resulting from editorial policy, censorship resulting from editorial taste and self-censorship» (sitert fra Pietiläinen, 2010). Denne inndelingen viser at begrepet sensur brukes i en nokså bred forstand. Konseptet sensur har en bredere betydning i Russland enn i vesten, og heri ligger mye av forklaringen til at spørreundersøkelse etter spørreundersøkelse viser at både det russiske folk og russiske journalister for en stor del anser sensur som nødvendig (Pietiläinen, 2010).

The Committee to Protect Journalists (CPJ) kom i 2009 med sin rapport *Anatomy of Injustice: The Unsolved Killings of Journalists in Russia* hvor de anklaget russiske myndigheter for å skape en atmosfære for journalister som tvinger dem til selvsensur. Dette kan man på ingen måte tolke dithen at russiske journalister *er* tvunget til selvsensur. Men det understreker at det er naturlig å stille spørsmål ved hvorvidt så er tilfelle. Videre vil det bli sett nærmere på hva som menes med en slik «atmosfære». Hva er det som potensielt kan få at journalistene til å bedrive selv-sensur?

Potensiell risiko

Russland er som nevnt oppført på topp tre på listen over hvilke land i verden hvor det er mest risikofylt å arbeide som journalist. De spesifikke tallene som oppgis av slike organisasjoner er imidlertid ikke noe man ukritisk bør argumentere ut ifra. Ifølge CPJ (2011) er det snakk om 53 journalister siden 1992, hvorav 17 etter 2000 (CPJ, 2009). I en samarbeidsrapport fra International Federation

of Journalists, Glasnost Defence Foundation og Committee to Protect Journalists (IFJ, 2009) er antallet oppgitt som 313 drepte siden 1992. Det betyr ikke at noen av disse nødvendigvis oppgir feil. Det er nemlig i stor grad definisjonsproblematikk som er årsaken til at ulike organisasjoner opererer med ulike tall. Skal man regne ut antall drepte journalister vil man måtte vite hvorvidt drapet ble begått på bakgrunn av vedkommendes journalistiske praksis, eller om vedkommende ble drept uavhengig av denne. Det er ikke alltid så lett. En av de «drepte journalistene» på listen til CPJ i 2003 var Vladimir Drobyshev som døde av et hjerteinfarkt da han dekte beleiringen av Ostankino TV-senter og pro-Jeltsin tropper stormet tårnet (Arutunyan, 2009:70). Dette eksempelet er på ingen måte ment å skulle nedvurdere trusselen mot russiske journalister, men er en illustrasjon på at eksakt hvor mange journalister som faktisk har blitt drept som en direkte konsekvens av sitt journalistiske virke, ikke er kjent.

I de fleste tilfellene av drap på journalister har ingen blitt dømt og i mange av tilfellene har det fra ulike hold (media, interesseorganisasjoner) blitt spekulert i myndighetenes rolle. Hvorvidt disse spekulasjonene bunner i realiteter foreligger det ingen visjoner i denne oppgaven å skulle kunne finne ut av. Mer interessant er myndighetenes reaksjoner, deres respons på disse anklagene, sett i sammenheng med hvordan dette potensielt påvirker journalistenes arbeidssituasjon.

De etterforskningene som har blitt utført i etterkant av drap på journalister og mediefolk har fått mye kritikk for å være mangelfulle, og myndighetene har fått kritikk for ikke å interessere seg for å verken beskytte eller yte rettferd ovenfor journalistene. Særlig drapet på Anna Politkovskaja har fått mye oppmerksomhet, og har internasjonalt blitt et symbol på situasjonen i russisk media (Arutunyan, 2009:69). Særlig Putins første uttalelser ble det reagert svært negativt på: «Anna Politkovskaya's political influence was quite insignificant inside Russia. I believe her murder brought more damage to the Russian authorities than her publications ever did» (Roudakova, 2009:413). Selvsagt en provoserende uttalelse i øyeblikket, men ikke nødvendigvis direkte feilaktig av den grunn. Natalia Roudakova poengterer imidlertid at heller ikke folket reagerte i særlig grad: «In the early 1990s, for example, when the first contract killings of journalists took place in Russia, the funerals (...) gathered over 100,000 people (...) from Moscow and beyond. Politkovskaya's (...) funeral was attended by about 2,000 Muscovites, mostly her friends and colleagues.» (ibid.). For russerne kom nok ikke drapet som et like stort sjokk. Politkovskaja var langt fra den første russiske journalisten som ble drept, og heller ikke den siste. Denne poengteringen er ikke ment for å bagatellisere tilfellet Politkovskaja, men snarere understreke at det også finnes andre tilfeller.

Blant de sytten journalistene som ble drept, under det CPJ regner som omstendigheter direkte knyttet til deres arbeid, er det kun ett av drapene noen har blitt dømt for (CPJ, 2009). Man skal altså være forsiktig med å ta det høye antallet uoppløste drap på journalister som noen form for "bevis" på at myndighetene ikke bryr seg eller at de har noen form for innblanding i disse drapene. Og drap på journalister utgjør kun en minimal prosentandel i drapsstatistikken. I 2006 ble for eksempel 23500 drap registrert samlet sett. Det at flere journalister har blitt drept under omstendigheter som synes nært knyttet til deres journalistiske virke er uansett et viktig moment med tanke på hvor trygge journalistene føler seg og hvor fritt de føler at de kan uttale seg. Det er vanskelig å se på denne frykten fra journalistenes side for sanksjoner uten å tenke at det kan føre til selv-sensur. Samtidig vil en slik frykt ikke potensielt berøre hver enkelt journalist, men også ha et potensielt til å påvirke hvilken linje den enkelte redaksjon eller mediebedrift vil legge seg på. Dette er også en situasjon som gir et inntrykk til omverdenen, både i og utenfor Russland, av manglende journalistisk frihet.

Rekkevidde og tiltro/mistro

Når den russiske journalisten Roman Shleinov (2008) skriver at opposisjonelle publikasjoner ignorerer og at presidenten og andre høytstående statsansatte anser journalistisk kritikk som åpen fiendtlighet, sier han indirekte at de russiske myndighetene ikke holder sin del av samfunnskontrakten. Når han dessuten hevder at både samfunnet og journalistikken er for dårlig utviklet til å ha en reell påvirkningskraft, og peker på at folk flest «remain convinced that their views can have no impact on policy» (ibid.), forteller han også indirekte om et samfunn hvor verken borgerne eller journalistene opprettholder sin del av kontrakten.

Journalister som henvender seg til et statlig departement for å få en uttalelse på et tema får avslag med den begrunnelse at deres artikler er «zakaznaja» (Arutunyan, 2009:80). Begrepet zakaz (bestilling) viser innen medieproduksjon til skjult reklame enten av kommersiell eller politisk art (Koltsova, 2006:37). Den generelle holdningen til at journalistene er korruperte undergraver deres kredibilitet, og eksisterer ifølge Arutunyan (2009:80) i større skala enn hva det faktisk er grunnlag for. Samtidig brukes også korrupsjonsanklager bevisst for å styrke fordommene ytterligere fra etater hvis agenda potensielt styrkes av folks lav tiltro til mediene ettersom det fratrukker media reell mulighet til å kritisere dem. Som i en ond sirkel av delvis virkelighet og delvis propaganda, ender både potensielle kilder og et potensielt publikum opp med en noe tilfeldig motivert mistro: «If in Soviet times it was mostly the dissidents who distrusted the press and learned to read between lines, in today`s Russia, journalists in general suffer from a poor reputation and the value of what is printed

can be questioned arbitrarily» (ibid).

Men de høye drapsratene på russiske journalister vitner om at journalistens potensielle påvirkning i alle fall er fryktet. Da kan man jo igjen spørre seg om hvorfor så er tilfelle dersom denne påvirkningskraften ikke er det minste reell. Innen den vestlige medieteorien idealiseres ofte potensialet i det «aktive publikum», så til de grader at enkelte hevder tabloidiseringen og trivialiseringen av pressen kan sies å være positiv fordi den er en naturlig utvikling i et demokratisk samfunn. Altså dras da mediekonsum inn som en del av demokratiske prosesser. I en slik tankegang abstraherer man for eksempel TV-titteren fra den faktiske titteprosessen vedkomne foretar seg (Hutchings og Rulyova, 2009). Det er ikke noe likhetstegn mellom det å se på såpeopera og det å ikke bry seg om politikk. Riktig nok viser den årlige undersøkelsen fra Levada-senteret (tidligere Vserossiskij Tsentr Izutsjenija Obsjtsjestvenno Mnenija/All-Russisk Senter for Studie av Offentlig Opinion) i 2007 at andelen av politisk interesserte hadde sunket fra 42% året før til 33%. Imidlertid kan ikke dette tas som noe sikkert tegn på avpolitisering, ettersom det kun gjelder det generelle konseptet politikk. På spørsmål om mer spesifikke – og klart politiske – tema som menneskerettighetsspørsmål er ratene betraktelig mye høyere (Pietilainen et al., 2010:53). Et annet fenomen som ofte tas til inntekt for et interessefelt primært spinnende rundt sensasjoner og skandaler er de høye seertallene til de to største TV-kanalene, Første kanal og Rossiia, dette selv om undersøkelser viser at også kvalitetsavisenes lesere ser på disse kanalene (ibid). Det ser med andre ord ut til at det snarere er slik at det å få utløp for sine interesser ikke er det seeren nødvendigvis søker, fremfor at kanalvalget kan si noe om seerens interesser: «Alle» ser på disse kanalene «uansett». Samtidig reflekterer mediekonsumet de økende sosiale forskjellene i samtidens Russland som lager nye skiller i det kulturelle feltet generelt (Nordenstreng og Pietiläinen, 2010:146).

«In conditions where law enforcement agencies , the public prosecutor's office and the courts are not independent, and the public is undemanding, the publication of even the most outrageous facts will not induce change», poengterer Shleinov (2008). Det er et faktum at selv om russiske journalister tar den risiko det tilsynelatende kan innebære å skrive om potensielt kontroversielle temaer, så får det ikke nødvendigvis noen stor effekt utover at det setter dem i en potensielt utsatt posisjon. Det er på ingen måte slik at det russiske folk er motstandere av avsløringer, men i et land med lange tradisjoner for mediesensur må man gjerne spørre seg hvem som kan ha noe å vinne på saken når man serveres såkalte «avsløringer». For hvorfor ville saken komme frem om ingen har noe å vinne på den? Det russiske folk er vant til å forholde seg til sensur, og vant til at noen sladres på for at andre skal komme seg frem.

I artikkelen «Journalism as ‘Prostitution’: Understanding Russia’s Reaction to Anna Politkovskaya’s murder» (2009) peker Natalia Roudakova på russernes historisk betingede syn på journalistikk som en form for prostitusjon. Hun bruker det som en forklaringsmodell for den manglende responsen på for eksempel drap på journalister, og da både den manglende responsen fra mannen i gata og fra rettssystemet.

Samtidig kan lav tiltro til mediene unektelig også være et positivt tegn, om man tar med i betraktning at størstedelen av media ikke er direkte uavhengig media, at korrupsjon, zakaznaja og kompromat er vanlig og at de statlige TV-kanalene har stor publikumsoppslutning. Det forteller dog om en sterk utfordring for også den uavhengige journalistikken med hensyn til å overbevise sitt publikum, noe som igjen er sentralt for å kunne utføre samfunnsoppdraget slik dette ble beskrevet i kapittel 2.

3.4 Forvirring rundt den journalistiske profesjonen

Den journalistiske profesjon vil nødvendigvis avhenge av kulturell kontekst, og flere hevder at man i Russland knappest har kunnet snakke om journalistikk før etter oppløsningen av Sovjetunionen og vel så det – som yrke, ja, men ikke profesjon (Jones, 1992). I sin presentasjon av resultatene fra en kvalitativ undersøkelse om russiske journalisters profesjonelle roller hevder Svetlana Juskevits at russiske journalisters profesjon karakteriseres av partiskhet (Juskevits, 2001). Hun trekker den konklusjon at man ikke kan snakke om russisk journalistikk som *en annen* enn tidligere selv om den «performs like new journalism», og argumenterer for at russiske journalister fremdeles utfører det hun kaller «Soviet profession», altså profesjonen slik den fungerte under Sovjet, men inkorporert i nye maktstrukturer. Svetlana Pasti oppgir i sin sammenligning av ulike generasjoner russiske journalister sågar korrupsjon som en del av profesjonen, og konkluderer at «journalists has become increasingly accomodating and freedom of speech is diminishing» (2010). Fra 1999 til 2005 finner hun så å si ingen positiv utvikling i journalistenes syn på korrupsjon. Det ansees av størstedelen som en naturlig del av det å være journalist. Også Gennadi Gerasimov poengterer at korrupsjon er svært utbredt og etterlyser en etisk kodeks (1998). Ivan Zassoursky går så langt som å si at korrupsjon i form av «svart PR» er et seriøst problem for enhver redaksjon (Zassoursky, 2004:93).

Som nevnt er journalistene i «ekspert»-kategorien til Pasti i et mindretall. De representerer en tendens, men er for marginale til at man kan generalisere om den overordnede tilstanden hva angår holdninger og arbeidssituasjon hos russiske journalister. Men deres eksistens i et slikt klima

introduserer noen interessante aspekter mht. til profesjonsmoral og motivasjon. Uten mulighet til å påvirke, uten troverdighet, finnes det heller ikke noen mulighet for journalisten å oppfylle sitt samfunnsoppdrag. Det leder oss tilbake til problemstillingen for denne oppgaven: Hvordan erfarer uavhengige journalister i Russland sin arbeidssituasjon? Hvordan argumenterer man som journalist for sitt journalistiske virke når man potensielt løper store risikoer som en følge av det, samtidig som virkets potensielle påvirkningskraft er tilsynelatende minimal?

I forhold til det Bjerke hevder om at norske journalister tar journalistikkens makt for gitt som omtalt under punkt 2.2.3, er det vanskelig å se at man skal kunne kritisere journalister for det samme, ettersom journalistikkens posisjon samlet sett er nokså annerledes. Ut fra de forhold her beskrevet, og da særlig med tanke på publikums mistro til mediene generelt, vil man kunne anta at en potensiell makt i så måte er noe man stadig må kjempe for. Men med tanke på «idealjournalistikk» eller uavhengig journalistikk vil et bevisst forhold til egen rolle være krav. Skal man være uavhengig må man også ha et bevisst forhold til potensiell påvirkning. I forhold til det spørsmålet som ble stilt i utgangen av kapittel 2 tar da en potensiell hypotese tar dermed form som at russiske journalister må ha et mer bevisst forhold til de etiske retningslinjer som kreves med hensyn til å søke å utføre idealjournalistikk eller uavhengig journalistikk fordi de befinner seg i et miljø hvor mange faktorer søker å påvirke dem?

I dette kapittelet er det særlig sensur og selv-sensur, trusler og potensiell risiko, folks manglende tiltro til mediene og forvirring rundt den journalistisk profesjon som har blitt dratt frem som særlige utfordrende områder for russiske journalister. Disse temaene vil bli nærmere diskutert i intervjuanalysen i kapittel 5. I kapittelet som følger omtales metoden for analysen.

4 Metode

Som nevnt innledningsvis er problemstillingen for denne oppgaven tredelt. I kapittel 1 ble det diskuteres hva som ligger i begrepet uavhengig journalistikk. I kapittel 2 ble dette tatt med videre og i lys av russisk mediehistorie og -teori ble det definert ulike potensielle utfordringer for uavhengig journalistikk i Russland. I analysekapittelet vil så informantenes erfaringer av egen arbeidssituasjon fortolkes med videre fokus på potensielle utfordringer og deres måte å relatere til disse på. Oppgaven har et gjennomgående hermeneutisk perspektiv, og i dette kapitlet vil det bli gjort rede for metodebruk i forhold til analysen av intervjuene, ettersom denne krever en noe mer inngående redegjørelse. Hva angår intervjuene og fortolkningen av disse er det ikke bare selve analysemetoden som er sentral, men også hvordan informantene ble valgt, hvordan de ble kontaktet, hvordan intervjuene ble planlagt og gjennomført, hvordan de ble bearbeidet i etterkant og så videre. Det vil også bli gjort rede for vurderinger i forholdt til anonymisering av intervjuobjektene.

4.1 Utvalg

De intervjuer som den kvalitative analysen bygger på ble utført i Moskva i løpet av februar måned 2011. Det er i alt 6 intervjuer med journalister fra avisene Novaja Gazeta og Kommersant og fra radiostasjonen Ekko Moskvyy, samt to medieanalytikerne fra Center for Journalists in Extreme Situations, avdeling Moskva.

Intervjuobjektene har alle sin base i Moskva. Det kunne selvsagt vært interessant med et respondentutvalg med en geografisk sett større spredning. Imidlertid handler det her ikke om geografisk betingede, og dertil tilhørende sosioøkonomiske, differanser, men om eksisterende tendenser innen russisk journalistikk og den journalistiske profesjonen i Russland. I en slik sammenheng – og med begrensninger som gis av rammene for en masteroppgave både hva angår tid og økonomi – synes en geografisk begrensning til Moskva formålstjenlig. En slik begrensning fungerer ikke nødvendigvis begrensende hva angår muligheten til å generalisere all den tid målet her ikke er å si noe om en generell tilstand for russisk media og dens frihet og kvalitet, men snarere å kunne si noe om hvordan journalister innen russisk kvalitetspresse erfarer egen arbeidssituasjon.

Det har vært ønskelig med en alders- og erfaringsmessig spredning i utvalget. Dette ettersom man jo vil kunne anta at perspektivene vil være nokså ulike avhengig av bakgrunn. Det vil alltid være differanser mellom generasjoner, men i Russland er det sågar slik at den eldre generasjon kommer fra et annet land enn den yngre som jo er vokst opp etter at Sovjetunionen ble oppløst. Det var derfor

ønskelig med i alle fall en representant fra den yngre garde, en fra den eldre og en fra den imellom. Det endelige utvalget av respondenter består av en fra den yngre garde (24 år), to fra den i mellom (31 og 35 år) og en fra den eldre (55 år), samt en relativt ung (38 år) og en eldre (58 år) medieanalytiker.

Opgavens tema ble ovenfor intervjuobjektene fremstilt på generell basis uten særlig utdyping. Det ville ikke vært formålstjenlig om informantene for eksempel var klar over hvor sentralt særlig profesjonsmoral er, da en slik kunnskap lett kunne ledet til bias i forhold til at det da ville fremstå som på et mye mer personlig plan. Temaet ble presentert som «studie av vilkårene for journalistikk i Russland».

I utgangspunktet var det en sentral strategi å vise varsomhet i tilnærmingen til potensielle informanter, og særlig da å oppnå en viss godvilje fra deres side mht. til å bruke av sin tid til å stille opp. Det ble derfor forsøkt å gå gjennom norske journalister med etablerte kontaktnett innen russisk presse, altså etter snøballmetoden (Se Grønmo, 2004:102, Thagaard, 2009:56). Det skulle imidlertid vise seg som bare delvis vellykket grunnet noe laber respons fra de norske journalistene som ble kontaktet. Det var kun en som var direkte behjelpelig med etablering av kontakt, mens en annen bidro med kontaktinformasjon. Ytterligere hjelp ble gitt av Nadezjda Azjgikhina i den russiske journalistunionen som bidro med ytterligere kontaktinformasjon.

Thagaard (2009:56) fremhever det å ende opp med informanter fra ett og samme miljø som et potensielt problem ved bruk av snøballmetoden. Det var, for å sette det på spissen, viktig å unngå å ende opp med et kildenettverk bestående av enkelt norsk journalists vennekrets. Derfor syntes det nødvendig med disse tre ulike inngangene til informantene. Det ble dermed snakk om det Thagaard omtaler som «flere små snøballer» (ibid). Disse ble alle orientert om prosjektets fokus og bedt om å formidle kontakt til potensielle informanter. Alle informantene utenom en, hvor første ledd formidlet kontakt, ble direkte kontaktet pr epost og/eller telefon. En hilsen fra den som hadde formidlet vedkomnes kontaktinformasjon fungerte som en isbryter. Alle de i alt 10 som ble kontaktet, med unntak av en som ikke besvarte henvendelsen i det hele tatt, sa seg i utgangspunktet villige til å stille til intervju, men av praktiske årsaker var det ikke alle det lot seg gjøre å møte. Det syntes generelt å være en velvilje mht. å uttale seg. De fleste informantene utviste stor interesse for prosjektet, mens andre igjen ga uttrykk for ikke helt å forstå hvorfor en ung, norsk student hadde lært seg russisk og interesserte seg for russisk journalistikk, og nærmest av nysgjerrighet stilte opp.

4.2 Planlegging og utføring av intervju

Intervjuguide

Intervjuguiden ble utformet på norsk, engelsk og russisk. Den eldste journalisten, som hadde bodd lenge i England, og den yngste, som også delvis bruker engelsk som arbeidsspråk ettersom hans artikler ofte publiseres på begge språk, ble intervjuet på engelsk. De øvrige ble intervjuet på russisk.

Intervjuguiden var utformet med tanke på semistrukturerte intervju, noe som ga gode muligheter for oppfølgingsspørsmål med tanke på å få så god innsikt som mulig i informantens erfaringer og inntrykk. Intervjuguiden var den samme for alle intervjuene, men det var ikke alle spørsmålene som var like aktuelle ovenfor alle informantene. Særlig var det naturlig nok et skille mellom journalistene og medieanalytikerne. Der spørsmålene til journalistene angikk deres personlige erfaringer, ble det i medieanalytikernes tilfelle omformulert til å angå situasjonen på et generelt nivå.

Den tematiske rekkefølgen i intervjuguiden var utformet med tanke på at de spørsmål som omhandlet potensielt kontroversielle tema ble skulle introduseres via mer «ufarlige» spørsmål, slik Thaagard anbefaler (2009:100).

Planlegging av intervju

Det er en nokså utbredt oppfatning i Russland at man i vesten generelt har et bilde av Russland som er stereotypisk, unyansert og derfor unødvendig negativt. Det er en nokså utbredt hårsårhet hos russere hva angår fordommer de møtes med fra «Vesten», og som intervjuer var det ikke ønskelig, for å sette det på spissen, å fremstå som en representant for vesten. En slik posisjon var fryktet å ville lede til uvilje og forsvarstaler fra informantenes side. Dette ble forsøkt unngått ved at det på forhånd ble presisert at forskerens innfallsvinkel til temaet var nøytral og angikk informantenes journalistiske erfaringer. Begreper som sensur og frihet ble bevisst unngått. Det var viktig å søke å skape en atmosfære hvor informantene i minst mulig grad skulle føle seg møtt med negative fordommer.

Særlig som ung kvinne må man være sin fremtoning bevisst, og visuell fremtoning er noe som vektlegges i betraktelig høyere grad i Russland enn hva man har tradisjon for i Norge. Generelt var det

et poeng i minst mulig grad å fremstå som «utenfor», og tilpassing av klesdrakt og generell visuell fremtoning ble derfor vektlagt i forbindelse med intervjuene.

Intervjusituasjonen

Intervjuene ble for det meste utført på informantenes arbeidsplasser, med unntak av ett som ble utført på kafe og ett som ble utført i informantens private hjem.

Det ble fra intervjuers side lagt vekt på en avslappet tone under intervjuene, og hvert intervju ble derfor innledet med uformelt småsnakk om været, omgivelsene e.l. Dette med unntak av et intervju hvor informanten på forhånd gav tydelig beskjed om at han hadde begrenset med tid til overs. Det syntes da som noe påtatt ikke å skulle gå rett på sak.

Samtlige intervju ble tatt opp på diktafon, slik at intervjuers oppmerksomhet udelt var rettet mot informanten. Dette gav intervjusituasjonen preg av å være en «vanlig samtale». Det ble også forfattet en intervjudagbok nokså umiddelbart etter hvert intervju hvor kroppsspråk og møtesituasjonen for øvrig ble kommentert slik at det skulle være lettere å huske stemningen under intervjuene med tanke på analyseringen.

Som Barbara Gentikow påpeker (2005:49) er det viktig å ta hensyn til maktforholdet mellom forsker og informant. En «forskerstatus» innebærer en viss autoritet og kan virke avskrekkende i noen tilfeller. I denne sammenheng er informantene nokså vant til selve intervjusituasjonen, og selv om de fleste av dem for normalt *stiller* spørsmål, var nok dette med på å ta et eventuelt skrekknivå ned noen hakk. Samtidig innebærer det at informantene sannsynligvis har en høyere bevissthet i forhold til situasjonen, og maktbalansen vil dermed kunne mistenkes å snarere dra i den andre retningen. Informantene er ikke bare «eksperter» på den måten at det er deres erfaringer som etterspørres, men de er også «eksperter» på utspørringsprosessen.

4.3 Analysemetode

Målet for analysen er å undersøke informantenes subjektive erfaringer. Analysen ble foretatt med en hermeneutisk tilnærming til intervjuene. Det vil si at det dypere meningsinnholdet i informantenes utsagn er det som er i fokus. «En hermeneutisk tilnærming legger vekt på at det ikke finnes en egentlig sannhet, men at fenomener kan tolkes på flere nivåer», hevder Thagaard (2009:39). Dette

innebærer at det ikke er snakk om noen søken etter absolutte sannheter, men snarere en søken etter mulige nyanser og perspektiver med hermeneutikkens åpenhet ovenfor et legitimt fortolkningsmangfold som bakgrunn. (Kvale et al., 2009:219)

Transkribering

Ved å forsømme transkripsjonsspørsmålene blir intervjuforskerens vei til helvete brolagt med transkripsjoner», hevdes det (Kvale et al., 2009:186). Innen rammene for denne oppgaven er det den konseptuelle betydningen av det informantene sier som er sentral, altså foregår analysen på et semantisk nivå, det som hos Kvale omtales som meningsanalyse (2009:191). Intervjuene ble derfor transkribert med normalspråk, uten fokus på lydhermende transkripsjon. Det ble vektlagt å transkribere ordrett. Imidlertid er det stor forskjell på talespråk og skriftspråk. Det som muntlig fremstår som et logisk resonnement kan i skriftlig form fremstå oppstykket og retningsløst. Fra et språklig perspektiv er transkripsjonene «oversettelser fra talespråk til skriftspråk, der konstruksjonene underveis krever en rekke vurderinger og beslutninger. En utskrift er en oversettelse fra en narrativ form (...) til en annen» (Kvale et al., 2009:186-187).

Innen den hermeneutiske tradisjonen sier man: traduttori traditore – oversettere er forrædere – og det kan man også si om transkribenter, poengteres det hos Kvale (2009:187). I denne sammenheng er det sågar snakk om et dobbelt forræderi, i form av *både* oversetting og transkribering, og således foregikk mer av analysen i transkribering og oversetting enn hva som ville vært tilfelle dersom intervjuspråk og språket oppgaven ble skrevet på var det samme. Da må man selvsagt være seg bevisst at dette kan gi konsekvenser for transkripsjonens reliabilitet, noe som vil ha konsekvenser for oppgavens reliabilitet. Som forsker vil man alltid være bærer av en bias i form av summen av de erfaringer man både som menneske og forsker har gjort seg. Den potensielle meningsendringen ble forsøkt gjort så liten som mulig ved at de «ferdige» transkripsjonene først ble nøye gjennomgått sammen med nye gjennomhøringer av lydopptakene, for på den måten i størst mulig grad å få med alt som ble sagt. De i utgangspunktene ordrette transkripsjonene ble i andre omgang oversatt til normalt skriftspråk uten «fyllord» som «hm» og «eh», og først da oversatt til norsk. Dette fordi det igjen var meningsinnholdet som var sentralt, og for å få dette med i oversettelsen var det nødvendig å få det mest mulig klart frem på originalspråket. I oversettelsen ble det lagt vekt på en litterær stil som skulle gjøre det mulig å videreformidle informantens uttalelser. Det ble altså på den måten foretatt en meningsfortetting (Se Kvale et al., 2009:212).

Etikk i forhold til transkribering

Det var allerede før informantene ble kontaktet bestemt at de skulle anonymiseres i oppgaven, og dette ble også presisert da disse ble kontaktet. Selv om dette ikke var noe som informantene selv eksplisitt vektla i like stor grad, ble samtlige anonymisert allerede fra transkriberingen av. Det samme angår til en viss grad deres arbeidsplass. «I følsomme tilfeller kan det være best å allerede på transkripsjonsstadiet skjule intervjupersonenes identitet, så vel som hendelser og personer som nevnes i intervjuet og som lett kan kjennes igjen» heter det hos Kvale (2009:195). Dette ble også gjeldende for deler av det ene intervjuet hvor informanten først kom med en historie fra sin arbeidsplass om en personkonflikt vedkomne hadde vært innblandet i der, for så å eksplisitt be om at det som nettopp hadde blitt fortalt ikke måtte tas med. Etersom historien ikke direkte handlet om arbeidsmiljøet som sådan, men snarere var en beretelse om personkjemi, ble det ikke ansett som problematisk på noe vis å utelukke historien. Denne delen ble altså ikke transkribert.

Med tanke på å være tro mot informantenes meninger og på den måten yte dem rettferdighet var det også et poeng å ha et bevisst forhold til egne fordommer og hele tiden spørre seg selv «hvorfors forstår jeg dette slik?».

Hva angår transkribering av russiske navn og titler er det gjort på engelsk i de tilfeller hvor det er navn på forfattere hvis verker er skrevet på engelsk, og på norsk i de tilfeller hvor det ikke er direkte sitater eller begreper som allerede har innarbeidede engelske navn.

Etikk og anonymisering

Hva angår anonymiseringen av intervjuobjektene er ikke denne først og fremst gjort av hensyn til intervjuobjektene sikkerhet, men av hensyn til deres troverdighet. Det er ikke åpenbart at det ville medført noen risiko for dem å ikke bli anonymisert, men det er samtidig ikke usannsynlig. Både før, under og etter intervjuene ble informantene forsikret om at deres identitet på ingen måte ville bli utlevert til andre. Dersom denne hadde blitt gitt til kjenne ville man lettere kunne feste tvil til deres fritalenhet. De fleste av respondentene stilte seg nokså uforstående til anonymisering og fremsatte det på ingen måte som et krav verken å bli anonymisert eller ikke.

Kultur og språk

Det var mange faktorer som måtte tas med i vurdering i forbindelse med intervjuene og respondenttilnærmingen. En ting er det snev av kontrovers man kan spore i emnet som man jo kunne anta ville kunne årsake en uvilje hos potensielle respondenter til å uttale seg. Men det lå også en utfordring i det å skulle forsvare den tidsbruk intervjuet nødvendig ville kreve fra intervjuobjektens side. Det var derfor viktig å forklare at deres bidrag ble ansett som avgjørende for prosjektet, samt å være så fleksibel som mulig mht. møtetidspunkt og -sted,

Respondentutvelgelsen og selve intervjuene krevde naturlig nok nøye planlegging. Russland er fortsatt et mye mer lukket samfunn enn Norge, og man må ta høyde for at mye av den informasjonen man ønsker vil være vanskelig å få tilgang til uten at det dermed er sagt at det er snakk om noen umulighet eller at den komplikasjonen det måtte medføre årsakes av at det nødvendigvis er et ønske fra noens hold at man ikke skal få tak i informasjon. Samtidig er det slik hvem man avtaler å møte er en ting, mens hvilke møter som til syvende og sist blir gjennomført er en annen ting. Kutymen er i stor grad slik at man i første omgang avtaler at man skal avtale noe, for så å vente til det aktuelle tidspunktet nærmer seg med å gjøre en fast avtale. Dette innebar at de endelige avtalene ble gjort fra dag til dag under oppholdet i Moskva i februar 2011. Noen av de på forhånd etablerte kontaktene ble aldri noe mer enn løse avtaler, mens andre løse avtaler ble omgjort til faktiske møter med andre personer.

5 Intervjuanalyse

Dette kapittelet tar for seg tredje del av problemstillingen og er en analyse av hvordan arbeidssituasjonen er for journalister i uavhengige russiske medier, med utgangspunkt i intervjuer med journalister og medieanalytikere. Intervjuene tolkes med bakgrunn i den teoretiske og historiske konteksten de to første delene tar for seg. Gjennom intervjuer med journalister og tolkning av disse er målet å få en forståelse for hvordan de erfarer sin arbeidssituasjon, for på den måten å kunne si noe om den uavhengige journalistikken i Russland og de utfordringer denne står ovenfor og hvordan den relaterer til ideer om uavhengig journalistikk slik disse er omtalt i kapittel 2. Analysen er tematisk inndelt i tre overordnede tema, i form av det personlige, det redaksjonelle og det sosiale, noe som innledes med en nærmere presentasjon av informantene. Som omtalt i forutgående kapittel er intervjuobjektene anonymisert, og de omtales derfor med kallenavn.

5.1 Introduksjon av intervjuobjektene

Ivan er gravejournalist og har en, utfra norsk standard, imponerende stilling alderen tatt i betraktning. Han begynte i avisen da han var nitten år og nyutdannet journalist fra Moskvas statlige universitet. Nå er han tjuefire og har ofte navnet sitt på noen av de aller største sakene i avisen. Intervjuet finner sted på hans kontor. Et nokså romslig værelse med en tett eim av sigarettøyk. Det første Ivan ytrer etter at den høflige hilseprosessen er over, er en forespørsel om han kan røyke under intervjuet. Forespørselen ytres dog samtidig med at han tenner den første sigaretten. En handling som på norsk jord ville vært uhørt, men som i russisk setting er det motsatte. For selvsagt kan han røyke under intervjuet. Det er positivt oppsiktsvekkende at han i det hele tar seg bryet med å innhente den selvfølgelige tillatelsen. Intervjuet innledes av en uformell samtale om potensielt felles bekjente. Stemningen er nokså avslappet. Andrej besvarer alle spørsmålene rolig og avbalansert.

Sergei er 35 og har vært seks år på sin nåværende arbeidsplass, men jobbet som korrespondent for den samme avisen fra sin fødeby i tre år før han flyttet til Moskva. Før det igjen jobbet han for en lokalavis. Han anser seg selv som en allrounder, men jobber mest med politisk journalistikk. Intervjuet foregår i kantinen på arbeidsplassen, noe han mener er best ettersom han arbeider i kontorlandskap. Sergei har dårlig tid og kikker innimellom på klokken under intervjuet. Samtidig glemmer han seg innimellom bort i lange anekdoter, tidvis noe på siden av temaet, og er åpenbart engasjert.

Irina er 55 år. Hennes karriere har spent seg fra Sovjetunionen til Russland, og fra krigskorrespondanser til reportasjer fra hverdagslivet, som er det hun primært arbeider med nå. Intervjuet finner sted på hennes hjemmekontor som også fungerer som soverom for henne selv og hennes sønn. De i alt rundt tolv kvadratmeterne rommer skrivebord, kontorstol og ei køyeseng. Sønnen er syk i dag og ligger i øverste køye og sover, så intervjuet skjer med dempede stemmer. Irina byr på te og spør tre ganger om hun kan by på smørbrød før hun tar et høflig nei for et nei. Selv om hun har bodd mange år i utlandet er hun en klar representant for «den russiske gjestfriheten» som tradisjonelt tilsier at man vil bli servert mat om man trør over noens dørterskel.

Aleksei er 31 år. Han jobber som nyhetsreporter på radio og har sin utdanning fra historisk fakultet ved Lomonosov. Hans måte å snakke på synes formet av at hans jobb er å presentere komplekse nyheter kort og konsist: Han er ikke snakkesalig, men heller ikke avvisende. Møtet finner sted på en typisk russisk kafe av den litt øvre klasse. Lokalet er rolig, og den eneste distraksjon er servitøren som skifter askebegeer hver gang det har så mye som en eneste sigarett i seg.

Ana og Eva jobber begge for en uavhengig organisasjon som har journalisters arbeidssituasjon som hovedområde. Organisasjonen Ana er senioranalytiker med Commonwealth of Independent States (CIS-landene) og pressefrihet som spesialområde. Eva er direktør for organisasjonen og jobber særlig med å øke folks forventninger til journalister og journalistikk gjennom fokus på dokumentarfilmer. Intervjuene med dem finner sted på kontoret til Eva. Senteret er en frittstående organisasjon. Kontoret er avskjermet fra det moderne kontorlandskapet de øvrige ansatte har sine arbeidsplasser i.

5.2 Personlig

Et sentralt spørsmål er hvordan journalistene argumenterer for sitt virke, hva som motiverte dem til å bli journalister i utgangspunktet og hva som motiverer dem i arbeidshverdagen. Dette er interessant med tanke på hva de anser for sine oppgaver, ettersom dette også kan si noe om hva de anser for journalistikkens oppgave og hvilke forventninger de har til den journalistiske profesjonen. Kjennskap til deres personlige motiver og vurderinger i forhold til sin sitt arbeid er også viktig for å kunne søke en forståelse av hvordan de erfarer arbeidssituasjonen forøvrig.

Motivasjon for å bli journalist

For Ivan ble yrkesvalget i utgangspunktet utledet av hans ønske om å bli fotballreporter. Etter å ha startet i avisens sportsredaksjon gikk han imidlertid over til å jobbe med undersøkende journalistikk: «Etter nærmere to år forsto jeg at det var håpløst å skrive om sport i et land som Russland. Det finnes viktigere tema. Sport er bare en liten del av det hele. Du føler deg ikke komfortabel med å skrive om sport når folk rundt deg skriver om viktige og til og med risikofylte temaer.» Motivasjonen bunnet for Ivan i utgangspunktet altså i en interesse for sport, men etter å ha erfart at det fantes noe *viktig* i arbeidet til kollegene som drev undersøkende journalistikk byttet han redaksjon.

For Aleksei var det i utgangspunktet en søken etter spenning som ledet ham til journalistyrket. Det å være den første som får rede på ting. At det var akkurat journalist han ble var mer tilfeldig. På spørsmål om hvorvidt han føler at jobben han gjør er viktig for samfunnet svarer han: «Dersom noe blir bedre, dersom noe endrer seg til det bedre... Dersom folk føler at de har fått noe ut av mine rapporter... Det skjer fra tid til annen at det vi gjør får nokså direkte konsekvenser. For eksempel at noen vanskeligstilte vi fokuserer på faktisk får hjelp. Det er en veldig sterk motivasjon for mitt arbeid». For ham er det å kunne ha en betydning for folk, å kunne hjelpe folk som er sentralt, mens Ivan snarere opplever det som viktigst å tilfredsstillere et *behov* hos folket. For Aleksei er det altså en mer personlig orientering som motiverer, en tilfredsstillelse i det å se en effekt av arbeidet, mens Ivan finner motivasjon utfra et større perspektiv på journalistenes, og dermed egen, rolle. Likevel er de to motivene nokså nærme hverandre på den måten at det for begge deler handler om å bidra positivt til samfunnet. For også Ivan oppfatter at arbeidet han gjør er viktig for samfunnet og at det igjen gir arbeidet verdi for ham selv. Han argumenterer for dette med at han «ellers aldri ville gjort det». For Sergei var det aldri noe annet alternativ enn å bli journalist: «Jeg syntes hele tiden det virket som et interessant yrke. Jeg elsker å skrive og vel ... At det jeg skriver blir lest. For meg har det aldri vært et valg mellom å bli journalist eller å bli lege eller mellom å bli journalist og noe annet.. Jeg har helt fra begynnelsen av visst at det var journalist jeg skulle bli.» For ham er arbeidet betydningsfylt fordi: «Jeg ser reaksjoner på våre artikler. Jeg ser hvor mange som leser dem.»

Ivan mener dessuten at viktigheten av arbeidet er økende i takt med en forverring av levekårene: «Russernes liv har blitt verre, og folk vil vite hvorfor. Og når de leser et par aviser er de ikke lengre tilfreds med det som vises på TV. De vil ha uavhengig informasjon. Derfor forstår man at dag for dag blir det arbeidet man gjør viktigere og folk bryr seg mer om det». Nettopp respons, det å se

konsekvenser av sine artikler anser han også som motiverende. Han kan vise til konkrete, faktiske eksempler hvor sågar President Dmitri Medvedev personlig har beordret politietterforskninger av forhold som har blitt gjort kjent gjennom Ivans journalistiske avsløringer. Således er det ikke kun troen på viktigheten av det de gjør som motiverer verken Aleksei eller Ivan, men erfaringen av at deres arbeid faktisk får konsekvenser er også en sentral motivasjonsfaktor for dem begge.

Ivan og Sergei har begge en oppfatning at det i folkets behov for informasjon – og da er det implisitt *faktabasert* informasjon – som er den sentrale motivatoren i det de gjør: «Folk forventer en fullstendig og sann fremstilling av det som foregår. At vi er nøye med kildene. Folk skiller utmerket godt sannhet fra løgn». Det å fokusere på folkets behov og det fokusere på mediernes maktpotensial trenger heller ikke være noen direkte motsetning. Man kan se det slik at folk har behov for hjelp, og gjennom media og spredning av informasjon kan man hjelpe. Samtidig er noe av mediemakten nettopp bunnet i en mulighet til å hjelpe, til å løfte frem saker og gjøre dem kjent.

I forhold til Grimens tese om at samfunnsoppdraget er grunnlaget for profesjonsmoralen, som omtales under punkt 3.3.3, kan man si at det at *folkets behov for informasjon* er en sentral motivasjonsfaktor vitner om at både Ivan og Sergei begge henter motivasjon utfra en profesjonsmoralisk tilfredsstillelse i opplevelsen av å utføre samfunnsoppdraget. For Aleksei synes det som om han ikke har en like stor bevissthet rundt mediernes rolle, men hans ønske om å «endre noe til det bedre» og tilfredsstillelse dersom «noen vanskeligstilte vi fokuserer på får hjelp», innebærer likevel et indirekte bidrag til mediernes samfunnsoppdrag og hans tilfredsstillelse er igjen utledet fra en opplevelse av å utføre dette oppdraget.

Irina skiller seg nokså radikalt fra de tre øvrige særlig hva angår journalistisk stil og prioriteringer. Hun begynte opprinnelig som fotojournalist. Året var 1983 og hun hadde akkurat fullført en femårig journalistutdanning ved Det statlige universitet i Moskva (MGU). Hun begynte som frilans fotojournalist, og etter hvert også som skrivende journalist: «Det var ikke så mye man kunne ta seg til under Sovjet. Det var... Det gav deg en frihetsfølelse. Du kunne reise rundt i landet. Møte forskjellige folk og snakke med dem. Det var et fritt yrke, på en måte.»

Skrivingen fikk imidlertid en brå, om enn midlertidig, stopp: «Jeg hadde gjort en reportasje om en fantastisk lærer som ledet en skole i Ukraina. (...) Jeg hadde skrevet historien og den var illustrert med mine bilder. Men da den kom på trykk så jeg at overskriften var et sitat fra Konstatin Tsjernenko som var første generalsekretær i kommunistpartiet.» Det viste seg at det var redaktøren som hadde gjort om på artikkelen uten å innhente tillatelse fra Irina. «Jeg sa til meg selv at «dette

vil jeg ikke». Artikkelen var signert med mitt navn og ikke redaktørens. Jeg ville ikke at folk skulle tro at jeg siterte noen fra kommunistpartiet på den måte», forklarer hun. Det var altså mangelen på frihet som fikk henne til å legge penna på hylla.

Da Irina i 2005, etter 20 år som utelukkende fotojournalist, begynte å skrive igjen, var det etter oppfordring fra sin daværende redaktør. På sine gamle dager er hun frilanser på fast basis for den samme avisen som hun tidligere var fast ansatt i. Fordi det «gir større frihet slik at jeg kan velge hva jeg kan gjøre». For henne er frihet en sentral del av den journalistiske metoden: «Jeg har funnet ut at om man bare har tid til å være på et sted uten å forhaste seg, i motsetning til hva de fleste journalister gjør – da skjer det alltid noe. Om man har tid til å vente og virkelig bli kjent med en person... Du hører en interessant uttalelse eller det oppstår en interessant situasjon». Friheten er altså for henne et nødvendig redskap i arbeidet.

Irinas journalistiske agenda er å få folk til å tenke seg om: «Om jeg sier at jeg vil at mine lesere skal bli mer humane ville det kanskje vært rart. Men det er det jeg vil. At de bare skal sette seg ned og tenke seg litt om». Hun har en noe «kunstnerisk» tilnærming til faget. Hun vil bevege og inspirere fremfor å informere, samtidig som en slik innfallsvinkel absolutt ikke innebærer at det ikke er en nyhetsverdi i hennes saker, men den ligger for en stor del i informasjonen om hvordan folk har det i hverdagen, hvilke sorger og problemer de erfarer. Og også for henne er opplevelsen av lesernes *behov* for denne typen info en viktig, og nokså klart profesjonsmorsk begrunnet motivasjon. Hun ønsker å påvirke folk, få dem til å tenke seg om, men utfra en forståelse av at de har behov for en slik påvirkning og at det er et gode for samfunnet om de får den ettersom det vil kunne gjøre dem mer humane. Det er med andre ord noe så basalt som det at økt kunnskap om våre medmennesker kan gjøre oss mer medmenneskelige som ligger til grunn.

Det virker i første omgang noe banalt, slik hun formulerer seg, men da kanskje mer i betydningen dagligdags, ikke i betydningen intetsigende: Om man i denne sammenheng drar inn Østbyes tredeling av mediens kjerne (omtalt under punkt 2.2), er det klart at det Irina gjør er å bidra til både mediens arenafunksjon og informasjonsfunksjon. Hun vil skape et rom hvor folk kan «sette seg ned og tenke seg litt om» og utfordre sitt verdensbilde. I forhold til debatten om profesjonsmoral og Bjerkes (se punkt 2.2) forståelse av denne som et unntak fra allmenmoralen, kan man kanskje forstå Irina slik at hun aktivt søker å endre allmenmoralen i en positiv retning i form av at «leserne skal bli mer humane». Og tilbakemeldinger fra lesere som kan tyde på at hun har lyktes fungerer som motiverende:

«Noen ganger får jeg brev fra mine lesere. (...) Da forstår jeg at det som er viktig ... At noen langt der borte ser verden slik som jeg ser den, men tror han er den eneste ettersom folk rundt ham ikke ser det på samme måten, og når han så leser en artikkel skrevet av meg eller av noen andre så tenker han 'aha, jeg er ikke alene, det er noen som tenker på samme måte'. Det er ... Det er ikke verst.»

I tillegg til å ville bidra til det Østbye kaller mediernes arenafunksjon med å skape rom for refleksjon, ønsker altså Irina å skape et rom for *identifikasjon*. Her er hun inne på noe av det samme som særlig Ivan og Sergei. Også for Irina er det en sterk motivasjon i det å erfare at hennes arbeid har en betydning for leserne som går langt utover det å underholde dem.

Personlige prioriteringer

Det var en opplevelse av at det fantes noe *viktig* i det å bedrive gravejournalistikk som fikk Ivan til å bytte journalistisk fokus, og det er også denne erfaringen som fungerer som motivasjon i arbeidet hans nå. Han jobber hovedsakelig med økonomirelaterte temaer, og spesielt saker hvor han «har bevis for at avgjørelser er tatt av økonomiske fremfor politiske årsaker». På spørsmål om hvilke saker han ikke liker å arbeide med er svaret: «Jeg liker ikke det jeg kaller private historier. Familietragedier. Om jeg anser et tema som interessant men skjønner at jeg kan skade noen om jeg skriver om det, skade uskyldige som omtales i saken, så gjør jeg det ikke». For Aleksei er det verste å skulle gjøre noe på begravelser eller sensasjonsorienterte saker fra tabloidene. Irina «ville aldri spurt en mor som nettopp har mistet sin sønn om hvordan det føltes» eller spurt noen «hvilken farge de har på underbuksene sine». En fellesnevner er aversjonen mot å jobbe med saker de oppfattes som private. Eller man kunne sagt: En fellesnevner er deres respekt for privatlivet.

Det synes nærliggende å relatere dette til det Brurås kaller «spenningen i presseetikken» (Roppen, 2010, se forøvrig punkt 3.4.2.1), på den måten at de ikke vil fortelle en historie til enhver pris, men har et fokus på personvern og hvorvidt saken faktisk har offentlighetens interesse. Mange vil kanskje like å vite fargen på noens underbukser, men selv om en slik informasjon ikke nødvendigvis vil være direkte skadelig for noen, er det vanskelig å se for seg en situasjon hvor informasjonen uten videre skulle ha offentlighetens interesse.

Det er altså egne moralske vurderinger Ivan, Irina og Aleksei her oppgir som begrensende for valg av saker. I forhold til det Bjerke (2009:7) skriver om profesjonsmoralen som underliggende mekanismer som styrer handlinger og et «internalisert normsystem» er det interessant at nettopp privatlivets fred er noe som i så stor grad trekkes frem som et område man skyr unna. Det vitner unektelig om et sterkt ønske om å holde seg innen det man opplever som moralsk forsvarlig, som er nettopp det Rasmussen (2004) trekker frem som grunnleggende for en ideell profesjonsmoral, som omtalt i kapittel 2. For en uavhengig presse er det ikke nødvendigvis bare frihet til å publisere som er viktig i seg selv, men friheten til at det kan være en vurderingssak ut fra profesjonsmoraliske vurderinger hvilke saker man faktisk publiserer.

5.3 Redaksjonelt

Hvordan erfarer Ivan, Irina, Sergei og Aleksei sin arbeidshverdag i forhold til saksprioriteringen, redaksjonelle føringer og eienes innflytelse? Føler de seg utsatt for føringer i form av sensur? Hvilken type kilder forholder de seg til, og hvordan gjør de dette? Dette er spørsmål som stilles både med tanke på hvordan de opplever sin arbeidshverdag, men også med tanke på hva de opplever som utfordringer og eventuelle hindre. Vi skal særlig se på hvorvidt de erfarer noen føringer fra arbeidsgivere og eiere, samt hvordan de erfarer situasjonen med hensyn til sine kilder og hvordan de generelt vurderer sin og intervjuobjektene sikkerhet.

Redaksjonelle prioriteringer og valgfrihet

«Alle nyheter kan la seg publisere», mener Ivan. «Det er ett motto for mitt arbeid». Han mener dette også er et motto for avisen han jobber i. «Et annet motto er at vi bare må gjøre det som er sosialt viktig, og ikke bry oss om personfokusering og skandaler. Vi vil bare bringe sannheten, og sannheten i viktige temaer. Vi bryr oss ikke om privatlivene til politikere og kjendiser. Vi bryr oss kun om sosialt viktige og politisk sett viktige tema. Vårt mål er å få frem sannheten». Han sier at «nå for tiden fokuserer størstedelen av artiklene våre på å avdekke sannhet og få frem informasjon om våre politikere, våre forretningsfolk og våre makthavere». Selv om han ikke vil skrive om politikeres privatliv, opplever han det ikke slik at dette ikke er *lov*. Det er bare ikke noe han og avisen han jobber for prioriterer, på samme måte som de ikke prioriterer privatlivet til kjendisene.

Aleksei forteller at bedriften han jobber i «forsøker å operere kun i den profesjonelle sfæren. Det betyr at nesten hele meningsspekteret, foruten om ekstremistiske og terroristiske synspunkter skal

representeres. Vi er verken lojale eller opposisjonelle mot myndighetene. Som presse må vi opponere mot myndighetene, men ikke med en egen politisk agenda.» Han forteller videre at det er en viktig linje for bedriften at journalistene ikke skal ta side, at de ikke «skal bedrive politisk aktivisme». Altså er politisk uavhengighet noe som etterstrebtes fra redaksjonelt hold. Aleksei skiller dessuten her mellom en profesjonell sfære og en da implisitt uprofesjonell sfære, gjennom å karakterisere den profesjonelle ved at «hele meningsspekteret» representeres. Hans forståelse for hva profesjonell journalistikk innebærer er med andre ord nokså tett med det Pasti beskriver som kvalitetsjournalistikk, omtalt i kapittel 1, 2 og 3.

«I nitti prosent av tilfellene velger jeg temaet selv», sier Ivan, og utdyper: «Jeg skriver om det jeg vil skrive om og de tema jeg føler er viktige å undersøke. Men i noen tilfeller er det redaktøren eller avdelingsredaktøren som ber meg om å se nærmere på en sak. Og om jeg da får inntrykk at det er et bra tema hvor jeg kan gjøre noe interessant, så gjør jeg det.» Slik Ivan her beskriver det er hans grad av valgfrihet hva angår saksprioritering nærmest oppsiktsvekkende sammenlignet med norsk media hvor det som regel vil være redaktør, vaksjef eller avdelingsleder som tar beslutninger rundt hvilke saker man ønsker fokus på, og ressursbruk fra uke til uke eller dag til dag vil bli avtalt på redaksjonsmøter. Ivan har en klar «stillingsinstruks», men jobber altså svært fritt fra dag til dag. Som en av avisens «stjernejournalister», altså en av journalistene med de mest avslørende gravesakene, er denne friheten han nyter kanskje ikke like oppsiktsvekkende. Ivan forteller også at han har et nært arbeidsforhold med avisens redaktør, noe som også kan være en formildende i denne sammenheng: Han samarbeider nært med sjefen, men han får i liten grad «ordre» i form av at han blir «tildelt» gjøremål. Ivan mener arbeidsgiveren ikke påvirker hans prioriteringer i noen grad og at han «ville gjort det samme uansett». Samtidig poengterer han at det ikke finnes så mange aviser i Russland som ville tillatt «den type gravejournalistikk» som han selv driver med. Altså oppfatter han også sin rolle som nokså unik i russisk sammenheng.

Irina opplever det på samme måte: «Avisen blander seg aldri inn i hva jeg skriver om. Jeg har aldri blitt fortalt at jeg ikke kan eller at jeg må skrive det ene eller det andre.» Både Irina og Ivan gir dermed likevel arbeidsgiveren en viktig rolle i form av at den gir dem en opplevelse av frihet til nettopp å jobbe med de saker og vinklinger som de selv ønsker. Ivan har aldri hatt noen annen arbeidsgiver, mens Irina som frilansfotograf og -journalist har levert saker til et særdeles bredt spekter av publikasjoner. Under Sovjet erfarte hun som nevnt forsøk fra redaksjonelt hold på manipulering av en artikkel hun hadde skrevet, men det ble med den ene gangen: «Jeg har alltid gjort som jeg ville. (...) Jeg arbeidet frilans under Sovjet, og selv da gav det en del frihet. (...) Jeg gjør mitt arbeider adskilt fra resten. Jeg er et individ». For Irina er det uaktuelt å skulle bli fortalt

hva hun skal arbeide med, og hun har også sikret seg en arbeidshverdag hvor ingen står i posisjon til å diktere henne. For henne er friheten et elementært, bevisst valg.

Irina mener arbeidsgiveren ikke har forventninger til henne utover at «de vet at jeg kommer til å dra et eller annet interessant sted for å ta bilder av og skrive om noe interessant. Det er alt». Hennes opplevelse er i denne sammenheng tydelig bundet sammen med det faktum at hun er en «grand dame» innen sitt felt: Hun er en prisbelønnet journalist med et godt rykte. Og hun har vært tilknyttet den samme oppdragsgiveren i store deler av sitt yrkesaktive liv.

For Aleksei er det annerledes. Han får tildelt saker av en redaksjonskoordinator, og avgjørelser rundt hva som skal fokuseres på tas av ansvarlig redaktør. Han opplever at det som forventes av ham er at han forholder seg til fakta og har «evnen til å få tak i informasjonen vi trenger til enhver tid. At jeg er en åpen person som tar utfordringer». Han beskriver dermed en «typisk» hverdag for en travel deskreporter: Hans stilling innebærer ikke at han skal finne opp kruttet, men at han skal presentere nyhetsbildet på en etterrettelig måte. Han er i motsetning til gravejournalisten Ivan en formidler mer enn oppdriver av nyheter.

Ifølge Sergei, er bedriftens mål viktige for hans egne mål: «Vi streber hver dag for å bli bedre. Jeg sier ikke at vi alltid lykkes. Noen ganger forekommer feil. Men det å skulle bli bedre fra dag til dag, det er en sterk motivasjon.» Han forteller at avisens leserkrets er stor, men at den i stor grad utgjøres av den intellektuelle eliten, og at det er «viktig for oss å vende oss mot dem». Han mener det er viktig at man tar opp også potensielt ubehagelige temaer fordi «folk får uansett vite om det, og de merker det om vi ikke tør. Folk forventer et fullstendig nyhetsbilde.» Det er altså *folks forventninger* som står i fokus i saksprioriteringen: «Noen ganger er det temaer som alle er opptatt av som man ikke kommer utenom. Som da nynazistiske fotballfanatikere samlet seg på manesjplassen. Eller som da min kollega ble banket opp nokså nylig. Noen tema er det åpenbart at vi må fokusere på. Mens andre tema, litt mer spesielle tema som et mindretall av leserne interesserer seg for aldri vil komme på førstesiden, men de temaene er også viktige». Altså er det en balansegang mellom det som oppfattes som «nødvendige» saker og det som oppfattes som viktige, men mindre *forventede* saker. Heri ligger det en forståelse av at noen saker rett og slett er viktige ut fra det som Østbye definerer som pressens informasjonsfunksjon, som omtalt i kapittel 2.

Sergei mener «arbeidsgiveren forventer enten eksklusivt materiale eller noen nye aspekter ved en allerede kjent sak». Han mener det «ikke skiller seg særlig fra situasjonen i en hvilken som helst europeisk avis». Dette med å understreke at avisen han jobber for har en vestlig struktur er noe han

stadig kommer tilbake til. Og hans beskrivelser av situasjonen gir heller ikke inntrykk av noe annet. For både Ivan og Sergei er det først og fremst faktabasert journalistikk de opplever som arbeidsgivers forventninger. «Arbeidsgiveren forventer presisjon, at jeg holder meg til fakta», som Sergei sier. Her spiller det nok inn på svarene at spørsmålet stilles av en forsker fra vesten. Alle disse erfaringene rundt forventninger kunne dog også vært ytret av journalister i hvilken som helst mediebedrift også i Norge. Presiseringen at det er «faktabasert» og «presis» journalistikk som forventes indikerer at dette ikke nødvendigvis oppleves som selvsagt, eller i alle fall at det ikke antas som noe intervjueren tar som en selvfølge.

Ivan ser ikke at det har vært noen endring hva angår avisens redaksjonelle linje: «Det var likt for 5 og 10 år siden. Det er en god strategi for avisen vår å skrive om hva vi vil. Vi må skille oss fra resten. Mange tabloidaviser skriver om det de vil, men de er ikke nøyaktige med informasjonen og tar ikke ansvar for det de gjør. Men vi forsøker å være ansvarlige.» Slik Ivan ser det er altså det å bedrive kvalitetsjournalistikk en god forretningsstrategi etter ideen om distinksjon som unngåelse av døden, noe som jo også nevnes av ekspertene til Korkonosenko og Ruschin som en potensielt positiv side i markedsstyrt media, som nevnt i kapittel 3. Imidlertid fordrer ideen om at gjennom å bedrive kvalitetsjournalistikk vil ha tilstrekkelig særpreg for å overleve at kvalitetsjournalistikk generelt er sjelden vare. Og kvalitetsjournalistikk som forretningsstrategi blir på den måten en vurdering som inkluderer et nokså negativt syn på den overordnede situasjonen i mediene.

Irina har som nevnt «funnet ut at om man bare har tid til å være på et sted uten å forhaste seg slik de fleste journalister gjør (...) så skjer det noe interessant». Det er altså hennes inntrykk at «de fleste journalister» forhaster seg, og forholder seg til sine kilder på en for overfladisk måte. Det har en klar klangbunn i Pastis (2007) analyse hvor hun generelt finner at russiske journalister fungerer som en arbeidskapasitet som fritt byr frem sine tjenester på arbeidsmarkedet, altså på en måte hvor deres journalistiske oppgave er å utføre bestillingsverk med de føringer som måtte innebære. Og det synes også klart at Irina oppfatter seg selv som et avvik fra denne trenden, og som en mer undersøkende journalist.

Eiernes innflytelse

Samtlige respondenter er helt klare på spørsmål om eierens innflytelse, og svarer på ulike måter det Sergei sier ordrett: «Eieren har ingen innflytelse». Han forklarer uten oppfordring hvorfor: «Avisen vår er lønnsom. For eieren er det interessant å tjene penger. For at avisen skal bevare sin posisjon

som lønnsom aktør må den fortsette å fortelle sannheten og ikke det som faller eieren inn.» Både han og Aleksei og Ivan er klare på at kontraktene mellom redaksjonen og eierne ikke tillater at eierne blander seg inn i redaksjonelle avgjørelser. De beskriver en organisering lik den vi kjenner fra norske forhold hvor redaktørplakaten sikrer uavhengighet fra eiere gjennom *lov om redaksjonell fridom i media* (Se Slettholm, 2010:56). «Jeg kjenner ikke til et eneste eksempel på at eierne har forsøkt å involvere seg i vår policy», understreker Ivan, mens Irina svarer noe lakonisk: «Jeg vet ikke sikkert, for jeg er ikke ansvarlig redaktør. Men jeg tipper eierne kommer innom en gang i året eller så for å si noen fine ord. Det er vel det».

Ut fra hvordan den generelle situasjonen i russisk presse omtales i kapittel 3 er dette oppsiktsvekkende. Samtidig må man her huske på at respondentene er valg nettopp fordi de arbeider for erklærte «frie» medier. Mer enn dette sier noe om den generelle situasjonen er det dermed en bekreftelse av de i denne sammenhengen aktuelle mediernes profiler.

Kilder og anonymisering

For Ivan, Sergei og Aleksei er det nyhetsbyråene som oftest benyttes som kilder. Ivan forklarer nærmere om hvordan han jobber: «Mange av våre nyhetsbyråer har ikke tid til å gjøre dyptpløyende undersøkelser. Det har jeg. Da ser jeg hva som skjer bak scenen, hvem som trekker i trådene, hvem som tjener på de ulike historiene osv. Jeg har mange kontakter i ulike sirkler. Noen ganger møter jeg dem, andre ganger ringer de meg og ber meg være oppmerksom på det ene eller det andre. Og så begynner jeg å undersøke.»

Irina bruker samtaler med mer eller mindre tilfeldige mennesker hun møter på sine reiser som kilder og intervjuobjekter, og forholder seg til «mannen i gata» som hovedkilde. Hun har lite erfaring med at kildene eller casene ønsker å være anonyme, noe hun mener er tilfelle fordi avisen ikke er særlig kjent i Russland, men stort sett kun lest av «intellektuelle og makthavere, ikke av vanlige folk». Hun opplever ofte å måtte introdusere avisen for sine intervjuobjekter, og har aldri opplevd at noen har nektet å la seg intervju. «Men jeg intervjuer ikke berømte politikere eller de berømte TV-ansiktene som kanskje har noe å frykte. Så jeg er nok ikke den rette til å svare på det spørsmålet», legger hun til. Gjennom å besvare på en slik måte besvarer hun jo likevel spørsmålet. Det synes som om hun har en oppfattelse av at grunnen til at hennes kilder ikke ber om anonymitet er fordi hun ikke intervjuer folk som potensielt har noe å frykte. Indirekte sier hun at «berømte politikere eller de berømte TV-ansiktene» muligens ville ønsket anonymitet fordi de «kanskje har noe å frykte».

Ivan er den av respondentene som i størst grad intervjuer berømtheter, men da av en mer politisk og økonomisk art enn tv-kjendisene Irina sikter til. Han oppgir å ha mange kilder i politiske kretser, og påpeker at «ikke alle våre politikere er korruperte. Ikke alle av dem er like onde. Noen av dem vil gjøre gode ting og ønsker å hjelpe oss». Han erfarer store vanskeligheter med å få folk til å stille åpent opp i avisen: «Størstedelen av kildene vil være anonyme. Når det motsatte skjer forbauser det meg. Jeg begynner å lure på hva de har å vinne på det. Men forhåpentligvis vil det skje i større grad i fremtiden.» Det er altså så vanlig at kildene ønsker anonymitet at Ivan regner det som normalt. Han mener folk ikke tør stille opp fordi de er redde: «De frykter for sine liv, de frykter for sine familier, sine forretninger, sin økonomi. De forstår at dersom de forteller noe kan det påføre dem store problemer. Det kan være fra politiet, det kan være fra kriminelle... De kan bli drept, de kan bli slått, de kan miste alt.» Ivan opplever altså at trusselbildet langt fra er klart, samtidig som han er klar på at et reelt trusselbilde finnes. Han erfarer at kildene frykter represalier «fra politiet, fra kriminelle», men det kan ikke nødvendigvis tolkes dithen at det som fryktes er represalier fra myndigheter. Man må huske på at korrupsjon er en enorm ukultur innad i det russiske politiet (se bla. Sakwa, 2008-104), og handlinger utført av politiet er ikke ensbetydende med handlinger utført av lovens lange arm.

Sergei opplever det noe annerledes, selv om det også for ham erfares at mange ønsker anonymitet: «Det er nokså prestisjefyllt å bli omtalt i vår avis. Derfor er det ikke så ofte vi har det problemet. Men dersom noen ber om at vi ikke skal bruke deres navn, så skriver jeg ganske enkelt at den og den personen ønsker å være anonym». Her understreker han på et vis hvor vanlig ønsket om anonymitet faktisk er selv om han sier at det akkurat i den avisen han jobber ikke er et «problem» de har «så ofte». Det er nemlig åpenbart ingen overraskelse når det forekommer ettersom han «ganske enkelt skriver at den og den personen ønsker å være anonym».

Det synes som et samlet inntrykk hos intervjuobjektene at ønsker om anonymisering i stor grad bunner i frykt for represalier fra ulike hold. Hvem som i så fall vil utføre represalier spesifiseres i liten grad, og kan knapt snevres ned til noe annet enn enhver som har noe å tape på det som kommer frem. Altså vil trusselens opprinnelse være svært saksavhengig.

Trusler og risiko

Ivan hevder at avisen hans publiserer materialet som potensielt kan være risikofyllt. «Og vi er ikke redde for å gjøre det. Selv om vi har mistet fem av våre journalister fortsetter vi å gjøre det. Og selvsagt skjønner vi at det kan få konsekvenser for oss, men det... Det... La oss si at det er vårt

oppdrag.» Her går informanten så langt som å hevde at viktigheten av arbeidet er en stor motivasjonsfaktor at han ikke tar hensyn til at det kan medføre en risiko. Ivan opplever altså at det er deres (han og kollegenes) oppdrag å ta den risiko det kan medføre å bedrive kritisk journalistikk.

Ivan lenker den viktigheten han erfarer journalistikken til en potensiell *risiko* ved arbeidet. Han bruker konsekvent ordet «risikofylt» der man lett tenker at han like godt kunne sagt kontroversielle, ettersom årsaken til at et tema er risikofylt å omtale synes å bunne i temaets iboende kontrovers. På spørsmål om Ivan opplever at det kan gi uønskede konsekvenser om han skriver om kontroversielle temaer er svaret: «Men vi skriver om.. Jeg skjønner ikke hva du mener med kontroversiell. Vi skriver om risikofylte tema, vi skriver om ting som aldri i verden hadde blitt offentliggjort i andre aviser.»

Det er et viktig poeng at Ivan ikke vil beskrive risikofylte temaer som kontroversielle. Ordet kontroversiell betyr tross alt at noe om omstridt, at det hersker stor uenighet om noe. Men et «risikofylte tema» er ikke nødvendigvis et tema det hersker stor uenighet rundt, men et tema noen, muligens en enkeltperson, er villige til å bruke ekstreme og lovstridige tiltak for å unngå fokus på. Et kontroversielt tema fører til oppstuss, mens et risikofylt tema potensielt fører med seg fysiske represalier. Det trenger heller ikke være *kontroversielle* tema, men kan også være tema som er så lite kontroversielle, som det er så stor enighet om, at negativ omtale av fenomener knyttet til temaet automatisk vil bety store konsekvenser. Et eksempel på et slikt tema er korrupsjon. Å ta opp et tema som korrupsjon er nettopp risikofylt, ikke kontroversielt, og det forklarer også informantens begrepsvalg i denne sammenhengen.

Ivan har aldri mottatt noen trusler, aldri blitt banket opp. «I mitt tilfelle har folk prøvd å løse problemene med penger. De har forsøkt å betale meg for ikke å publisere, de har tilbudt meg bestiktelser, og mine redaktører bestikkelse, men de har selvsagt aldri lykket med å bestikke oss», forsikrer han. Som tidligere nevnt bruker likevel Ivan begrepet «risikofylte» om enkelte temaer avisen omtaler. Som han allerede har blitt sitert på erfarer han og kollegene hans en reell risiko – flere journalister tilknyttet avisen har blitt drept under omstendigheter som synes å være tilknyttet deres journalistiske arbeid – uten at det stopper dem.

Sergei har erfart negative reaksjoner på sitt arbeid i form av «reaksjoner i Kreml», men aldri på den måten at «noen har tatt kontakt med redaktøren» eller noe i den retning. Han «går til og fra jobben uten å føle frykt». For sin egen del ser han altså ikke situasjonen som «risikofylt», enda hans

fokusområder innebærer et åpenbart «risikofylt» tema som opposisjonspolitik.

Aleksei oppfatter det som lite sannsynlig at hans arbeid skal utsette ham for noen risiko, med mindre han skulle bryte loven og «oppfordre til opprør eller lignende». Han presenterer nyheter på en annerledes måte enn Ivan, noe som kanskje er avgjørende for ulikheten i deres risikovurdering. For mens Ivan jobber med gravejournalistikk og banebrytende nyheter som for eksempel avslører korrupsjon i høyere maktsirkler, er Aleksei sin posisjon mer i bakgrunnen. Hans arbeid beveger seg mer i overflaten av nyhetsbildet uten de store scoopene – men med et sterkt fokus på nøktern presentering av fakta. På den måten har han noe tilfelles med Irina som sier: «Jeg skriver ikke historier som kunne gitt meg problemer». Og det er ikke fordi hun ikke konsentrerer seg om «farlige temaer som olje og gass», men holder seg til skildringer av hverdagslivet.

I Irinas sakprioritering gjøres likevel ikke nødvendigvis utfra en trygghetsvurdering. Hun har en induktiv tilnærming som plasserer hennes arbeid utenfor det potensielt risikofylte. Hun fremmer enkeltskjebner og skildrer hverdagsliv. Det betyr ikke at hennes arbeid ikke kan ha potensiale for politisk påvirkning, men det innebærer ikke avsløring av korrupsjon, eller direkte kritikk av myndighetene, på tross av at situasjonen til de mennesker hvis liv hun skildrer kan årsakes av korrupsjon og vanstyre. Irina peker på feil og mangler uten å peke på «de skyldige» på samme måte som særlig Ivan og Sergei gjør i sitt arbeid. De opererer med ulike perspektiver i sine forsøk på å belyse aspekter ved samtiden.

Sensur og selvsensur i egne redaksjoner

Selv om Ivan stadig opplever at folk ikke vil ha sine ansikter og navn på trykk, mener han det ikke eksisterer noe som er ansett for å være tabu fra avisens side: «Jeg kan skrive om hva som helst. Jeg har aldri opplevd at noe har blitt ansett som tabu her. Men i noen tilfeller kan jeg kjenne det i meg selv. Om jeg anser temaet interessant men skjønner at jeg kan skade noen om jeg skriver om det. At det kan medføre høy risiko for de som omtales i saken. Da gjør jeg det ikke.» Det han her beskriver er en form for selvsensur. Samtidig er det en selvsensur som i en så generell formulering ikke nødvendigvis utføres på grunn av et press utenfra, men snarere ut fra en profesjonsmoralsk vurdering. Samtidig opplever Ivan at det finnes temaer som har «høy risiko» og kan «skade» folk. I forhold til hvordan han snakker om risiko i forhold til anonymisering av kilder, at han frykter at noen, i form av politiet eller kriminelle, «kan påføre dem store problemer» kan det tolkes slik at han her beskriver en selvsensur basert på en vurdering av et trusselbilde. Dersom det er frykt for represalier fra kriminelle som ligger til grunn for saksprioritering kan den likevel være

profesjonsmoralsk forsvarlig, men da kanskje en profesjonsmoralsk forsvarlig prioritering som hindrer pressen i å utføre sitt samfunnsoppdrag.

Når Aleksei sier «vi har ingen forbudte tema, annet enn tema som bryter loven eller våre egne moralske prinsipper», synes han å ikke se det samme trusselbildet som Ivan. Det er altså ikke slik at Aleksei oppfatter bestemte tema som tabu, men det betyr ikke at han vil lage saker om hva som helst. Men det er altså hans egne moralske prinsipper som ligger til grunn for en vurdering i så måte.

Irina har oppgir som nevnt også det private som eneste tabu i forhold til sin journalistikk, men hun har også noen personlige «tabuer»: «Jeg ville aldri nevnt noens nasjonalitet på en negativ måte. Om noen har begått et lovbrudd... Jeg ville aldri nevnt deres nasjonalitet i den sammenhengen. Det ville ikke hatt noe med saken å gjøre». Dette må nok tolkes som en profesjonsmoralsks sett god vurdering fremfor direkte selv-sensur, og faller i alle fall ikke inn under den negative delen av sistnevnte kategori. Særlig i et så rasistisk klima som det russiske samfunnet (Se Ševcova, 2007:282-283, Trenin, 2007:27-28, Kjølstad, 2009), er det selvsagt et viktig profesjonsmoralsk poeng ikke å bidra unødvendig til stigmatisering og stereotypbygging.

Sergei virker nærmest fornærmet over spørsmålet om tabuer: «Her? Nei!», svarer han kontant. Kanskje ikke så rart: Tabu kan lett oppfattes som synonymt med at noe er sensurert, og Sergei har allerede ettertrykkelig gjort det klart at avisen han jobber i er frittalende. Ingen av respondentene opplever at «trusselen» angår dem selv personlig i særlig stor grad. Ingen av dem har fått kjenne noe på kroppen. Ivan har opplevd forsøk på bestikkelser, Sergei kjenner til at det har fantes «misnøye» i høyere kretser uten at han har følt seg utrygg av den grunn. Hva angår hans og de øvriges inntrykk av situasjonen mer generelt, vil denne bli omtalt under kommende punkt.

5.4 Sosialt

Fra det personlige har perspektivet endret seg ut i det redaksjonelle, og videre vil det bli sett nærmere på hvordan intervjuobjektene vurderer sin arbeidssituasjon i en større kontekst. Hvilket inntrykk har intervjuobjektene av situasjonen i andre medier? Hvordan opplever de publikum? Har de inntrykk av at folk stoler på mediene? Intervjuobjektene har snakket en del om erfaringen av at noen temaer kan være «risikofylte», men hva menes egentlig med dette? Finnes det et sikkernett for

russiske journalister? Disse overordnede spørsmålene utgjør bakgrunn for hver sin del av den videre analysen.

Sensur og selvsensur generelt

Sergei ble altså først noe fornærmet når han ble spurt om tabu, men når han får tenkt seg noe om uttaler han seg på mer generelt grunnlag: «Det er generelt vanlig. Og det er en kjent sak. For eksempel får ikke opposisjonen slippe til på fjernsynet. Der er det generelt... Sensur. Informasjonen går gjennom et filter. Her hos oss har vi ingen form for svarteliste, ingenting i den retningen.» Han understreker altså at det ikke finnes tabuer på hans egen arbeidsplass, men mener det «generelt sett er vanlig.»

Irina har vanskelig for å peke ut konkrete eksempler på sensur, men hun er ikke i tvil om at det er utbredt: «Jeg forstår selvsagt at det er et press. Du føler det. Du ser det. Du forstår det. Men ofte forstår du det som om det kommer ingensteds fra. Det er noe i luften, og du forstår det som en form for sensur». Dette «noe i luften» er altså det nærmeste Irina kommer en definisjon av de forsøk på føringer som hun erfarer. I tillegg opplever hun privatlivet til statsministeren og presidenten som generelle tabu, og det så sterkt at hun opplever det som en etablert norm. Ana deler ikke den forståelsen: «Offisielt finnes det ikke tabubelagte tema i prinsippet». Hun er nøye med å påpeke at det også eksisterer uavhengig presse: «Vi har også Novaja Gazeta... Man kunne ønske at de hadde mange lesere, men det har de ikke».

Ivan sier at det finnes temaer som «aldri i verden hadde blitt offentliggjort i andre aviser» enn den han selv jobber for. Det er imidlertid viktig å merke seg at han *ikke* sier *alle* andre aviser. Med andre ord finnes det andre aviser hvor enkelte tema ikke ville blitt omtalt. For ham synes det åpenbart at det eksisterer en sensur som utøves som en redaksjonell linje i «andre aviser», men han er klar på at dette ikke gjelder hans avis. Ivan opplever at viktighetens av hans arbeid styrkes av vissheten om at han er en del av en minoritet: «Vi har ikke så mange uavhengige aviser. Vi har generelt ikke så mye uavhengig media. Alle TV-kanalene er eid av myndighetene, mange føderale aviser det samme. Og jeg nevner ikke regionale aviser engang, for de er totalt kontrollert av lokale myndigheter. Vi har bare noen få kilder til uavhengig informasjon, og det er Novaja Gazeta, Kommersant, og Vedomosti», hevder han.

Ifølge Ana er russisk TV fullstendig sensurert «fordi vi har ikke noen public broadcasting eller noe i den duren». Hun hevder opposisjonen kun slippes til på fjernsynet om den kan stilles i et dårlig lys,

og at det er et glansbilde som presenteres: «Putin er rundt om kring og hjelper folk, og Medvedev er rundt omkring og hjelper folk», sier hun og trekker frem et nåtidig eksempel: «Etter bombeangrepet på Domodedovo var det ikke måte på hvor stor innsats som skulle gjøres med sikkerheten på flyplassen. Metalldetektorer opp og i mente ... men ingenting har skjedd.»

Irina forteller at profilen til avisen hun jobber for er å forsøke å fortelle sannheten, og legger til: «Det burde være profilen til enhver avis, men dessverre synes det for meg som om den er nokså unik hva angår å fortelle sannheten i det moderne russiske samfunnet». Hun vil ikke navngi de avisene hun her kritiserer, men lar det klart skinne igjennom at det gjelder de aller fleste andre aviser, ettersom hennes er *nokså unik*.

«Man sier at sensur er så utbredt i Russland, men jeg er ikke helt enig. Kontroversielle bøker publiseres, vi har internett. Men det er et annet spørsmål i hvor stor grad det som faktisk publiseres har noen nytte for seg». Ana mener det ikke handler om at tema er tabu, men at man generelt skyr *alvor*: «All politisk ideologi bygges rundt at det hos folket ikke er en interesse for slike ... Se for eksempel på fjernsynet. Alvorlige tema tas opp, men i humoristiske former. Folket skal først og fremst underholdes og for samfunnet er det et stort problem.» Også Sergei er klar i sin oppfattelse av fjernsynet: «Særlig siden fjernsynet vårt er så elendig, jeg sier det rett ut, er folk sultne på informasjon. De trenger den. Og det gir arbeidet vårt mening.» Ana og Sergeis beskrivelse av fjernsynet går igjen hos teoretikere på området. Som omtalt under punkt 1.1.2 beskriver ekspertpanelet til Korkonosenko & Ruschin (2011) russisk fjernsyn generelt som sensasjonspresse, mens John A. Dunn (Beumers et al., 2009) beskriver hvordan avpolitiseringen som har foregått siden 2000 har banet vei for hovedfokus på underholdning. Ana er imidlertid langt fra overbevist om at folk etterspør endring i særlig grad. Hun gir dermed liten støtte til Sergeis opplevelse av at «folk er sultne på informasjon»: «Om det fantes en alternativ kanal er det ikke sikkert folk ville sett på den. Folk vil kanskje heller se på den kanalen som tegner et bilde av at alt er bra.»

Folks tiltro til mediene

Irina oppfatter det slik at «avsløringer» i mediene ofte har tvilsomme motiver: «Det er vanskelig å påvise at det er noen tema som er tabu. Men et annet problem er hvorfor ting publiseres, hvilken nytte folk har av å få vite om millionene til Abramovitsj ... Det er få stimuli for journalister til å ta opp potensielt viktige ting fordi det rett og slett får svært lite reaksjoner.» Ifølge hennes vurdering er det gir det liten respons om man publiserer «potensielt viktige ting», noe hun mener gjør at

journalister i liten grad er motiverte til å gjøre det. Altså mener hun at den potensielle motivasjonen bak det å bedrive idealjournalistikk for mange forsvinner i en manglende gjennomslagskraft.

Irina er langt fra alene om å mistenke tvilsomme motiver: I spørreundersøkelser rangeres journalist stadig som et av de yrkene som er offer for aller mest mistro fra folk (Pasti, 2007). Siden slutten av åttitallet har folks tiltro til sosiale institusjoner, og deriblant mediene, vært dalene (Pietilainen et al., 2010:52). Delvis er dette nok bunnet i den historiske arven fra Sovjet, men det er åpenbart at også dagens situasjon spiller en rolle. Det er fortsatt med god grunn folk spør seg om «hvorfors», når avsløringer kommer opp. Samtidig som korrupsjon er svært utbredt (Pasti, 2007), så til de grader at det er et problem for enhver redaksjon (Zassoursky, 2004:93), benyttes også korrupsjonsanklager som et middel for å undergrave journalisters troverdighet.

Ivan er tydelig på at han opplever sitt journalistiske virke som viktig for samfunnet, og at det er en klar motivasjon for hans del. Samtidig er han usikker på den umiddelbare effekten: «Det er ikke nødvendigvis slik at samfunnet forstår viktigheten av det vi gjør. Men jeg kjenner meg ganske sikker på at folk flest i stadig større grad involverer seg i arbeidet vi gjør og sosiale fenomener generelt.»

Ivan mener å spore en positiv utvikling og utdyper: «Samfunnet har blitt mer sosialt og politisk ansvarlig bare de siste årene. Russernes liv har blitt verre, og folk vil vite hvorfor.» Han mener dette gjør at de i større grad oppsøker nye kilder til informasjon og potensielt får øyene opp for aviser som hans egen: «Om de leser at par aviser så er det ikke lengre tilfreds med det som vises på TV. De vil ha uavhengig informasjon. Derfor forstår man at arbeidet man gjør blir viktigere dag for dag, og at folk bryr seg mer om det». Dette at han oppfatter et økt behov hos folket som tegn på at arbeidet blir viktigere sier også noe om hans vurdering av journalistikkens oppgave. Det han her beskriver er en situasjon hvor folket i økende grad tar sitt ansvar i forhold til en eventuell samfunnskontrakt, og at det fungerer som en oppmuntring for journalister til å gjøre det samme.

Nettopp dette med at folk «utmerket godt skiller sannhet fra løgn», som både Ivan og Sergei hevder når det er snakk om deres motivasjon for sitt yrke, har klangbunn i «Journalism as prostitution» (Roudakova, 2009), og hos Arutunyan (2009). De hevder folk har enorm mistro til mediene ut fra et inntrykk av at det som publiseres er ment å skulle gagne noens politiske eller økonomiske interesser. Samtidig forteller Ivan og Sergei om et folk med forventninger om noe bedre, noe sant. Det skiller seg fra det Roman Shleinov (2008) hevdet (som nevnt i kapittel 2) om at folket ikke stiller noen krav. Det trenger dog ikke å være noen motsetning, men kan like gjerne bero på hva

man mener med «folk». Shleinov snakker åpenbart om «folk generelt», mens Ivan og Sergei svært sannsynlig snakker om «sine lesere», eller «lesere av den type aviser de jobber for». Særlig i lys av reaksjonene på Duma-valget i desember 2011 hvor vi var vitne til de største demonstrasjonene i russiske gater siden Sovjets fall, er det åpenbart at informantenes resepsjon av sin samtid medfører en viss grad av riktighet.

Er det grunn til å føle frykt?

Slik Ada ser det er den største trusselen for russiske journalister iboende i dem selv, i form av selvsensur av for represalier: «Journalistene bedriver en selvsensur som er langt utover et forsvar mot det reelle trusselbildet. Man tror at om man skriver sånn og sånn så vil man bli banket opp og så videre, mens andre skriver både det ene og det andre uten å bli banket opp», sier hun. Det synes kanskje nærliggende å si at Ivan og Sergei er «beviser» på at det hun sier stemmer. Men begge har opplevd at kolleger med nokså lik journalistisk praksis som dem selv har blitt banket opp og drept. Således er nok Ivan og Sergei snarere i særklasse. Aleksei og Irina, derimot, vil bedre passe inn i en slik kategori. Det Ada sier er nemlig ikke at det finnes et fravær av trusler. Men hun sier at mange journalister unngår også temaer som *ikke* innebærer noen trussel, altså bedriver en ubegrunnet selvsensur eller en selvsensur begrunnet i overbevisninger som ikke står i stil med det hun erfarer som trusselbildet. Aleksei og Irina opererer begge innen en form for «trygg» sfære gjennom ikke å strebe etter å være først med det siste fra Tsjetsjenia, for å sette det på spissen, så for dem vil ikke en trusselvurdering være like aktuell. Ifølge Ada er det imidlertid utbredt at «det oppstår et bilde i journalistenes sinn av at de ikke kan skrive om Tsjetsjenia fordi det er farlig, at de ikke kan skrive om millionærer, fordi det er farlig osv. Og det bildet er i seg selv farlig», poengterer hun. Hun peker altså på et klima hvor farlige tema unngås av en ofte ubegrunnet frykt, noe som fører til en videreføring av en ond sirkel i form av at «frykten» opprettholdes nokså motstandsløst.

Likevel opplever samtlige informanter at situasjonen generelt innebærer en reell grunn til frykt hos mange journalister. Aleksei ser ikke for seg at han selv skal få problemer med mindre han bryter loven og «oppfordrer til opprør eller lignende», men likevel er hans inntrykk av situasjonen for mediene generelt at det finnes en del man lett kan «identifisere som åpenbare hindre for journalisters arbeid», som at «mange journalister risikerer å bli angrepet. Mange journalister har blitt banket opp av uidentifiserte kriminelle, og vi har ikke sett særlig stor fremgang i etterforskningene». Dette er noe de internasjonale interesseorganisasjonene trekker frem i sine rapporter.

Et annet faktum Aleksei opplever som en trussel mot ytringsfriheten i russisk massemedia er at «mange aviser og TV-kanaler, spesielt de som er eid av forretningsfolk, har tette bånd med myndighetene». Han mener dette er særlig ille utenfor de store byene: «Regional presse er totalt avhengig av lokale myndigheter, og journalister som jobber der vil ikke engang forsøke på å kritisere myndighetene. Det vil være alt for risikofylt. Det kan bli banket opp ...» På spørsmål om han har erfart noen utvikling på dette området i løpet av sin karriere, svarer han nokså lakonisk: «Jeg forsøker å huske straffelovens paragraf 144: Å hindre journalisters arbeid er forbudt. Loven foreligger».

Dette at betingelsene er ulike for sentral og regional presse, altså presse i Moskva og St. Petersburg og pressen i det øvrige Russland, er noe flere av intervjuobjektene trekker frem. Sergei mener at man i vesten har et alt for negativt bilde av hvordan situasjonen faktisk er. Han opplever at «tilstanden til ytringsfriheten i Moskva og på føderalt nivå er mye bedre enn man tror, enn hva organisasjoner som for eksempel Freedom House hevder». Freedom House har sin base i USA, og er med andre ord en vestlig organisasjon. De har pr. desember 2011 rangert russisk presse som «not free», med i alt 81 av i alt hundre poeng på en skala hvor alt over 61 defineres som «not free». (Freedomhouse, 2011). Det synes gjennomgående viktig for Sergei å presisere de positive sidene ved situasjonen. Det han opplever som uriktig er det generelle ved en konklusjon om hvorvidt mediene er frie eller ei. Han opplever at den ikke blir riktig når det faktisk eksisterer frie, kritiske stemmer. Kanskje blir dette ekstra viktig for han å presisere i møte med en forsker fra et vestlig, i dette tilfellet norsk, universitet. Likevel er han enig i konklusjonen hva angår den generelle situasjonen for «resten av landet»: «Om det er det man snakker om ... Da er situasjonen mye verre. I små byer er presset mot journalistene gjerne større. Men heldigvis finnes det modige folk som ikke er redde og som ikke gir opp». Her viser han til en viktig forskjell. I St. Petersburg og Moskva eksisterer det frittalende medier som ikke nødvendigvis er under konstant press, mens det i landet for øvrig eksisterer noen «modige folk som heldigvis ikke gir opp», i form av journalister som tar store risikoer gjennom sitt virke.

Dette er også Ivans inntrykk: «Det er veldig risikofylt for lokale journalister å fortelle sannheten. Her i Moskva føler vi oss litt tryggere, fordi vi er en stor avis og vi har mange støttespillere. Men i regionene er det mye vanskeligere, for det er ingen der som kan beskytte de lokale journalistene. De blir ofte banket opp.» Sergei er igjen opptatt av det positive, som at det finnes journalister som tar for seg risikofylte tema, mens Ivan opplever situasjonen som «svært trist», ettersom mange blir banket opp. Dette er imidlertid ikke to ulike beskrivelser av virkeligheten, men to ulike måter å tolke en felles erfaring på.

Intervjuobjektene oppfatter at arbeidet er risikofylt for andre journalister, men ikke for dem selv. Kanskje er dette naivitet. Kanskje er det en overlevelsesstrategi: Om de skulle gått rundt og ventet på represalier ville de kanskje ikke kunnet fortsette. Dette kanskje med unntak av Ivan. Han har opplevd at flere kolleger har blitt drept og banket opp. Men det at han ikke anser den potensielle trusselen for ham personlig som særlig reell, kan være et bevisst valg. Kanskje velger han altså aktivt ikke å være redd som en overlevelsesstrategi.

Er det hjelp å få?

Samtlige respondenter er klare på at man som journalist i Russland løper en risiko, selv om de altså ikke personlig føler seg direkte truet. Likevel varierer kjennskapen til de ulike organisasjonene, hvor journalister kan søke støtte og hjelp, i stor grad.

Ivan forteller: «Ja, det finnes noen organisasjoner i Russland. Du har sikkert hørt om dem. For eksempel er det Glasnost Defence Foundation ... De beskytter journalister og hovedsakelig journalister i regionene.» Han beskriver dette arbeidet som veldig viktig fordi «det er den eneste innflytelsesrike organisasjonen som kan hjelpe dem om de får problemer. Og de mottar mange henvendelser fra journalister som spør om beskyttelse». Han vet altså at det eksisterer hjelpeorganisasjoner, samtidig som han ikke anser dem som beregnet på, eller nødvendige for, ham selv: «Det finnes også andre organisasjoner, men om jeg selv skulle få problemer tror jeg nok min arbeidsgiver ville vært den viktigste kilden til beskyttelse.»

Også for Irina er det arbeidsgiveren som primært oppleves som en mulig hjelpende hånd: «Det finnes og det finnes ikke» et sikkerhetsnett for journalister, mener hun: «For på den ene siden har du loven, og på den andre siden har du ingen lov. Så det avhenger av situasjonen. Men selvsagt, skulle jeg føle noe press fra noen jeg har omtalt ville jeg tatt kontakt med redaktøren og fortalt ham om situasjonen». Hun føler dermed at det først og fremst er fra sin egen redaksjon hun kan søke hjelp. «Men du kan aldri beskyttes mot en eller annen med pistol som skyter mot deg. Den eneste beskyttelsen er generell samfunnsendring slik at folk ble mindre aggressive og ikke ville drepe på grunn av ord». For henne er det altså en tendens i samfunnet som skaper en potensiell risiko for journalister, en tendens som må endres. Irina er inne på noe svært viktig når hun sier at «du kan aldri beskyttes mot en eller annen med pistol som skyter mot deg.» Russland er på mange måter et farlig samfunn generelt, ikke bare for journalister, med mye kriminalitet og sosial nød. For Eva synes det dessuten som et viktig poeng «å fokusere på samfunnet, å oppdra borgerne til å være mer kritiske».

Hun etterlyser med andre ord ikke bare en holdningsendring, men peker på at mediekonsumentene må ta sitt ansvar som borgere ovenfor media. Med henblikk på mediens samfunnskontrakt slik denne defineres i kapittel 2 er dette et sentralt poeng.

Det tilsynelatende selvmotsigende i at man både *har* og *ikke har* en lov som beskytter journalistene forklarer Irina som et gammelt system som sannsynligvis alltid har eksistert i Russland: «Lovene er strenge men det finnes alltid måter å omgå dem på. De er for en stor del til for å beskytte staten og ikke for å beskytte mennesker. Folk føler det som om staten er mot dem og ikke for dem.» Irina mener dette skaper et klima hvor folk benytter alle mulige sjanser de kan få til å utnytte staten: «Om det for eksempel var en måte å stjele noe fra staten på, så ville du gjort det, og du ville gjort det uten å føle deg som en kriminell. Men du ville aldri tatt en annen persons lommebok». Du behandler staten slik den behandler deg, mener hun. «Det var en kort periode under Gorbatsjov, og jeg husker denne perioden svært godt – nå for tiden er det mange som hevder det var forferdelig, at vi ikke hadde noe mat og at folk var misfornøyde, og det er for så vidt sant, men det var noe annet. Man lever ikke av brød alene. Det fantes noe annet. Noe i luften. De mellommenneskelige relasjonene var annerledes.» Irina mener folk på den tiden følte stolthet for landet sitt på en god måte, ikke «fordi det var grusomt og fryktet slik mange russere brasket seg med. Nei, det var en annen type stolthet. En stolthet over at landet ditt gav frihet.» Hennes inntrykk er at man i dag er tilbake der det som verdsettes mest er en sterk leder, fremfor en som gir frihet. Dette er hennes forklaring på hvorfor det ikke eksisterer trygge nok rammer for uavhengig journalistikk.

Eva arbeider for nettopp en organisasjon som arbeider for å øke tryggheten. Når hun får spørsmål om hun har inntrykk av at myndighetene setter pris på det arbeidet hun og hennes kolleger utfører, roper hun ironisk til en kollega som passerer kontoret: «Hva sier du, setter Kreml pris på oss?». Kollegaen fortsetter leende bortover korridoren. Eva svarer: «Jeg tror myndighetene forstår at det er nødvendig med organisasjoner som vår. Og vår forrige direktør er jo nå rådgiver for Medvedev på menneskerettighetsspørsmål. Så jeg tror ja: Vi trenger russiske organisasjoner på området, men å si at vi er direkte velkomne ...» Hun erfarer det slik at det eksisterer et ønske fra myndighetene om at organisasjoner som hennes skal finnes, men opplever ikke at deres aktivitet er direkte velkommen. Sheftelevich (2009) beskriver, som nevnt i kapittel 3, det russiske medielovverket er ufullstendig mer et slags demokratiemblem en lovtekst som søker å sikre journalistisk frihet. Det kan synes som om Evas erfaring er nokså tett i tråd med Sheftelevich sin tolkning av situasjonen ut fra sin finlesning av lovverket.

Ana erfarer en litt annen virkelighet. Hun anser det slik at det finnes støttespillere for journalistene,

men at kommunikasjonen mellom potensielle støttespillere og journalistene er for dårlig: «I det siste har det vært mange tilfeller av at journalister ikke vet å benytte seg av lovverket. Journalister er ikke jurister. Særlig på lokalt nivå ser vi ofte av myndighetene tar styring over redaksjonene i stor grad på måter som er ulovlige.» Hun mener mange journalister også vegrer seg for å søke hjelp fordi de tror problemene vil forsvinne om de bare ligger lavt, i stedet for å be om hjelp til å «løse konflikter på lovlig måte». For henne er altså frykten for å be om hjelp i stor grad ubegrunnet og basert på manglende kunnskap om sine faktiske rettigheter.

Hvorfor er den uavhengige pressen på marginal?

«Jeg syns situasjonen er veldig trist. Om vi snakker for pressen generelt så er det kun noen få byer hvor det finnes uavhengige aviser», sier Ivan. Han mener grunnen til at det er så få uavhengige aviser er mangelen på privat satsning innen media:

Ingen forretningsmenn vil satse på media om de skjønner at det er veldig farlig for deres øvrige forretninger om de kjøper en avis og avisen er uavhengig på den måten at den forteller sannheten og skriver om politisk sett viktige temaer. På den andre siden er medieindustrien ikke særlig godt utviklet i Russland, og er dermed ikke særlig inntektsbringende.

Ivan peker her på to tilsynelatende ulike faktorer: For det første erfarer han at måten et mediebudskap tolkes som partisk informasjon til det beste for bakmenn med ønske om politisk eller økonomisk gevinst. For det andre opplever han at medieindustrien er for dårlig utviklet til at det i særlig grad vil bli snakk om noen stor økonomisk fortjeneste. Imidlertid har disse to årsakene potensielt noe tilfelles i form av at manglende tilrettelegging for inntektsbringende mediebedrifter gjør at det er desto større grunn til å anta at eventuelle investeringer vil være politisk motivert: «Størstedelen av media som er kontrollert av forretningsmenn, som altså er private, er bare prestisjeprosjekter for dem», hevder Ivan. Han mener de bruker dem bare som imagebyggere, og understreker at det kun er noen få aviser som gir eierne profitt. «Det er et stort problem. Om media hadde vært inntektsbringende ville vi hatt flere aviser, flere private aviser. Men sånn er det ikke, og det er derfor forretningsmenn ikke vil investere i aviser.» Ivan vil ikke gå nærmere inn på hvorfor det er slik, annet enn at det «selvsagt er politisk».

Både Zassoursky (2009) og Hutchings og Rulyova (2010) trekker frem internett som den store utfordreren hva angår både russiske myndigheters kontroll over mediene og andre interessenters påvirkning. Også for vår Ivan synes det åpenbart at noe er i gjære: «Jeg tror at noe allerede har endret seg med internett. Internett er veldig viktig i Russland fordi det i dag er den eneste plattformen,

dessuten en enorm plattform, som tillater hvem som helst å skrive om hva som helst, å uttrykke sine tanker uten å være redd for konsekvensene». Ivan tar det for gitt at «hvem som helst» kan uttale seg fritt på nettet. Han opplever altså ingen form for direkte sensur, men forteller at bloggere har blitt saksøkt av myndighetene og er seg bevisst at også ytringer som publiseres på internett kan gi konsekvenser. Dette kan virke som en selvmotsigelse, men for eksempel er ekstremistiske holdninger forbudt ved lov og vil potensielt være straffbare, men det eksisterer ingen brannmur som hindrer deg fra å publisere dine ytringer. Internett er den viktigste plattformen for frie uttringer, mener han: «Og dag for dag, år for år, ser jeg at det den nye generasjon som bruker internett er i ferd med å bli en utfordring for offisiell media og for myndighetene. Fordi de ikke vet hva de skal gjøre med dem». For ham representerer altså internett et potensielt problem for myndighetene som myndighetene ikke *vet hva de skal gjøre med*: «En ting er gamle folk på landsbygda. De har bare en TV-kanal og aner ikke hva som skjer rundt omkring i verden. Men det er vanskelig å takle de unge som så godt som bor på internett for de har mulighet til å hente informasjon fra ulike kilder. I Russland, utenfor Russland – fra hvor som helst.» At folk på landsbygda har bare en TV-kanal er selvsagt å sette det på spissen, men poenget synes nokså klart: Nasjonalt fjernsyn presenterer ikke «ulike kilder» fra «hvor som helst». Han mener internett vil tvinge frem en endring: «De nye generasjonene vokser opp med internett. Noe vil måtte endre seg etter hvert som de blir fler og fler». Ivan anser internett som det primære håpet for en bedring av kårerne for uavhengig journalistikk, ut fra en ide om at løsningen ligger i økt kunnskap hos folk.

Oppsummering

I dette kapittelet har det kommet frem at journalistene erfarer at de står fritt til å foreta egne journalistiske valg basert på profesjonsmoralske vurderinger, og at de ikke erfarer at de utsettes for innblanding fra redaksjonelt hold utover hva som er vanlig, all den tid de ikke er sine egne redaktører. De erfarer heller ikke at eierne blander seg inn i den redaksjonelle linjen. Selv om de ikke anser konkrete tema som tabu, oppgir de at de ofte må ta vurderinger om hvorvidt de skal omtale noe ut fra en potensiell «risiko» dette vil kunne medføre. Dette risikobildet beskrives som potensielle represalier fra myndigheter eller fra kriminelle hvis agenda de aktuelle avsløringene ikke vil gagne.

Noe av det som synes påfallende i informantenes vurdering av risiko både for egen del og hva angår personer de selv omtaler, er at de vurderer den som generelt sett stor, mens de vurderer den som liten hva angår dem personlig. Tatt i betraktning at det fra diverse interesseorganisasjoner kan vises

til svært mange konkrete tilfeller av represalier, samt at flere av intervjuobjektene har erfart at kolleger har blitt drept eller banket opp, synes åpenbart at journalistene har all grunn til å være seg en potensiell risiko bevisst, samtidig er det kanskje en potensiell overlevelsesstrategi i det å tenke at det for deres egen del ikke er like risikabelt.

Samtidig som informantenes erfaringer støtter teoretikernes utsagn om at tiltroen til mediene generelt er lav, opplever informantene sine egne medier som unntak fra denne og hevder publikumet «utmerket skiller sannhet fra løgn». I denne overbevisningen ligger også mye av det de ser som sin oppgave: Nemlig å tilby folket en kilde til upartisk og sann informasjon. Å presentere virkeligheten uten annet filter enn det de selv pålegger seg ut fra profesjonsmorsalsk fundamenterte prioriteringer. De opplever at det er deres oppdrag å fylle en rolle som formidler av sannheter de erfarer de fleste andre medier ikke presenterer.

Hva angår sensur for øvrig er det et klart inntrykk hos intervjuobjektene at det er utbredt, og journalistene fremholder mediene de selv arbeider for som sjeldne unntak. Det er et samlet inntrykk at TV er gjennomkontrollert fra statlig hold.

Årsaken til den utbredte sensuren i andre medier oppfatter de i stor grad å være at markedsforholdene i liten grad gjør det interessant for potensielle eiere å investere i media av rent økonomiske årsaker. Snarere er det slik at det blir interessant å eie media ut fra en potensiell politisk gevinst som må veie opp for et økonomisk tap.

Både av intervjuobjekter og teoretikere på området trekkes internett og det faktum at det ikke er direkte sensur eller begrensninger tilknyttet bruk av internett som en klar fremdrift for endringer. Det trekkes også frem at økt internettbruk, og den kilde til variert informasjon som internett tilbyr, har bragt positive konsekvenser av i form av en økt samfunnsbevissthet hos den yngre generasjon.

6 Avslutning

Problemstillingen ble innledningsvis definert som tredelt: Første del består av en journalistikkteoretisk analyse av hva som menes med journalistikk og uavhengig journalistikk. Andre del er en samtidshistorisk utforskning av den russiske journalistikken. Tredje del er en kvalitativ, intervjubasert analyse av hvordan arbeidssituasjonen er for journalister i uavhengige russiske medier, med utgangspunkt i intervjuer med journalister og medieanalytikere. Spesielt ble det trukket at det skulle fokuseres på hvilke utfordringer uavhengig journalistikk i Russland i dag står ovenfor, med utgangspunkt i den diskusjonen rundt uavhengig journalistikk som har blitt gjort i kapittel 2. I denne avslutningen skal det forsøkes å oppsummere noen av de betraktninger som har vokst frem i de forutgående kapitlene.

I utgangen av kapittel 2 ble særlig ett spørsmål skilt ut for videre diskusjon, og i utgangen av kapittel 3 ble dette videreført som en mulig hypotese: Skal man være uavhengig må man også ha et bevisst forhold til potensiell påvirkning man utsettes for. Russiske journalister må dermed ha et mer bevisst forhold til de etiske retningslinjer som stilles til uavhengig journalistikk enn sine vestlige kolleger, ettersom de opererer i et miljø hvor deres journalistgjerning blir forsøkt manipulert fra en rekke ulike hold.

Langt på vei kan man hevde at det er nettopp dette som utgjør den sentrale utfordringen for uavhengig journalistikk i Russland. Samtidig er det, som det fremgår i kapittel 3 og 5, snakk om svært komplekse utfordringer, ettersom en stor del av påvirkningen skjer via mer og mindre uklare trusler mot journalistenes trygghet.

Risikoen har blitt gjort rede for som potensielle (voldelige) represalier bunnset i et noe uklart, kontekstavhengig, trusselbilde. Men både teoretikere og intervjuobjektene hevder at selvsensur er utbredt i større grad enn hva det egentlig er grunn til slik *de* vurderer risikoen. Dette innebærer at de mener det foregår en overvurdering av trusselbildet, som gjør at journalister bedriver selvsensur i en mye større skala enn hva det er grunn til, slik at selvsensuren utføres på grunnlag av et slags «worst case scenario», basert på fordommer og antakelser snarere enn erfaringer.

Det er dog ikke vanskelig å se at et reelt trusselbilde også eksisterer, og man skal vokte seg vel for å bagatellisere det. Nettopp det at dette «noe i luften», slik Irina formulerte det, fører til at journalistene sensurerer seg selv, må da også antas å være hensikten til de som utfører handlingene

som gir opphav til denne frykten. Som med alle former for terror, er hensikten med å opprettholde forestillingen om et slikt trusselbilde å kontrollere mennesker med frykt, snarere enn ved hjelp av vold og makt. I så måte stikker de problematiske kårene for russiske journalistikk langt dypere enn de enkelte angrepene mot enkeltjournalister. Et bidrag til å kunne endre dette «noe» i luften vil det likevel ligge i en økt kjennskap om det journalistiske feltet og journalistenes rettigheter – også blant journalistene selv. Videre følger derfor forslag til tema for videre forskning på området.

I *Journalistikkens vekst - og fall?* (2011) etterlyser Bjerke større grad av profesjonskritikk og foreslår for eksempel at utdanningen legges om for i større grad å sikre profesjonskritiske journalister. For russiske journalister som søker å bedrive uavhengig journalistikk skorter det ikke nødvendigvis på profesjonskritikk: Deres arbeid er på sett og vis en opposisjon mot den ledende definisjonen av hva den journalistiske profesjon bør innebære. Men hvordan fokuseres det på profesjon, profesjonsmoral og profesjonskritikk i utdanningen? Det kunne vært svært interessant å sett en komparativ studie av dette temaet.

Selv om flere av informantene oppgir det å se resultater av sitt arbeid som en stor kilde til motivasjon, forteller de også at de erfarer en manglende interesse og sosial bevissthet hos folket. Med dette som basis kunne det vært interessant å se en enda mer inngående og renskåren studie av motivasjonen for deres arbeid. Særlig er det interessant hvordan informantene beskriver en «viktighet» i det de gjør, samtidig som de i stor grad opplever at folk ikke bryr seg. Denne viktigheten synes i stor grad bunnet i et håp om snarlig endring, og inntrykk av at en slik endring er innen rekkevidde. Dette forteller om en måte å se sitt samfunnsoppdrag på som særdeles sterkt. Men dersom journalister i stor grad er pådrivere for endring får det kanskje fort en ettersmak av aktivisme fremfor uavhengig journalistikk. Hvor går grensen?

Russland er Norges naboland, og det synes å eksistere svært mange fordommer mot vår store nabo i øst her til lands. Hvordan mediedekningen av russiske forhold er i norsk media er i så måte et interessant spørsmål. Hvordan bidrar den til utforskning av fordommer?

Sensur er et begrep som har blitt noe diskutert i denne oppgaven, men det er mye som synes noe uklart rundt hva dette begrepet egentlig betegner. Kaarle Nordenstreng problematiserer begrepet noe, som omtalt i kapittel 2. Men særlig i møte med russisk kontekst er dette et begrep hvis konnotasjoner er langt fra klare. Blant andre har Jukka Pietiläinen ved Universitetet i Helsinki og Nordenstreng har gjort studier på dette, men det er allikevel langt fra ferdig utforsket felt. Det hadde

vært svært interessant med en studie av hvordan journalister i det for en stor del statsstyrte russiske fjernsynet relaterer til dette begrepet, samt å sette dette opp mot grensene norske journalister beveger seg innenfor, slik de er definert av lovverket og PFU. For som bestyreren av vaskeriet i forordet så korrekt påpekte, finnes det en rekke begrensninger for hva vi i Norge har lov til å foreta oss. Selv om norske journalister ser på seg selv som frie, betyr ikke det nødvendigvis at andre lands journalister vil se situasjonen på samme måte.

7 Litteratur

- Abdullaev, Nabo (2006) Metals oligarch buys up daily newspaper. *St. Peterburg Times*.
- Arutunyan, Anna (2009) *The media in Russia*, Maidenhead, Open University Press.
- Beumers, Birgit, Hutchings, Stephen og Rulyova, Natalia (2009) *The Post-Soviet Russian media: conflicting signals*, London, Routledge.
- Bjerke, Paul (2009) Refleks eller refleksjon?: en sosiologisk analyse av journalistisk profesjonsmoral. Oslo, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Bjerke, Paul (2011) *Journalistikkens vekst- og fall?: om journalistisk profesjonsmakt*, Kristiansand, IJ-forl.
- Brants, Kees, Hermes, Joke og Zoonen, Liesbet van (1998) *The Media in question: popular cultures and public interests*, London, Sage.
- Brecht, Bertolt og Berg, Øyvind (2003) *Det gode menneske fra Sezuan*, [Oslo], Oslo nye teater.
- Brown, Archie (2001) *Contemporary Russian politics: a reader*, Oxford, Oxford University Press.
- Cozens, Claire (2004) Inquiry urged into 'poisonin' of Russian journalist. *The Guardian*.
- CPJ (2009) Anatomy of Injustice - The unsolved killings of journalists in Russia. New York, Committee to Protect Journalistst.
- CPJ (2011) "887 Journalists Killed since 1992". Committee to Protect Journalists.
- de Smaele, Hedwig (1999) The Applicability of Western Media Models on the Russian Media System. *European Journal of Communication*, 14, 173-189.
- Dobek-Ostrowska, Bogusława (2007) Comparative media systems: European and global perspectives. Budapest, Central European University Press.
- Dyrnes, Steinar (2012) Putin til redaktør: - Du heller diaré over hele meg. *Aftenposten.no*. Oslo, Aftenposten.
- Edvardsen, Terje Steen og Petersson, Olof (1994) *Media og samfunnsstyring*, Bergen, Fagbokforlaget.
- Eide, Martin (2011) *Hva er journalistikk*, Oslo, Universitetsforl.
- EthicNet (2011) Code of Professional Ethics of Russian Journalist. Department of Journalism and Mass Communication, University of Tampere, Finland.
- Freedomhouse (2011) Russia (2011).
- Gehlbach, Scott (2010) Reflections on Putin and the Media *Post-Soviet Affairs*, 26, 77-87.
- Gentikow, Barbara (2005) *Hvordan utforsker man medieerfaringer?: kvalitativ metode*, Kristiansand, IJ-forl.

- Gerasimov, Gennadi (1998) *Russia's Media Revolution: From Party Control to Money Control. Analysis from the East-West Center*, 37, 1-8.
- Grimen, Harald (2008) Profesjon og profesjonsmoral. *Profesjonsstudier*. Oslo, Universitetsforl.
- Gripsrud, Jostein (2007) *Mediekultur, mediesamfunn*, Oslo, Universitetsforl.
- Grønmo, Sigmund (2004) *Samfunnsvitenskapelige metoder*, Bergen, Fagbokforl.
- Hallin, Daniel C. og Mancini, Paolo (2004) *Comparing media systems: three models of media and politics*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Hutchings, Stephen og Rulyova, Natalia (2009) *Television and culture in Putin's Russia: remote control*, London, Routledge.
- IFJ (2009) Partial justica report. Belgium, Aidan White, IFJ General Secretary.
- IWS (2010) Internet World Stats: Usage and Population Statistics, Europe. I Stats, Internet World (red.).
- Jones, Anthony (1992) Professionalization. I Lane, David (red.) *Russia in Flux. The Political and Social Consequences of Reform*. Hantz, Edward Elgar.
- Kanestrøm Trøite, Jenny (2011) Opposisjonen varsler nye demonstrasjoner i Russland. *NRK*.
- Kangaspuro, Markku (1999) *Russia: more different than most*, [Helsinki], Aleksanteri Institute.
- Kivinen, Markku (2002) *Progress and chaos: Russia as a challenge for sociological imagination*, Helsinki, Aleksanteri instituutti.
- Kjölstad, Henrik (2009) *White Russia: xenophobia, extreme nationalism and race radicalism as threats to society*, Stockholm, Totalförsvarets forskningsinstitut.
- Kjørup, Søren (1996) *Menneskevidenskabernes problemer og traditioner i humanioras videnskabsteori*, Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag.
- Koltsova, Olessia (2006) *News media and power in Russia*, London, Routledge.
- kommersant.ru (2012) O "kommersante".
- Korkonosenko, Sergey G. og Ruschin, Dmitry A. (2011) The Dynamics of The Influence of Russian Mass Media on Society and the Individual. In-depth Interviews with Media Experts. I von Feilitzen, Cecilia og Petrov, Peter (red.) *Use and Views of Media in Sweden & Russia: A Comparative Study in St. Petersburg & Stockholm*. 44 utg. Huddinge, Södertörns högskola.
- Kvale, Steinar, et al. (2009) *Det kvalitative forskningsintervju*, Oslo, Gyldendal akademisk.
- Laurén, Anna Lena (2011) En ny rysk politisk kultur i vardande? . *Hufvudstatsbladet*. Helsinki.
- McNair, Brian (1998) *The sociology of journalism*, London, Arnold.
- McQuail, Denis (2005) *McQuail's mass communication theory*, London, Sage.
- Nordenstreng, Kaarle (2007) Myths about press freedom. *Brazilian journalism research : journalism theory, research and criticism*, 3.

- Nordenstreng, Kaarle og Pietiläinen, Jukka (2010) Media as a Mirror of Change. I Huttunen, Tomi og Ylikangas, Mikko (red.) *Witnessing Change in Contemporary Russia* 38 utg. Helsinki, Helsinki yliopisto, Aleksanteri-instituutti.
- Novosti, RIA (2011) Experts disagree with Russia's press freedom ranking. *RIANovosti*. Moskva, RIA Novosti.
- Oates, Sarah (2006) *Television, democracy and elections in Russia*, London, Routledge.
- Pasti, Svetlana (2007) *The changing profession of a journalist in Russia*, Tampere :, Tampere University Press.
- Pasti, Svetlana (2010) A new generation of journalists. *Russian Mass Media and Changing Values*, 24, 57-75.
- Pietiläinen, J., Fomicheva, I. og Resnianskaia, L. (2010) Changing media use in Russia. *Russian Mass Media and Changing Values*, 24, 41-56.
- Pietiläinen, J & Strovsky, D (2010) Why Do Russians Support Censorship of the Media. *Russian Journal of Communication*, 3, 53-71.
- pressaudit.ru (2012) Register for sertifiserte utgaver. Det nasjonale sirkulasjonsbyrået.
- Ramnfjell, Geir (2011) Liker du reality-TV bedre enn valg? *Dagbladet*. Oslo, DB Medialab AS.
- Rasmussen, Terje (2004) *Mektig og aktverdig: betraktninger om journalistikkens legitimitet*, Kristiansand, IJ-forl.
- Roppen, Johann (2010) *Journalistikkens samfunnsoppdrag*, Kristiansand, IJ-forl.
- Rosenholm, Arja, Nordenstreng, Kaarle og Trubina, Elena (2010) *Russian mass media and changing values*, London ; New York, Routledge.
- Roudakova, Natalia (2009) Journalism as "Prostitution": Understanding Russia's Reactions to Anna Politkovskaya's Murder. *Political Communication*, 26, 412-429.
- RSF (2011) Countries under surveillance - Russia. Reporters Sans Frontiers.
- Røssland, Lars Arve (2007) *Media og det menneskelege: moralfilosofiske utgangspunkt for journalistisk etikk*, Oslo, Samlaget.
- Sakwa, Richard (2008) *Russian politics and society*, London, Routledge.
- Schudson, Michael (2003) *The sociology of news*, New York, Norton.
- Ševcova, L. F. (2007) *Russia: lost in transition : the Yeltsin and Putin legacies*, Washington D.C., Carnegie Endowment for International Peace.
- Sheftelevich, Yelena (2009) The State of Media Law in the Russian Federation: A Difficult Past, an interesting Present, an Uncertain Future. *Touro International Law Review*, 12, 88-106.
- Shleynov, Roman (2008) Rules of the game: if you're a Russian journalist, it's not criticising Kremlin that will get you into trouble - but challenging and exposing the system. *Index on*

- censorship*. London, Writers & Scholars International.
- Slettholm, Yngve (2010) *Lett å komme til orde, vanskelig å bli hørt - en moderne mediestøtte*, Oslo, Statens forvaltningstjeneste. Informasjonsforvaltning.
- Street, John (2001) *Mass media, politics and democracy*, Basingstoke, Palgrave.
- Thagaard, Tove (2009) *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode*, Bergen, Fagbokforl.
- Trenin, Dmitri (2007) *Getting Russia right*, Washington, DC, Carnegie Endowment for International Peace.
- Vartanova, E. og Smirnov, S. (2010) Contemporary structure of the Russian media industry. *Russian Mass Media and Changing Values*, 24, 21-40.
- Voltmer, Katrin (2006) *Mass media and political communication in new democracies*, London, Routledge.
- Weber, Max (1990) *Makt og byråkrati: essays om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier*, Oslo, Gyldendal.
- Zassoursky, Ivan (2004) *Media and power in post-Soviet Russia*, Armonk, N.Y., M.E. Sharpe.
- Zassoursky, Ivan (2009) Free to get rich and fool around. I Beumers, Birgit, Hutchings, Stephen og Rulyova, Natalia (red.) *The Post-Soviet Media, Conflicting signals*. London, Routledge.
- Østbye, Helge (2009) *Journalister og folk flest: syn på medier og journalistikk 1999-2009*, Bergen, Senteret.
- Østlyngen, Trine og Øvrebø, Turid (1999) *Journalistikk: metode og fag*, Oslo, Ad notam Gyldendal.

Intervjuguide

1. Personlig.

1.1 Fortell litt om deg selv. Hvor lenge har du jobbet i denne avisen?
Tell a little bit about yourself. How long have you been working in this newspaper?
Расскажите нам немного о себе. Как долго вы работали на эту газету?

1.2 Hvorfor jobber du som journalist?
Why do you work as a journalist?
Почему вы стали журналистом?

1.3 Føler du at du jobben du gjør er nyttig for samfunnet?
Do you feel that the work you are doing is important for society?
Считаете ли вы, что ваша работа имеет важное значение для общества?

1.4 Hvilke forventninger føler du stilles til deg som journalist fra samfunnet?
What expectations do you feel the society has towards you as a journalist?
Что общество ожидает от вас? Что вы думаете?

2. Om avisen/kanalen.

2.1 Hva slags profil vil du kort fortalt si avisen/kanalen har?
What would you say is the profile of your newspaper, in short terms?
Как бы вы характеризовали газете, где вы работаете?

2.2 Hvordan virker denne profilen inn på hvordan du vinkler saker?
How does this impact on how you present your stories?
Как это влияет на вашу работу?

2.3 Hvem har mest innflytelse over hva som blir fokusert på?
Who has the most influence regarding what is focused on?
Кто больше всего власти над тем, что должно быть в центре внимания газеты?

2.4 Hvordan opplever du arbeidsmiljøet ditt?
How do you perceive the environment at your work?
Что вы думаете о вашей рабочей среде?

2.5 Hvilken betydning har avisas eierskap?
What amount of influence does the ownership of the newspaper have?
Каковы последствия того, кто владеет газетой?

2.6 Hvilke forventninger føler du stillest til deg fra arbeidsgiver?
What expectations do you feel that your employer has towards you?
Что вы думаете работодатель ждет от вас?

3. Prioriteringer.

3.1 Hva er dine dekningsområder?

What is your area of coverage?

Какова Ваша специальность?

3.2 Hvilker typer saker liker du best å jobbe med? Hvorfor?

What kind of stories do you prefer to work with? Why?

Какие виды новостей вам больше всего нравится работать? Почему?

3.3 Hvilker type saker liker du ikke å jobbe med? Hvorfor?

What kind of stories do you *not* prefer to work with? Why?

Какие виды новостей вам больше всего не нравится работать? Почему?

3.4 Hvem bestemmer hvilke saker du skal jobbe med?

Who decides what stories you will work with?

Кто решает, какие истории вы будете писать?

3.5 Hvordan tenker du når du skal vinkle en sak?

How do you decide what you will focus on?

Как вы решите, что вы хотите в центре внимания?

3.6 Hvilke kilder jobber du oftest med?

What kind of sources do you most often work with?

Из каких источников вы используете чаще всего информация?

3.7 Er det vanskelig å få personer til å stille opp i avisen/kanalen?

Is it difficult to find people that are willing to appear in the paper?

Трудно найти людей, которые готовы появиться в газете?

4. Sosialt

4.1 Er det noen temaer du opplever som tabu? Hvorfor?

Are there any subjects you experience as taboo? Why?

Есть ли темы, которые являются табу? Почему?

4.2 Har dette endret seg/uviklet seg på noen måte i løpet av din karriere?

Has this changed in any way during your career?

Как это изменилось в течение вашей карьеры?

4.3 Ser du noen endring rundt dette i dag?

Do you see any changes in the matter today?

Видите ли вы изменения в этом вопросе сегодня?

4.4 Dersom du skulle komme til å skrive om denne typen temaer, vil det da kunne få konsekvenser for deg eller din avis/kanal?

Would there possibly be any consequences for you or your paper if you were to write about these topics?

Если вы должны были писать о таких темах, это может иметь последствия для Вас или Вашей газеты?

4.5 Hvordan vil du beskrive situasjonen i russisk presse mht. ytringsfrihet?

How would you describe the situation in the russian press regarding the freedom of speak?

Как бы вы охарактеризовали ситуацию со свободой слова в русских СМИ?

Как состояние свободы слова в СМИ сегодня?

4.6 Hvordan har dette utviklet seg i løpet av min karriere?

How has this changed during your career?

Как это повлияло на вашу карьеру?

4.7 Ser du noen endring rundt dette i dag?

Do you see any changes on the matter today?

Видите ли вы изменения в этом вопросе сегодня?

4.8 Dersom du skulle få problemer på grunn av noe du har skrevet i avisen, venter du deg da støtte fra noen form for presseorganisasjoner eller andre?

If you were to get any problems because of something you have written in the paper, would you then expect any help from any kind of press organization or association?

Вас ждут помощи от кого-либо, если у вас возникли проблемы из-за вашей работы?

Союз журналистов России или другие организаций.